

Vergaderjaar 1997–1998

17 141

Invoeringswet Boek 4 en Titel 3 van Boek 7 van het nieuwe Burgerlijk Wetboek, eerste gedeelte (wijziging van Boek 4)

Nr. 27

VERSLAG VAN EEN WETGEVINGSOVERLEG

Vastgesteld 11 december 1997

De vaste commissie voor Justitie¹ heeft op 8 december 1997 overleg gevoerd met de minister van Justitie over het wetsvoorstel **Invoeringswet Boek 4 en Titel 3 van Boek 7 van het nieuwe Burgerlijk Wetboek, eerste gedeelte (wijziging van Boek 4) (17 141)**.

Van het overleg brengt de commissie bijgaand stenografisch verslag uit.

De voorzitter van de vaste commissie voor Justitie,
V. A. M. van der Burg

De griffier van de vaste commissie voor Justitie,
Pe

¹ Samenstelling:

Leden: V.A.M. van der Burg (CDA), voorzitter, Schutte (GPV), Korthals (VVD), Janmaat (CD), Soutendijk-van Appeldoorn (CDA), Van de Camp (CDA), Swildens-Rozendaal (PvdA), ondervoorzitter, M.M. van der Burg (PvdA), Scheltema-de Nie (D66), Kalsbeek-Jasperse (PvdA), Zijlstra (PvdA), Van Heemst (PvdA), Aiking-van Wageningen (groep-Nijpels), Rabbae (GroenLinks), Koekkoek (CDA), J.M. de Vries (VVD), Van Oven (PvdA), Van der Stoep (VVD), Dittich (D66), Verhagen (CDA), De Graaf (D66), Rouvoet (RPF), B.M. de Vries (VVD), O.P.G. Vos (VVD), Van Vliet (D66).
Plv. leden: Smits (CDA), Van den Berg (SGP), Van Blerck-Woerdman (VVD), Marijnissen (SP), Bremmer (CDA), Doelman-Pel (CDA), Feenstra (PvdA), Bijleveld-Schouten (CDA), Rehwinkel (PvdA), Noorman-den Uyl (PvdA), Apostolou (PvdA), Meyer (groep-Nijpels), Sipkes (GroenLinks), Biesheuvel (CDA), Rijpstra (VVD), Middel (PvdA), Passtoors (VVD), Van Boxtel (D66), Van der Heijden (CDA), Roethof (D66), Leerkes (Unie 55+), Van den Doel (VVD), Weisglas (VVD), De Koning (D66).

Stenografisch verslag van een wetgevingsoverleg van de vaste commissie voor Justitie

Maandag 8 december 1997

Aanvang 11.15 uur

Voorzitter: V.A.M. van der Burg

Aanwezig zijn 6 leden der Kamer, te weten:

V.A.M. van der Burg, Swildens-Rozendaal, J.M. de Vries, Van den Berg, Biesheuvel en De Koning,

alsmede mevrouw Sorgdrager, minister van Justitie.

Tevens zijn aanwezig: prof. mr. A.C.G.A. Stille, deskundige erfrecht ten behoeve van de commissie, mr. D. van Dijk, regeringscommissaris erfrecht, en mr. H.B.A. Verhoeven, vertegenwoordiger van het ministerie van Financiën.

Aan de orde is de behandeling van het wetsvoorstel:
- Invoeringswet Boek 4 en Titel 3 van Boek 7 van het nieuwe Burgerlijk Wetboek, eerste gedeelte (wijziging van Boek 4) (17141).

De **voorzitter**: Ik heet eenieder hartelijk welkom.
Ik roep mijn collega's in herinnering dat in 1947 de opdracht tot het opstellen van een nieuw Burgerlijk Wetboek aan de Leidse hoogleraar Meijers werd gegeven. Dat is heden meer dan vijftig jaar geleden. Bij zijn dood in 1954 lag het ontwerperrecht klaar. Ik roep voorts in herinnering dat de eerste codificatieperiode van onze nationale Staat duurde van 1798 tot 1838, dus veertig jaar, terwijl wij nu reeds de vijftig jaar overschrijden.
Naar mij blijkt, stemt de commissie ermee in om vandaag geen artikelsgewijze behandeling te houden.

Eerste termijn van de zijde van de commissie

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Voorzitter! Het is natuurlijk heel verleidelijk, uitvoerig stil te staan bij de wortels en de ontstaansgeschiedenis van het huidige erfrecht hier te lande, nu wij daarop een partiële, maar toch fundamentele wijziging willen aanbrengen. Zoals bij iedere op de toekomst gerichte belangrijke beslissing doen wij dit vanuit een historisch besef. Omwille van de ons bemeten krappe spreektijd zal ik niet toegeven aan de genoemde verleiding, maar dit neemt niet weg dat er, als ik mij beperk tot de afgelopen vijftig jaar, de periode waarin men heeft getracht, het erfrecht in het nieuwe BW te regelen, nog genoeg op te merken is. Met name de wijziging van het ab intestaat-erfrecht, ofte wel het versterferrecht, het recht van toepassing indien de erflater geen testament heeft gemaakt, kent een zeer lange, slepende en, zo men wil, meeslepende historie. Immers, bij het bestaande versterferrecht werd er oorspronkelijk van de bloedband uitgegaan: het naaste bloed verkrijgt het goed. Bij overlijden van de erflater kwam de langstlevende echtgenoot pas na de verwanten tot en met de twaalfde graad aan de beurt, maar nog vóór de Staat. Deze als onrechtvaardig beoordeelde situatie werd in 1923 gewijzigd. Vanaf dat moment werd de langstlevende echtgenoot gelijkgesteld met de kinderen: overlijdt de erflater, dan kunnen echtgenoot en kinderen voor gelijke delen aanspraak maken op de nalatenschap. Ook dit werd in toenemende mate als onbevredigend ervaren en sinds het bekende arrest-De Visser-Harms

van de Hoge Raad uit 1945, waarbij het verzorgd achterlaten van de weduwe gezien werd als het voldoen aan een natuurlijke verbintenis en niet als een schenking, die door legitimarissen kan worden aangetast, zijn er de nodige pogingen gedaan om de wet aan deze ontwikkeling aan te passen. Een ontwikkeling waarop ook door de notariële praktijk werd ingespeeld, indien men wel een testament opstelde ter verzorging van de langst levende echtgenoot. Zoals ik al zei, er zijn de nodige pogingen tot wetwijziging gedaan. Sinds 1969 is de voortrein voorbijgereden en hebben opeenvolgende voorgangers van de huidige minister deze materie op de agenda gehouden. Bij de uiteindelijke keuze leek het in de afgelopen jaren te gaan om ouderlijke boedelverdeling of vruchtgebruik. Bij de eerste mogelijkheid erven de langst levende echtgenoot en de kinderen gezamenlijk bij het overlijden van de partner; de langstlevende mag de goederen houden, de kinderen krijgen een vordering in geld voor hun deel, die pas opeisbaar wordt bij het overlijden van de langstlevende, dan wel bij diens faillissement. Bij vruchtgebruik erven de langstlevende en de kinderen samen. Ieder krijgt zijn deel van de eigendom in goederen; de kinderen slechts de blote eigendom en de langstlevende het vruchtgebruik.
Aangezien een algemeen wettelijk stelsel nu juist ziet op en gericht moet zijn op de grote massa mensen die zelf niets geregeld hebben, dient eenvoud van regelgeving en uitvoering het uitgangspunt te zijn! Voorwaar, geen eenvoudige opgave, als je ook nog een zorgvuldige afweging tot uitdrukking wilt brengen van het belang bij verzorgd

achterblijven van de langst levende echtgenoot, veelal de vrouw, en dat van de kinderen bij het uitzicht op de goederen van de eerst overledene, met name als het "stiefgevaar" van een volgend huwelijk op de loer ligt. Voorzitter! De vraag bleef en blijft prangend hoe belangrijk het uitzicht op die goederen zelf is. Met erkenning van het feit dat juist ten aanzien van zaken die affectieve waarde vertegenwoordigen de emoties nogal eens hoog kunnen oplopen, kan men zich toch in gemoede afvragen of een vordering in geld, wanneer voldoende zekerheid wordt verschaft, niet zou kunnen volstaan. De appreciatie was verschillend en zal dat ook nu nog zijn, ook bij de fracties in de Tweede Kamer.

Ik wil hier nogmaals stilstaan bij en nogmaals mijn waardering uitspreken voor het enorme werk dat de voormalige regeringscommissaris De Die heeft verricht. Ondanks het feit dat zijn voorstel voor vruchtgebruik op een gegeven moment het interinsrecht ten behoeve van levensonderhoud inhield, kon hij toch met zijn voorstel de meerderheid van deze Kamer niet overtuigen. Het voorstel miste namelijk de charme van de eenvoud. Bovendien was er sprake van een zekere overkill; de vergaande bescherming van de kinderen betrof immers alle situaties, ook wanneer er geen sprake is van een opvolgend huwelijk. Twijfel over de wenselijkheid van het voorstel was bovendien inmiddels gecreëerd omdat vanuit het notariaat werd meegedacht bij het vinden van een voor de praktijk eenvoudiger te hanteren model, gebaseerd op het reeds jaren in de notariële praktijk gehanteerde ouderlijke boedelverdeling. Daarvoor bleek in 75% van de gevallen bij eerste huwelijk te worden gekozen tegen 5% voor het vruchtgebruik, zij het dat bij opvolgende huwelijken dit iets genuanceerder lag. Van vele zijden is door de wetenschap meegedacht, maar ik denk niet dat men het mij kwalijk neemt als ik slechts Van Mourik noem, al was het maar vanwege zijn niet aflatende ijver om expliciet mee te denken. Zijn wetsvoorstel en dat van de broederschap mochten dan wat eenvoudiger van opzet lijken, een regeling voor het stiefgevaar kwam daarmee niet zonder meer binnen handbereik. Ik zeg het nu kort samengevat: aan een keuze tussen

het voorstel De Die en dat van de KNB kwam de Kamer niet meer toe en zij behoefde daar ook niet meer aan toe te komen, want deze minister – maar zij zal het mij niet euvel duiden als ik de nieuwe regeringscommissaris Van Dijk daarvoor complimenteer – heeft de knoop met het presenteren van het voorliggend ingrijpend wijzigingsvoorstel doorgehakt. Het is een ware vondst en je vraagt je af waarom men er niet eerder op is gekomen. Wellicht heeft men echter een periode van bezinning over en weer nodig gehad.

In het voorstel wordt uitgegaan van een wettelijke boedelverdeling vanwege het voordeel van grotere eenvoud. Ik zeg het nog maar eens voor degenen die via de draadomroep meeluisteren. De langstlevende krijgt van rechtswege de goederen, de kinderen krijgen een niet-opeisbare vordering in geld die pas opeisbaar wordt bij het overlijden dan wel faillissement van de langstlevende ouder of echtgenoot. Daarnaast worden aanvullende voorzieningen voor de kinderen gecreëerd in de situatie waarin zij kans lopen dat de goederen naar de stieffamilie gaan, door hen een zogenaamd wilsrecht te geven waarbij zij, indien zij daar een beroep op doen en er gebruik van maken, alsnog het eigendom van de goederen krijgen voor het geval het risico bestaat dat de goederen naar de familie van de stiefouder verdwijnen.

Voorzitter! Ik wil niet verhelen dat de fractie van de PvdA voorstander was van het systeem van wettelijke boedelverdeling. Dat neemt niet weg dat ook wij zeker oog hadden voor de problematiek van het opvolgend huwelijk. Immers aan de hand van de nodige voorbeelden was het overduidelijk dat zich situaties kunnen voordoen die echt tegen het rechtsgevoel ingaan. Die voorkeur, zeker wanneer het het eerste en enige huwelijk betreft, werd ook ingegeven door de gedachte dat nog afgezien van de verzorging van de langstlevende echtgenoot het toch de beide ouders zijn die samen, meestal jarenlang, iets hebben opgebouwd, een gezamenlijke woning bij elkaar hebben gespaard, inboedel hebben aangeschaft, vermogen hebben ontwikkeld en opgebouwd, waaraan de kinderen niets hebben bijgedragen. Het ligt in die gedachtegang dan ook voor de

hand, dat zij daar zelf ook na overlijden van een van de twee vrijelijk over moeten kunnen blijven beschikken. Dit speelt ook in de discussie over de legitieme portie. Die is wat betreft de ascendenten – de ouders en de grootouders – op ons aandringen door de minister afgeschaft. Dat is een prima zaak, maar de vraag blijft gerechtvaardigd of de legitieme portie van de kinderen onverkort gehandhaafd moet worden. De voorbeelden van "onwaardige" kinderen – kinderen, niet in de zin van dit wetsvoorstel – geven voldoende aanleiding om stil te staan bij die vraag. Ik wil de discussie van vandaag daarmee echter niet belasten, maar vanuit die vraagstelling beoordeelt mijn fractie wel dit gewijzigde wetsvoorstel. De kritiek van De Boer in het NJB van 29 augustus 1997 op dit voorstel delen wij dan ook absoluut niet, namelijk dat het dwingend rechtelijk pakket van Afdeling 4.2A.2 – huis inboedel en datgene wat voor verzorging nodig is – voor het erfrecht bij versterf kan volstaan. Afstemming op de behoefte, zoals De Boer dat voorstelt, vinden we evenals de minister weinig gelukkig omdat niet is te voorspellen hoe de behoefte zich in de individuele gevallen zal ontwikkelen en ook niet is te voorspellen hoe lang de langstlevende in leven zal blijven. Behalve De Boer heeft ook Van Opstall in Themis in die zin gereageerd. Het lijkt mij goed als de minister daarover haar oordeel geeft. Behalve de door de minister genoemde argumenten speelt ook het eerder genoemde argument van de vrijere beschikkingsmogelijkheden over wat men gezamenlijk heeft opgebouwd. Juist omdat het laatste minder kan spelen – het hangt natuurlijk van de periode en van de situatie af – bij opvolgende huwelijken, spreekt dit voorstel ons aan. Ik heb het dan over Titel 4.2A, het erfrecht bij versterf van de niet van tafel en bed gescheiden echtgenoten en van de kinderen. Dat neemt niet weg, dat wij daarover nog wel een paar vragen en opmerkingen hebben. Hetzelfde geldt overigens ook voor de voorgestelde wijziging ten aanzien van de regeling van de legitieme portie, de onderdelen van Titel 3 van Boek 7, die zijn overgebracht naar het erfrecht, zoals schenking (giften bij dode) en de uitbreiding van de gronden voor onwaardigheid om te kunnen erven.

Maar over de gehele linie spreekt het voorstel mijn fractie aan.

Voorzitter! Omwille van een efficiënte tijdsbesteding hebben de woordvoerders onderling afgesproken om niet elk voor zich alle vragen te stellen. Het onbesproken laten van sommige onderwerpen houdt dus niet in, dat daarover door ons geen opmerkingen te maken zijn. Maar zoals wij dat ook ten aanzien van de overige Boeken van het NBW gewend waren, trekken wij ook in dit dossier met elkaar harmonieus op. Zeker waar dit de puur technische punten betreft, is dat het geval. Bij de politieke beslispunten blijft de harmonie bestaan maar trekken we allemaal onze eigen lijn.

Dit wetgevingsoverleg is vooral bedoeld om technische zaken uit te diepen, want voor de toekomstige praktijk is het immers van het allergrootste belang dat eventuele onduidelijkheden worden weggenomen. Ook dit overleg is voor die wetsgeschiedenis relevant. Voorzitter! Artikel 4.1.3, lid 1, handelt over de onwaardigheid. Temeer omdat de veroordeling waar sprake van is onder de punten a en b ertoe leidt, dat men van rechtswege onwaardig wordt om uit een nalatenschap van de erflater voordeel te trekken – dan gaat het om het ombrengen van de erflater dan wel om een opzettelijk gepleegd misdrijf tegen de erflater en de daarbij behorende pogingen of voorbereidingsdeelneming bij dat delict – is het dus van het grootste belang dat de regelgeving met betrekking tot onwaardigheid zo duidelijk mogelijk wordt gesteld. Ik heb begrepen, dat de heer Biesheuvel hierop nog nader zal ingaan. Er zijn twee punten die mij bezighouden. Wat gebeurt er als het misdrijf onder punt b tot bijvoorbeeld een veroordeling in het buitenland heeft geleid? Dan ga ik ervan uit dat vergeving niet kan worden aangenomen en dat de erflater de persoon niet heeft onterfd. Stel dat er jaren nadat de nalatenschap is opengevalen en er een verdeling heeft plaatsgehad, toch blijkt dat er een in kracht van gewijsde gegane veroordeling is geweest? Dan heb ik het niet over de verdeling ex artikel 4.2A. Maar hoe wordt die verdeling weer teruggedraaid als de goederen inmiddels verkocht zijn? En welke acties zijn er dan voor mede-erfgenamen?

Nog belangrijker vind ik het onderdeel a onder het eerste lid. Het gaat dan om het ombrengen, gezien in het licht van de uiterst gevoelige en belangrijke discussie die wij voeren over het onderwerp euthanasie. Ook als wij ertoe besluiten om de regels met betrekking tot euthanasie nader vast te stellen of anders in het vat te gieten, zal het binnen het kader van het Wetboek van Strafrecht moeten plaatsvinden. Het is denkbaar dat bijvoorbeeld dat een arts, de zoon van een erflater, tot euthanasie overgaat in een noodsituatie, daarbij uiterst zorgvuldig te werk gaat maar toch schuldig wordt bevonden, zij het zonder strafoplegging. Het kan niet de bedoeling zijn dat hem deswege onwaardigheid kan worden tegengeworpen. Zal er in zo'n geval sprake zijn van een fictieve vergoeding? Het is belangrijk dat de minister hierover een uitspraak doet. Interessant was natuurlijk het Amsterdamse moordarrest. Daarbij werd uitgesproken dat de algemene rechtsbeginselen en de eisen van redelijkheid en billijkheid met zich brengen dat de uitoefening van aanspraken op de ontbonden huwelijksgemeenschap worden ontzegd, in dit geval aan de verpleger die zijn veel oudere echtgenote om haar geld in gemeenschap van goederen eerst had gehuwd en daarna had vermoord. Ook in het kader van het erfrecht is die uitspraak van belang, gezien de rol die de ontbonden gemeenschap bij de verdeling speelt. Gezien de uitzonderlijke situatie waarmee ook in het arrest rekening wordt gehouden, ga ik ervan uit dat mag worden aangenomen dat niet iedere moord – te denken valt aan de bekende crime passionel – na een langdurig huwelijk in gemeenschap van goederen ertoe zal leiden dat de helft van de huwelijksgemeenschap, het eigen deel, buiten bereik blijft van de langstlevende. Ook hierop verneem ik graag een reactie van de minister.

Dan kom ik bij de verzoening na scheiding van tafel en bed. Onduidelijkheid kan blijven bestaan voor derden en kinderen over de vraag of verzoening daadwerkelijk heeft plaatsgevonden. Licht het niet voor de hand om deze te laten vastleggen en te laten registreren? Inschrijving van scheiding van tafel en bed is niet altijd vereist. Ik wijs in dit verband op het voor ons liggende voorstel,

Titel 2A en dan met name afdeling 1. Een en ander heeft verstrekkende gevolgen voor de kinderen. Die duidelijkheid is, anders dan vandaag de dag het geval is, absoluut geboden. Ik verzoek de minister daarom, een reactie te geven. Ik kan mij voorstellen dat het nu niet in het erfrecht wordt geregeld. Ik nodig de minister wel uit, het apart te regelen. Voorzitter! Ik kom bij artikel 4.2A.1.2, derde lid. Bij de verdeling krachtens artikel 2A.1 is de hoofdregel dat de echtgenoot van de erflater tegenover de schuldeisers en tegenover de kinderen verplicht is, de schulden van de nalatenschap te voldoen. Uitwinning van goederen van de kinderen is wel mogelijk van de geldvordering die het kind op de langstlevende heeft, na de verdeling volgens deze afdeling. Het is de vraag op welke wijze het verhaal op de geldvordering in de praktijk kan worden verwezenlijkt. Na overdracht van de goederen bij overlijden van langstlevende of faillissement kan ik mij dat voorstellen. Maar hoe gaat dat als de geldvordering nog bestaat? Kan er bijvoorbeeld conservatoir beslag worden gelegd op het eigen vermogen van het kind? De erflater kan bij uiterste wilsbeschikking bepalen dat een stiefkind in de verdeling van artikel 1 kan worden betrokken. Het is interessant en leuk om de meest uiteenlopende casusposities te bedenken waarbij de consequenties van dit aanwijzen van het stiefkind als eigen kind spelen. Dat geldt zeker als beide echtgenoten, na overlijden van hun partners, kinderen meebrengen en ook samen kinderen hebben. Pikant lijkt het dan als bijvoorbeeld over en weer de stiefkinderen wel als eigen kinderen worden aangewezen op een na, het zwarte schaap of als een ander kind expliciet is onterfd. Je kunt je er van alles bij voorstellen: waar gaat de regeling dan fout? Ik krijg echter niet de indruk dat er in de praktijk met de toepassing van de regels niet is uit te komen. Kan de minister dat bevestigen? Vooralsnog zie ik geen problemen die tot onredelijke resultaten kunnen leiden. Ik heb begrepen dat ook mevrouw De Vries er het nodige over zal zeggen. Misschien denkt zij er volstrekt anders over. Wat artikel 4.2A.2.2 betreft, zijn wij er door het notariaat op gewezen dat er sprake lijkt te zijn van een discrepantie tussen de wetstekst en de toelichting. Artikel 4.2A.2.2 spreekt

van de echtgenoot van de erflater die niet of niet enig rechthebbende is op de woning en de inboedel die tot de nalatenschap behoren en samen bewoond zijn, terwijl in de toelichting wordt gezegd dat die bepaling toepasselijk is voorzover de echtgenoot niet de enige rechthebbende is, waarmee als het ware het geval wordt uitgesloten dat de echtgenoot geen rechthebbende is. Wat is precies de bedoeling, de tekst of de toelichting? In ieder geval moet daarover duidelijkheid komen. In afdeling 2A.2 wordt de verzorgingsgedachte zeer sterk tot uitdrukking gebracht. Men kan zelfs zeggen dat er sprake is van een verzorgingsplicht en wel in zeer ruime zin. Er is niet alleen sprake van het verzorgd achterlaten van de langstlevende echtgenoot, maar ook van de verzorging, het levensonderhoud en de studie van de kinderen en bovendien de bedrijfsopvolging door eigen kinderen en de partners van de eigen kinderen. Ik noem het een plicht, omdat van deze afdeling ook niet bij uiterste wilsbeschikking mag en kan worden afgeweken. Zo zwaar aangezet is het zaak dat er voor de rechtspraak absoluut geen onduidelijkheid mag bestaan over de voorgestelde bepalingen. Zo kan men zich bijvoorbeeld de vraag stellen hoe ver de in artikel 3, eerste lid, genoemde verzorgingsverplichting strekt. Gesproken wordt van het vestigen van een vruchtgebruik op andere goederen van de nalatenschap dan de woning en de inboedel. Waaraan wordt dan precies gedacht en in welke volgorde? Hoe moet er worden gehandeld als er sprake is van zaaksvervanging? Een kind dat op grond van artikel 6 aanspraak kan maken op een som ineens heeft een vordering op de gezamenlijke erfgenamen, zoals blijkt uit artikel 8. Hoe is de verhouding tussen de aanspraken van dat kind en die van de langstlevende, met name wanneer met de verplichtingen van de laatste ten opzichte van het kind ook al rekening wordt gehouden bij het vestigen van een vruchtgebruik ex artikel 3? Dan is de langstlevende blijkbaar de aangewezen om het kind te onderhouden, maar hoe zit het als deze niet die verzorgingsplicht heeft ten opzichte van het kind? Kan bijvoorbeeld een indicatie worden gegeven van de redelijke termijn zoals genoemd in artikel 4.2A.2.4, tweede lid, of het zwaarwegend belang in artikel

2A.2.5, eerste lid, aanhef en 2A.2.9, eerste lid? Is bij toedeling door de kantonrechter op grond van artikel 2A.2.5, lid 1 aanhef en sub a, sprake van een onaantastbare titel? Een kind, stiefkind, pleegkind, behuud kind of kleinkind van de erflater dat zich in diens huishouding of bedrijf heeft uitgesloofd zonder passende beloning te hebben ontvangen voor zijn arbeid, kan aanspraak maken op een som ineens strekkende tot een billijke vergoeding. Dan blijft natuurlijk de vraag wat die "billijke vergoeding" is. Mag onder "arbeid in diens huishouding" ook worden verstaan het verzorgd en verpleegd hebben van de erflater? Dat is niet geheel oninteressant, want voorbeelden van deze strekking hebben een belangrijke rol gespeeld in de discussie over de legitieme portie van de kinderen. Het afschaffen van die legitieme portie zou in die voorbeelden leiden tot strijd met het rechtsgevoel. Inzake het voortzetten van het beroep en bedrijf van de erflater worden rechten voor nabestaanden en hun partners gecreëerd. In dat verband rijst de vraag wat een redelijke prijs is voor het overdragen van goederen aan het kind. Wie moeten worden begrepen onder de belanghebbenden in artikel 2A.2.9, lid 1? Mevrouw De Koning zal hierop, in een veel mooiere context, nog ingaan. In verband met deze afdeling leeft de vraag waaraan gedacht wordt bij de redelijke termijn in artikel 2A.2.4, lid 2. Wie bepaalt wat de langstlevende als erfgenaam had kunnen krijgen? Dat laatste speelt bij artikel 2A.2.3, lid 7. Ik ben zeer nieuwsgierig waarom die verkrijging niet heeft plaatsgevonden. Bij de verwerping van een nalatenschap kan ik mij wel iets voorstellen, maar waarom zou men die sommenverzekering niet gekregen kunnen hebben? Ik hoor de voorzitter instemmend kreunen; ik zou hier echt een duidelijk antwoord op willen hebben. Stel het geval van een levensverzekering waarbij de echtgenoot van de verzekeringsnemer niet de begunstigde is. Volgens de nota naar aanleiding van het eindverslag zal van de bedoeling van de verzekeringsnemer worden uitgegaan. De uitkering zal dan, indien niet een ander, bijvoorbeeld een andere erfgenaam, met zoveel woorden als begunstigde is aangewezen, aan de erfgenaam als zodanig plaatsvinden.

Die uitkering wordt dan behandeld als ware het een legaat. Kan zij dan wel worden uitgewonnen voor schulden van de nalatenschap? Als begunstigde ontvangt men als erfgenaam als zodanig, maar ontvangt men ook als erfgenaam in de zin van het wetsvoorstel? Anders dan de bedoeling lijkt het in de redactie van artikel 4.3.3.11d, tweede lid, of de echtgenoot het geheel zelf en zelfs bij willekeur in de hand heeft of de termijn van negen maanden wordt overschreden, waarna hij nota bene van een deel van de vordering bevrijd zou zijn. Ik kan mij niet voorstellen dat dat de bedoeling is. Wil de minister ingaan op de opmerking van Van Opstall in Themis, dat het zeer onbillijk zou zijn dat kinderen vermogensbelasting zouden moeten betalen als zij een niet-opeisbare vordering hebben van een nominaal zeer hoge waarde, terwijl zij zelf helemaal geen enkel eigen vermogen hebben? Dit zou er zelfs toe kunnen leiden dat zij failliet gaan. De regeling van de legitieme portie is aanzienlijk verbeterd. De breuklijn op 1/2 is duidelijk en spreekt mijn fractie vooralsnog aan (ik zeg "vooralsnog"), omdat niet wordt uitgegaan van het aantal kinderen, maar van een zuiver criterium voor alle kinderen op dezelfde wijze. Mijn fractie constateert met genoegen dat de geregistreerde partners in het erfrecht inmiddels gelijk zijn gesteld met de echtgenoten. Dit voorstel betekent een echte omwenteling, hoezeer het ook aansluit bij het rechtsgevoel van velen. Daarom zal het ook veel uitleg en voorlichting in de samenleving vragen. Ik begrijp dat hier door het notariaat al aan wordt gewerkt. Ik meen evenwel dat die voorlichting op zeer ruime schaal gegeven moet worden. Mijn fractie meent dat de minister daar een zeer belangrijke taak in heeft. Ik neem aan dat de minister die opvatting deelt, maar ik hoor haar dat graag nog bevestigen.

De heer **Biesheuvel** (CDA): Voorzitter! Ik denk dat weinigen in ons land betwisten dat, als het gaat om de belangen van de langstlevende partner, ons erfrecht dringend aan modernisering toe is. Bij het wettelijk vastleggen van het erfrecht gaat het immers om de grootste gemene deler. Anders gezegd: het versterkrecht dient geschreven te zijn voor de doorsneegevallen. Prof.

Van Mourik heeft daar een mooie uitdrukking voor gevonden, namelijk het volkersefrecht. Immers, in een testament kun je verbijzonderingen vastleggen. Dit houdt in dat de wetgever met name de situatie waarin geen testament wordt opgemaakt, goed dient vast te leggen. In de huidige situatie kan de overgebleven partner bijvoorbeeld gedwongen worden om een woonhuis te verkopen en de opbrengst te verdelen onder zichzelf en de overige erfgenamen. Om dat te voorkomen, worden jaarlijks zo'n 200.000 testaments opgesteld waarin geregeld wordt dat de langstlevende partner de eigenaar van de hele nalatenschap wordt. Het is de bedoeling dat het voorliggende wetsvoorstel zo goed mogelijk aansluit bij de inmiddels gegroeide praktijk. En dan zal de noodzaak van de gang naar de notaris wel eens voor minder mensen aanwezig kunnen zijn.

Voorzitter! U hebt bij het begin van deze vergadering terecht stilgestaan bij de historie van datgene wat wij nu behandelen, want de weg naar dit wetsvoorstel is een heel lange geweest. Ik denk dat er weinig wetsvoorstellen bij de Kamer aanhangig zijn die nog een nummer dragen dat met 17 begint. Zonder overdrijven kan gesteld worden dat er, sinds de eerste plannen voor een nieuw stelsel van erfrecht naar buiten kwamen, hevig is gedebatteerd. De wetenschap, de politiek alsook de notariële praktijk hebben menig debat gehad over de vraag wat nu de inhoud van het nieuwe stelsel zou moeten zijn. Het leek wel alsof de twee belangrijkste voorwaarden niet te verbinden waren. Ook voor het CDA zijn deze twee uitgangspunten waaraan de nieuwe wettelijke regeling getoetst zou moeten worden, van belang. Dat zijn een betere positie van de langstlevende partner en een reële invulling van de gerechtvaardigde wensen van kinderen om uitzicht te houden op voorwerpen uit de nalatenschap van de ouders. Het laatste wordt ook wel het beteugelen van het stieffamiliegevaar genoemd. Het leek op een bepaald moment wel een richtingsstrijd te worden hoe aan een en ander inhoud zou moeten worden gegeven: via een wettelijke ouderlijke boedelverdeling of via een vruchtgebruikconstructie. Soms leek het wel alsof het middel het doel bleek te zijn.

Uiteindelijk heeft ook hier het poldermodel gezegevierd. Bij de discussie over de notitie van de minister over de positie van de langstlevende partner en de kinderen in het nieuwe versterkerrecht in het voorjaar van 1996 kwam naar voren dat de regeringscommissaris erin geslaagd is om politiek, wetenschap en praktijk op één lijn te krijgen. Een prestatie van formaat! Nu blijken er aan de vooravond van de wettelijke afronding echter toch nog geluiden uit de praktijk en de wetenschap naar boven te komen waarin waarschuwingen doorklinken. Prof. Van Opstall en prof. De Boer vragen zich af of het uitgangspunt van het voorliggende wetsvoorstel, te weten de versterking van de positie van de langstlevende echtgenoot, nog wel aansluit bij de maatschappelijke veranderingen van vandaag de dag. In dit verband wordt door prof. De Boer onder meer gewezen op het toenemende aantal echtscheidingen, waarna in veel gevallen een tweede huwelijk volgt. Verder wordt door hem gewezen op de toenemende arbeidsparticipatie van gehuwde vrouwen. Het viel mij wel op dat hij zo nadrukkelijk zei dat hij alleen een Amsterdams onderzoek ter plaatse had meegenomen. Prof. De Boer gaat zelfs zo ver dat hij zich afvraagt of het in het wetsvoorstel gekozen uitgangspunt nog wel bij de tijd is. Heeft de strijd zoveel tijd gekost dat de gekozen oplossing achterhaald is door de maatschappelijke veranderingen? De vraag is nu of de door prof. De Boer weergegeven maatschappelijke situatie de werkelijkheid is. Bovendien zou het wel een beetje cynisch zijn, als maatschappelijke ontwikkelingen zo snel zouden gaan dat de nu voorgestelde wettelijke situatie maar voor vijftien jaar zou gelden. Als wij 15 jaar geleden tot overeenstemming waren gekomen en wij dit wettelijk hadden vastgelegd, zou dan na 15 jaar de zaak al moeten worden herzien? Ik hoop dat hetgeen wij nu wettelijk gaan vastleggen een langere werkingsduur dan 15 jaar zal mogen hebben.

Prof. De Boer doet in ieder geval de suggestie het thans voorgestelde stelsel aldus te wijzigen dat volstaan wordt met het dwingend rechterlijk pakket van afdeling 4.2A.2. Prof. Van Opstall heeft met name bezwaar tegen de bepaling van de opeisbaarheid van de geldvorderingen die kinderen in plaats van hun erfdeel

tegen de langstlevende ouder krijgen. Hij vreest dat de verhaalbaarheid van de vorderingen van kinderen zou kunnen verminderen en zelfs zou kunnen verdwijnen. Daarbij dient mijns inziens wel in ogenschouw te worden genomen dat prof. Van Opstall niet enthousiast is over de huidige testamentaire ouderlijke boedelverdeling. Daarom is het niet zo verwonderlijk dat juist hij de politieke consensus die in het voorjaar van 1996 is bereikt, niet bepaald omarmt. Jammer vind ik het dat hij in zijn artikel eigenlijk niet inhoudelijk is ingegaan op het voorstel met betrekking tot de wilsrechten. Ook van onze kant de vraag of de minister nog eens wil ingaan op de bezwaren die prof. De Boer en prof. Van Opstall hebben geuit. Ik vraag dat overigens niet, omdat prof. De Boer beweert dat wij als Kamer ons oor alleen maar lenen voor wat het notariaat zegt en dat wij zelfs niet zouden willen luisteren naar dissidente geluiden. Ik meen dat wanneer wij niet naar dissidente geluiden hadden geluisterd, wij niet zo ver waren als vandaag. Ik vraag mij zelfs wel eens af of prof. De Boer alle stukken wel leest die wij met het kabinet wisselen, maar dat terzijde. Voorzitter! Verder zou ik willen wijzen op een reactie van de kantonrechter in Rotterdam, mr. Van Emden, die blijkbaar uit zijn praktijk als kantonrechter, zich zorgen maakt over de positie van de overblijvende kinderen die niet goed voor zichzelf kunnen zorgen, waarbij wij zouden kunnen denken aan oudere geestelijk gehandicapte kinderen. Ik realiseer mij dat in de nota naar aanleiding van het nader eindverslag de minister hierop is ingegaan en wel op de bladzijden 15 en 16. Toch meende de heer Van Emden afgelopen zaterdag in de NRC, het blad dat de laatste tijd veel aandacht heeft besteed aan het erfrecht – dat krijg je als er zich zulke interessante schrijvers in zo'n blad presenteren – daaraan aandacht te moeten besteden. Ziet de minister naar aanleiding van dat artikel nog reden om terug te komen op datgene wat zij al in de nota naar aanleiding van het nader eindverslag over de positie van de kinderen die niet goed voor zichzelf kunnen zorgen, naar voren heeft gebracht? Ook uit de notariële praktijk komen, zij het spaarzaam, geluiden dat met het nu voorliggende wetsvoorstel eenzijdig de balans door zou slaan naar de

langstlevende partner. Teneinde absolute duidelijkheid te krijgen, breng ik het volgende onder de aandacht, ingegeven door iemand die zegt dat de gang naar de notaris toch zal blijven bestaan ondanks de wetswijziging. Betrokkene komt dan met de volgende vraagstelling die ik slechts neutraal wil doorgeven. In de nieuwe regeling krijgen de kinderen wilsrechten ten aanzien van het vermogen dat de moeder onder zich heeft, zodra de moeder gaat hertrouwen. Deze rechten impliceren niet alleen een bloot eigendom van de goederen van de vader afkomstig, maar de kinderen krijgen ook rechten ten aanzien van goederen die daarvoor in de plaats zouden zijn gekomen. Is er, zo vraagt betrokkene zich af, geen nieuwe bron van geschillen omdat de wet het vermoeden bevat dat alle goederen die de moeder heeft afkomstig zijn uit c.q. gefinancierd zijn uit het vermogen van de vader? Hoe beoordeelt de minister de situatie die ontstaat als de langstlevende die getrouwd is, overlijdt voor haar tweede echtgenoot? Ook dan ontstaan de wilsrechten, enerzijds het recht op opeising van de goederen uit de eerste nalatenschap, anderzijds de blote-eigendomsverhoudingen ten aanzien van de goederen die in de nalatenschap van de moeder liggen. Zouden dat dan niet redenen zijn om toch naar de notaris te gaan? Natuurlijk is het de CDA-fractie duidelijk dat er waarborgen in het wetsvoorstel zijn opgenomen indien er sprake is van een tweede huwelijk en als het gaat om het inhoud geven aan de beginselen van redelijkheid en billijkheid. Het versterkerrecht is in feite min of meer een neerslag van een sociaal-cultureel patroon. Het erfrecht is een vermogensrecht en behalve een economische betekenis heeft het vermogen ook een sociale functie. In het oude versterkerrecht zijn duidelijk de kenmerken op te tekenen van de beginperiode van deze eeuw. Het erfrecht had voornamelijk oog voor de bezittende klasse. Mij was natuurlijk de term "het naaste bloed erft het goed", de gezegde van toen, ook opgevallen, waardoor aan de echtgenoot of de moeder geen ruimte werd geboden. Het was uiteindelijk de jurisprudentie en niet de wetgever die corrigerend optrad. Ik haal in dat verband ook het arrest-De Visser/Harms aan.

Je zou kunnen zeggen dat met het nu voorliggende wetsvoorstel de kogel door de erfrechtelijke kerk is. Aanvankelijk was de vrees voor het via de langstlevende echtgenoot verdwijnen van familiegoederen naar de stiefamilie de reden om te opteren voor het vruchtgebruikstelsel, maar deze weg bleek vast te lopen, zeker toen het voorstel werd gelanceerd om de verplichting tot boedelbeschrijving te schrappen. Uiteindelijk is terecht gekozen voor wat de minister noemt "de grotere eenvoud in de meest voorkomende situatie". Er is dus aansluiting gezocht bij de gangbare praktijk van de ouderlijke boedelverdeling. De vraag is dan in feite nog waarin het voorstel dat nu is gelanceerd verschilt met de praktijk van de ouderlijke boedelverdeling. De minister wil in haar wetsvoorstel de opeisbaarheidsgronden zoveel mogelijk beperken. Dit sluit haars inziens het beste aan bij het uitgangspunt van de langstlevende echtgenoot, die verzorgd achter moet blijven en zoveel mogelijk het bestaande leefpatroon moet kunnen voortzetten. Verder wil de minister voorkomen dat de kinderen zich genoopt voelen tot uitoefening van hun wilsrechten over te gaan. Met betrekking tot die niet opeisbaarheid in relatie tot de Algemene bijstandswet toch nog enkele vragen. De situatie, zo schrijft de minister, onder het nieuwe erfrecht zal dezelfde zijn als nu bij de ouderlijke boedelverdeling. Worden de vorderingen van de kinderen terzake van een erfdeel voldaan voordat de langstlevende echtgenoot een beroep doet op de bijstand, wordt met de niet meer aanwezige middelen, noch bij de langstlevende, noch bij de kinderen, in enig opzicht rekening gehouden. Indien evenwel de langstlevende ouder een beroep op de bijstand doet en hij heeft de schulden aan de kinderen nog niet voldaan, dan wordt bij het vaststellen van het recht op bijstand met de schulden aan de kinderen geen rekening gehouden. Wordt er wel rekening gehouden met de schulden aan de kinderen wanneer de erflater bij testament heeft bepaald dat die schulden opeisbaar worden als de langstlevende echtgenoot een beroep doet op de bijstand? Anders gezegd, is er alleen maar zekerheid in dezen indien bij een beroep op de bijstand door de langstlevende echtgenoot de nog niet opeisbare

schulden aan de kinderen moeten zijn voldaan? Heeft de CDA-fractie het goed begrepen dat, wanneer de vorderingen van de kinderen terzake van een ouderlijk erfdeel voldaan worden voordat de langstlevende partner een beroep doet op de bijstand, met de niet meer aanwezige middelen, noch bij de langstlevende, noch bij de kinderen, in enig opzicht rekening wordt gehouden? Er wordt op blz. 6 van de nota naar aanleiding van het nader eindverslag voor een deel op het bovenstaande ingegaan, maar wij hechten er toch aan om over de relatie tussen niet opeisbaarheid en de Algemene bijstandswet absolute duidelijkheid te krijgen. Het voorstel wordt gedaan dat de langstlevende voor 100% aansprakelijk is voor de schulden van de nalatenschap. Dat is dus een afwijking van datgene wat bij de ouderlijke boedelverdeling gebeurt. Ik heb er nu dus zelf een gevonden. Wij hebben begrepen dat dat met name gedaan is om te voorkomen dat kinderen zich genoodzaakt voelen tot een beneficiaire aanvaarding over te gaan. Het is de vraag of gebleken is dat het voorstel dat u gedaan heeft, waar wij op zichzelf begrip voor kunnen hebben, ingegeven is door de praktijk. Voorzitter! De langstlevende echtgenoot kan de wettelijke verdeling ongedaan maken. Wanneer een dergelijke verklaring wordt afgegeven door de langstlevende partner blijkt achteraf de nalatenschap van de erflater nooit verdeeld te zijn geweest. De oplossing die in het wetsvoorstel wordt gekozen ten aanzien van de rechten van derden kan daarbij onze instemming krijgen. Een derde behoeft zich geen zorgen te maken over de bevoegdheid van de alleenhandelende langstlevende partner gedurende de eerste drie maanden. Voorkomen moet worden dat over de omvang van de verzorgingsbehoefte van de langstlevende echtgenoot ingewikkelde procedures worden gestart. Nu heeft ons in dit verband ook een vraag bereikt van oud-notaris Tomlow over de positie van de kinderen. Zouden de kinderen de mogelijkheid moeten hebben, de wettelijke ouderlijke boedelverdeling ongedaan te maken? Nu heeft hij daarbij de positie van een zeer vermogende langstlevende voor ogen. Dan krijg je te maken met het probleem dat je de omvang van de verzorgingsbehoefte zou moeten

vaststellen c.q. zou moeten laten vaststellen. Hoe denkt de minister daarover?

De positie van de kinderen ten opzichte van het thans nog geldende versterferrecht wordt beperkt. De rechtvaardiging daarvan is gelegen in het feit dat de verzorging van de langstlevende partner en het ongestoord kunnen voortleven door deze voorrang krijgt. Bij het overlijden van de langstlevende partner zullen overgebleven goederen toch toekomen aan de kinderen van de erflater. Indien het uitzicht op de goederen voor de kinderen ontbreekt, kunnen de kinderen van de erflater hun wilsrecht op de goederen van de eerstgestorvene uitoefenen.

Voorzitter! De CDA-fractie neemt aan dat het wilsrecht niet een hoogstpersoonlijk recht is. Ook een wettelijk vertegenwoordiger – bijvoorbeeld een faillissementscurator – zou dat wilsrecht moeten kunnen uitoefenen. Mevrouw Swildens is al ingegaan op de positie van de stiefkinderen. In het wetsvoorstel wordt de mogelijkheid geopend om het versterferrecht te verruimen tot stiefkinderen. Hebben de stiefkinderen in dat geval ook dezelfde wilsrechten?

Uitgangspunt voor de financiële consequenties zou moeten zijn dat de fiscale behandeling van de voorgestelde wettelijke verdeling gelijk zou moeten zijn aan die van de thans in de praktijk toegepaste ouderlijke boedelverdeling. Overdracht ingevolge de wilsrechten van de kinderen van goederen in volle eigendom of in met vruchtgebruik belaste goederen zal niet moeten leiden tot heffing van inkomstenbelastingen terzake van tijdelijke genotsrechten of tot heffing van overdrachtsbelasting. Het gaat toch immers om overdracht ingevolge van erfrecht? Bovendien is het ontzettend belangrijk dat de wijzigingen in het erfrecht naadloos aansluiten op het successierecht. Als erfrechtelijk wordt gerealiseerd dat de langstlevende de bevoegdheid krijgt om in te treden op het nagelaten vermogen, is de vraag reëel of dat successierechtelijk belast wordt als eigendom of vruchtgebruik. Bij de kinderen kan niet meer geheven worden als men bij de langstlevende belast als verkrijging van volle eigendom. Dat is in veel gevallen natuurlijk aantrekkelijk aangezien de langstlevende in de huidige successiewet een grote vrijstelling

heeft, terwijl de kinderen een betrekkelijk geringe vrijstelling hebben.

Voorzitter! De minister heeft besloten de regeling met betrekking tot de onwaardigheid uit te breiden. Onze collega Van der Burg – ook onze voorzitter vandaag – heeft indertijd een interessant artikel geschreven over artikel 1725 BW. Hij geeft daarin aan dat het algemeen rechtsbeginsel is dat wie opzettelijk de dood van een ander die hem begunstigd heeft veroorzaakt, uit die begunstiging als begunstigde geen voordeel behoort te trekken. Hij stelt vervolgens terecht de volgende juridische vragen. Welke gedragingen leiden tot de onwaardigheid van de begunstigde? Leiden deze gedragingen van rechtswege tot verval van de begunstiging? Is er sprake van beginselen van openbare orde?

De minister is in de zesde nota van wijziging ingegaan op het waarom van die uitbreiding van de gronden van onwaardigheid. Wij willen de precieze reden daarvan toch vernemen. Betreft het hier een regeling van dwingend recht? Is het juist dat het enkele feit van de veroordeling onvoldoende is, maar dat die veroordeling tevens onherroepelijk zal moeten zijn? Moet die dus in kracht van gewijsde zijn gegaan? Voor het intreden van de onwaardigheid is nodig dat het strafbare feit tegen de erflater was gericht. Nu doet zich het probleem voor, dat dit niet steeds uit het strafvonnis blijkt. Kan zonder nadere wettelijke regeling ervan worden uitgegaan, dat van een zodanige toegankelijkheid van strafrechtelijke gegevens sprake is voor belanghebbende, dat geen belangrijke bewijsproblemen te verwachten zijn? Mevrouw Swildens is al ingegaan op de onduidelijkheid die er nog is over het al dan niet aanwezig zijn van een verzoening in geval van scheiding van tafel en bed. Ik sluit mij aan bij haar vraag.

Leidt het recht op verzorging en opvoeding tot erfrechtelijke aanspraken? Gaat een kind krachtens de wet erven van juridische ouders en van vroegere en tegenwoordige gezagsdragers? Is het versterferrecht verbonden aan enkel gezagsrelaties, zoals de voogdij?

Dan heb ik nog een aantal vragen ontleend aan de praktijk. In artikel 4.1.3., lid 1 aanhef en onder e, wordt bepaald dat: tot de schulden van de nalatenschap behoren onder meer de

schulden uit de belastingen die terzake van het openvallen van de nalatenschap worden geheven voorzover zij op de erfgenamen komen te rusten. Betekent dit dat deze belastingen integraal uit de nalatenschap moeten worden voldaan, zodat de erfgenaam die meer successierecht is verschuldigd dan de ander, daarmee per saldo voordeliger uit is?

Als nadere regeling, zoals bedoeld in artikel 4.2A.1.11, lid 4, kan worden gedacht aan een sanctie op het onbevoegd beschikken over roerende zaken. De vraag is: verdient het geen aanbeveling om in de wet de mogelijkheid van het toepassen van een sanctie op te nemen? Moet er betekenis aan gehecht worden dat wordt gesproken van aanvaarding onder het voorrecht van boedelbeschrijving, in artikel 4.5.2.1, lid 1, en van beneficiaire aanvaarding in bijvoorbeeld de artikelen 4.5.2.3, lid 4 en 4.5.2.4., lid 2?

Voorzitter! Ik rond af. Ik kreeg vorige week van een verontruste oud-notaris een brief waarin hij zijn bezorgdheid uitsprak over het feit dat de nieuwe wetgeving over erfrecht "met haast en geweld erdoor wordt gedrukt". Ik heb als parlementariër vele wetten behandeld. Dit wetsvoorstel heb ik al sinds 1988 onder mijn beheer. Ik kan mij herinneren dat collega-woordvoerder Swildens, ik en nog twee collega's onder leiding van prof. Soons in Utrecht op een bijeenkomst waren met kandidaat-notarissen. In zaal zat prof. Van Mourik. Het hele notariaat zat te wachten: politiek, geven jullie eens de steen der wijzen. Ik kan mij nog herinneren dat wij die steen der wijzen op dat moment niet hadden. Die is volgens mij pas vandaag ter sprake gekomen. Ik gebruik dit voorbeeld om te zeggen dat ik niet de indruk heb dat dit wetsvoorstel overhaast is behandeld. Ik sluit niet uit dat dit overleg voor de zorgvuldigheid van behandeling nog gevolgd zal worden door een plenaire afhandeling. Ik meen mij echter tolk te kunnen maken van degenen die zeggen dat wij zo langzamerhand alle kanten aan deze zaak van commentaar hebben voorzien, inclusief de opmerkingen van degenen die soms wel in een erg laat stadium hun visie op het geheel hebben gegeven.

Mevrouw **J.M. de Vries** (VVD): Voorzitter! Op 15 mei vorig jaar heeft

de Kamer met de minister van Justitie een eerste overleg gevoerd over de uitgangspunten van het nieuwe versterferrecht. Het ging niet om een eerste aanzet, maar meer om een finale poging, gezien de lange voorgeschiedenis enerzijds en de noodzaak om eindelijk tot besluitvorming te komen, anderzijds. Als wij dat nu niet kunnen, zou je het bijna moeten vergeten.

Mijn fractie is toen akkoord gegaan met de voorstellen inzake de versterking van de positie van de langstlevende echtgenoot. Gezien de notariële praktijk blijkt er een duidelijke behoefte te bestaan de echtgenoot/echtgenote in een duidelijke positie ten opzichte van de kinderen achter te laten. Ik zie dat zelf ook als een gevolg van de emancipatie van de vrouw, die meer kans had om in kommervolle omstandigheden achter te blijven dan haar mannelijke wederhelft. In veel landen in de wereld heeft de vrouw in het erfrecht nog steeds een uiterst zwakke positie, bijvoorbeeld in de sharia. Het is grappig om te bedenken dat een van de belangrijkste punten voor Afrikaanse vrouwen bij de VN-vrouwenconferentie in Peking juist het erfrecht is geweest. Het lijkt mij dat het huidige voorstel niet radicaal breekt met het verleden en daarnaast oog heeft voor datgene wat maatschappelijk breed wordt gewenst. Volgens mijn voorstel van vorig jaar krijgen kinderen een geldvordering op de langstlevende ter grootte van hun erfdeel, welke vordering echter pas na overlijden van de langstlevende kan worden geïnd. Voor de VVD-fractie is dit een aanvaardbaar voorstel, aangezien ook voorzien is in de mogelijkheid van kinderen om ingeval van een tweede huwelijk aanspraak te maken op goederen uit de nalatenschap van hun overleden ouder, waarbij tevens een zekerheid kan worden geboden voor de nakoming van die geldvordering.

Middels de wilsrechten is hieraan gevolg gegeven. Niettemin zou mijn fractie willen vragen, nader in te gaan op het gestelde in de brief van de minister van Justitie in 1989 aan de Kamer – dat was de heer Korthals Altes – dat bij ouderlijke boedelverdeling de mogelijkheid bestaat dat de langstlevende de goederen die hem toebehoren, bij uiterste wil kan vermaken.

Evenals in een aantal landen om ons heen wordt in dit wetsvoorstel een

overgang gemaakt van aanspraak op goederen naar waardeaanspraak. In het algemeen overleg met de minister heb ik gevraagd naar de voorlichting omtrent de mogelijkheid van het uitoefenen van wilsrechten, bijvoorbeeld op het moment dat de verklaring van erfrecht wordt verstrekt. Ik heb hiervan in de uitwerking niet zoveel teruggevonden.

In het artikel van Luijten c.s. in WPNR wordt hierop even ingegaan wat betreft de wilsrechten in bijzondere situaties. Het gaat dan met name om minderjarigen en hun wettelijke vertegenwoordiger. Daar staat het zinnetje: de notaris zal, voorzover mogelijk, bijvoorbeeld bij het afgeven van een verklaring van erfrecht, de wettelijke vertegenwoordiger op zijn verplichtingen moeten wijzen. Verder sluit ik mij aan bij de opmerkingen van Van Emden die de heer Biesheuvel in zijn bijdrage heeft genoemd.

Voorlichting lijkt des te meer van belang, wanneer het wilsrecht ontstaat na overlijden van de stiefouder van het kind en deze niet de voorgdij heeft en derhalve de wettelijke vertegenwoordiger is. Hoe zijn dan de rechten van de minderjarige gewaarborgd?

Ik zal nu op een aantal afzonderlijke onderdelen van het wetsvoorstel ingaan, waarbij ik begin met de legitieme portie. In de zesde nota van wijziging geeft de minister uitvoering aan het voornemen het breukdeel van de legitieme portie te vereenvoudigen, omdat de thans geldende wettelijke regeling als ingewikkeld of te ingewikkeld wordt ervaren. Deze vereenvoudiging bestaat uit de vaststelling van een gelijk breukdeel voor de legitimarissen. De hoogte van het breukdeel zal zijn de helft van het ab intestaat erfdeel, conform het Duitse recht. Mijn fractie vraagt de minister waarom zij na behandeling van dit wetsvoorstel met de Kamer niet eerst een principiële discussie over het voor en tegen van de legitieme portie voor kinderen heeft gevoerd, alvorens nog een tweede op zich niet geringe verandering toe te voegen, naast de verandering die dit wetsvoorstel reeds met zich brengt in verband met de versterking van de positie van de langstlevende echtgenoot voor de kinderen. Vervolgens de voorgestelde wijziging zelf. Dat een eenduidig breukdeel op zichzelf eenvoudiger is uit te leggen

dan een verschillend, is helder.

Niettemin moet er een notaris aan te pas komen, wanneer men wil afwijken van het ab intestaat erfdeel, en die komt er wel uit. Mijn fractie vindt dat geen doorslaggevend argument. Om welke reden is de minister uitgekomen op een half en niet op driekwart, zoals in Zwitserland, of een ander breukdeel?

Wat iets meer zorgen baart, is de toelichting op dit punt in de zesde nota van wijziging, dat voor de erflaters het ter vrije beschikking staande gedeelte van de nalatenschap in vele gevallen wordt vergroot. Hierin kan een gevaar liggen, omdat het vergroten van die vrijheid ook kan leiden tot situaties waarbij erflaters en erfgenamen reeds bij leven gaan ruziën.

De huidige regeling van de legitieme portie geeft de erflater bij meerdere kinderen niet zoveel ruimte. Dat betekent enerzijds dat in sommige gevallen onder ogen moet worden gezien dat een kind dat onverantwoordelijk gedrag vertoont, of een kind met wie reeds lange tijd geen contact meer is, tot de erfgenamen behoort. Alle woordvoerders, en ongetwijfeld ook de minister, ontvangen hierover met zekere regelmaat post.

Het betekent anderzijds dat morele chantage van ouders ten opzichte van kinderen meestal wordt nagelaten, omdat het tot zo weinig leidt. Ik noem maar wat voorbeelden: als je naar de toneelschool gaat, als je niet bereid bent, de praktijk/de zaak voort te zetten, als je volhardt in je relatie met je huidige partner. De minister noemt in het verband met het ontnemen van de legitieme portie het opgeven van de godsdienst als argument dat gebruikt kan worden. Zonder al te veel fantasie zijn nog wel meer situaties te bedenken waarbij ouders hun kinderen in een bepaalde richting willen sturen en hun toekomstig erfdeel als stok achter de deur kunnen hanteren.

Daarnaast kennen wij nog de situatie dat een kind de ouder veel vaker ziet dan een ander of de andere kinderen. Niet voor niets wordt in de wet uitgesloten dat bepaalde mensen ten opzichte van wie de erflater een afhankelijke positie kan hebben of heeft bij testament tot erfgenaam worden benoemd: arts, verzorgers, directeur verpleeghuis etc. Maar wat te doen in het geval van een kind dat de ouder verzorgt en de ouder in een

positie brengt dat broers of zusters hun legitieme portie krijgen en hij of zij de legitieme portie en de rest? Kan de minister aangeven dat deze wetswijziging een dergelijk machts-misbruik niet in de hand werkt? Kan een vergroting van de testeerruimte die in enkele gevallen gewenst kan zijn, niet juist leiden tot meer onaangename of ongewenste situaties aan de andere kant? Ik verwijs daarbij naar een andere discussie die wij hebben gevoerd over het naamrecht. Een aantal spraakmakende mensen stond op een grotere vrijheid in het geven van de achternaam. Het waren niettemin enkelen. Deze keuzevrijheid waaraan een groot aantal mensen geen behoefte had, is toen wel zeer breed ter discussie gesteld.

De legitieme portie voor kinderen ondergaat al een flinke verandering doordat zij niet meer bestaat uit een aandeel in de goederen van de nalatenschap, maar uit een geldvordering ter waarde van het erfdeel. Mijn fractie heeft een zekere vrees dat met dit voorstel de minister de deur openzet voor afschaffing van de legitieme portie. Misschien wil de minister ter geruststelling van mijn fractie nog eens ingaan op de beweegredenen en met name op de mogelijk nadelige gevolgen die de wetswijziging in dezen kan hebben. Naast het toekennen van de legitieme portie speelt ook het ontnemen van de legitieme portie op grond van onwaardigheid. De minister geeft na ampele overwegingen aan – overwegingen die overigens van toepassing kunnen zijn op beperking van het erfdeel tot slechts de legitieme portie voor een van de kinderen – dat zij in de praktijk geen voldoende scherp omschreven zwaarwichtige gronden kan formuleren om een dergelijk voorstel te doen. Niettemin voegt zij wel een voorziening toe in de sfeer van de onwaardigheid onder artikel 4.1.3, lid 1 onder b.

In de eerste plaats is mij uit het wetsartikel niet duidelijk of iemand wettelijk/automatisch geen erfgenaam meer is of dat de erflater of een andere betrokkene, indien de erflater niet is omgebracht of in coma ligt, dit bij testament moet hebben bepaald. Indien de erflater daartoe niet meer in staat is, wie kunnen dan het recht op de nalatenschap aan de onwaardige ontnemen? Hoe weten derden of belanghebbenden wat de doodsoor-

zaak van de erflater is geweest? Op welk moment wordt helder dat geen aanspraak gemaakt kan worden op de nalatenschap? Pas als geen enkel beroep op een uitspraak van de rechter meer mogelijk is? Hoe gaat het ondertussen met de verdeling van de nalatenschap ten opzichte van de andere erfgenamen? Kan een erflater reeds bij voorbaat de dader vergeven? Ik denk hierbij aan de discussie over de euthanasie die mevrouw Swildens in dit kader aan de orde heeft gesteld.

Tot slot stel ik nog de vraag welke gedragingen tot onwaardigheid van de begunstigde leiden. Leidt deze vraag van rechtswege tot verval van de begunstiging? Ik citeer hierbij een artikel van de voorzitter. Hij zal dat waarschijnlijk niet erg vinden. Met andere woorden: is er sprake van beginselen van openbare orde? Deze opmerkingen zijn gemaakt door de heer Van der Burg in een daartoe strekkend artikel dat weer actueel is geworden door de recente gebeurtenissen van een verpleger die huwde met zijn patiënte die kort daarop door zijn toedoen overleed.

Met betrekking tot het wilsrecht heeft mijn fractie reeds ingestemd met de mogelijkheid voor kinderen, goederen uit de nalatenschap van hun overleden ouder op termijn of zelfs direct, afhankelijk van de omstandigheden te verwerven, waarbij de uitoefening van het wilsrecht ook beschouwd kan worden als een zekerheidstelling met betrekking tot die vordering. Dit laat onverlet dat wij met betrekking tot die wilsrechten nog enkele vragen hebben.

De eerste is of en in hoeverre het wilsrecht een persoonlijk recht is. De heer Biesheuvel heeft deze vraag ook gesteld. In de nota naar aanleiding van het nader eindverslag staat: de wilsrechten zijn gegeven ter bescherming van het belang dat een kind zelf heeft bij het kunnen verkrijgen van goederen uit de nalatenschap. Kan dit wilsrecht nu wel of niet op anderen overgaan? De tweede vraag is in hoeverre derden de uitoefening van het wilsrecht kunnen afdwingen. Ik doel hiermede op een al eerder in dit overleg aan de orde gekomen zaak waarbij de erfgenaam berustte in de onterving en de schuldeisers van de erfgenaam beslag legden op de gehele nalatenschap in een poging op deze wijze terugbetaald te worden. In plaats van berusten in

onterving zou ook het geen gebruik maken van het wilsrecht kunnen leiden tot het niet invorderbaar zijn van schulden door schuldeisers van de erfgenaam.

In aansluiting hierop zou ik de minister nog willen vragen, in te gaan op het gestelde in het al eerder genoemde artikel van Luijten c.s. met betrekking tot het wilsrecht. Het gaat hierbij om de vraag of het wilsrecht een dwingend recht is. In de toelichting concludeert de minister voorshands dat het wilsrecht geen dwingend recht behoeft te zijn.

Anderzijds kan de erflater wel bepalen dat aan kinderen geen of slechts beperkte wilsrechten toekomen. Luijten constateert dat dit in zekere zin inconsistent is. De minister verwacht volgens haar toelichting dat de notaris zich in de regel zal aansluiten bij de regeling van de wilsrechten en dat die alleen in concrete situaties die daartoe aanleiding geven, afwijkende voorzieningen zal aanbevelen. Zou de minister enige voorbeelden geven van zo'n afwijkende voorziening?

In aansluiting op de vragen van mevrouw Swildens en de heer Biesheuvel vermeld ik dat het ook voor mijn fractie bij de scheiding van tafel en bed duidelijk zal moeten zijn, wanneer verzoening heeft plaatsgevonden. Dit zou niet aan de rechter moeten worden overgelaten.

De regering geeft in het wetsvoorstel de mogelijkheid, een stiefkind dezelfde rechten op de nalatenschap te geven als de eigen kinderen van de erflater. Betekent toepassing van artikel 4.2A.1.14 dat een stiefkind een wettelijk erfdeel heeft en dat het zich derhalve kan beroepen op de verplichting tot inbreng door anderen en op gedwongen schuldtoerekening? Is een stiefkind dat door middel van dit artikel tot erfgenaam is benoemd, ook zelf verplicht tot inbreng of tot gedwongen schuldtoerekening? Heeft het ook een wilsrecht?

Dan een vraag "van buiten", die als volgt luidt. B en C huwen voor de tweede maal en brengen beiden kinderen uit hun eerdere huwelijk mee. B heeft de kinderen W en X en C de kinderen Y en Z. Echtgenoot C overlijdt nadat hij bij testament zijn stiefkinderen W en X bij de verdeling van zijn nalatenschap heeft betrokken. Als stiefkind W overlijdt vóór C, vindt er dan aanwas plaats ten behoeve van de langstlevende B, de kinderen Y en Z en het stiefkind

X, of alleen ten behoeve van de langstlevende B en het kind X of vindt er ten behoeve van B in het geheel geen aanwas plaats, maar wel ten behoeve van de kinderen X, Y en Z of alleen het kind X? En aangezien dergelijke vragen altijd mijn fantasie in werking stellen, voeg ik hier nog iets aan toe om het geheel te completeren, namelijk een kind S dat alsnog uit de verbintenis van B en C is geboren. Welke positie heeft dat kind?

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Voorzitter! Misschien zou hierbij meteen de situatie betrokken kunnen worden waarin één kind over en weer niet als eigen kind is aangewezen, waarin dat kind althans niet dezelfde behandeling krijgt, terwijl er bovendien nog een kind onderfd is.

Mevrouw **J.M. de Vries** (VVD): Voorzitter! Nog een aantal vragen "van buiten". Indien het gaat om een kind dat door uitoefening van het wilsrecht een goed verwerft dat de waarde van zijn vordering te boven gaat, leidt dit dan toch tot verkrijging van het gehele goed en moet het de gehele waarde van het te veel ontvangene verrekenen met de overige erfgenamen? Of is de goederenrechtelijke verkrijging beperkt tot het aandeel in het goed waarvan de tegenwaarde overeenkomt met de waarde van de vordering van het kind? Ook deze vraag brengt mij op ideeën. Een kind ontvangt bijvoorbeeld een schilderij met zonnebloemen van een beroemde schilder, precies ter waarde van zijn vordering. Nu blijkt er binnen korte tijd dat het weliswaar een aardig schilderij is, maar dat de maker een ander is dan de eerder veronderstelde schilder, wat zijn weerslag heeft op de waarde. Dat kind is nu onderbedeeld; heeft het recht op meer goederen uit de nalatenschap ter voldoening van zijn vordering of op meer geld? Ook het omgekeerde kan het geval zijn: het schilderij blijkt van een zeer beroemde schilder en het is veel meer waard dan wat eerder was verondersteld of zelfs getaxeerd. Kunnen de andere erfgenamen zich dan beroepen op overbedeling van dat kind? Laat artikel 4.2A.1.6 de mogelijkheid open dat een verklaring van erfrecht voor het ongedaan maken van de wettelijke boedelverdeling door de

langstlevende wordt vervangen door een nieuwe verklaring van erfrecht die mede op die ongedaanmaking is gegrond? Kan vervolgens de langstlevende voor ommekomst van de termijn van drie maanden van artikel 4.2A.1.6, lid 1, een hem bindende verklaring afgeven dat hij de wettelijke boedelverdeling eerbiedigt en geen gebruik zal maken van het hem in lid 1 gegeven recht? In zekere zin in aansluiting hierop wil ik nog vragen, in navolging van de heer Biesheuvel, of het niet wenselijk is dat in de wet wordt opgenomen dat ook kinderen de mogelijkheid wordt gegeven, de wettelijke boedelverdeling met uitzondering van woning en inboedel, ongedaan te maken indien zij kunnen aantonen dat de langstlevende geen verzorging behoeft. Overigens tast dit volgens mij het hart van het wetsvoorstel aan. De minister heeft in de nota naar aanleiding van het eindverslag gesteld, voornemens te zijn in de aanpassingswetgeving neer te leggen dat het vruchtgebruik van de langstlevende echtgenoot, nadat van wilsrechten gebruik gemaakt is, niet in een nieuwe huwelijksgemeenschap zal vallen. Wij zijn het daarmee op zichzelf eens, maar wij stellen hierbij wel de vraag of de minister heeft overwogen om sowieso goederen uit de huwelijksgemeenschap met de overledene buiten een nieuwe huwelijksgemeenschap te laten vallen. Dit had het hele probleem van het wilsrecht zelfs kunnen oplossen. In de nota naar aanleiding van het eindverslag wordt gesteld dat degene die met de erflater een vergelijkbare relatie als in het huwelijk had, gelijk zal worden gesteld met de echtgenoot. Het gaat hier om het geregistreerd partnerschap. In dit kader wil ik vragen of dit wetsvoorstel inmiddels per 1 januari in werking zal treden en zo niet per welke andere datum dan wel. Geldt die gelijkstelling in gelijke mate voor de verschillende vormen van het samenlevingscontract? In het kader van het geregistreerd partnerschap heb ik nog een andere casus die mij door studenten is voorgelegd. A en B zijn geregistreerde partners. B heeft twee kinderen uit een eerder huwelijk en A en B hebben de kinderen samen vijftien jaar lang verzorgd en opgevoed. A overlijdt. De langstlevende partner B wordt gelijkgesteld

met de echtgenoot. Alle goederen gaan van rechtswege naar B. Is de positie van de kinderen ten opzichte van B dezelfde nu er sprake is van geregistreerd partnerschap in plaats van huwelijk? Kunnen zijn ook de wilsrechten op dezelfde wijze uitoefenen? Ten slotte heb ik nog een redactioneel punt. In de tekst van Boek 4, zoals die zou komen te luiden en waarvan wij een uitdraai hebben gekregen, staat op pagina 39, artikel 4.5.3.3., lid 1, het woord aflezen en dat zou afleggen moeten zijn.

Mevrouw **De Koning** (D66): Voorzitter! Ik mag misschien beginnen met de minister te complimenteren, want na een halve eeuw is toch onder haar verantwoordelijkheid dit nieuwe erfrecht uit de "zone van de conflictueuze discussies" geraakt en zal het wellicht dertig jaar na de vaststelling van Boek 4 worden ingevoerd. De positie van de langstlevende is versterkt en die van de legitieme beperkt. De discussies, voornamelijk gevoerd door de voor- en tegenstanders van de ouderlijke boedelverdeling, c.q. het vruchtgebruikstelsel, beheersten jarenlang de vakliteratuur, met prof. Van Mourik voorop die toch werkelijk wel geroemd mag worden om zijn vasthoudendheid in woord en geschrift. Wij kunnen hem hierbij ook nog aankijken, hetgeen een groot voorrecht is! Het is ook heel prettig te weten dat ook de Broederschap, althans over dit wetsvoorstel zeer goed te spreken is. Voorzitter! Neemt u mij niet kwalijk maar ik verneem zojuist dat per 1 oktober de Broederschap thans helaas heel flets Beroepsorganisatie heet.

De **voorzitter**: Vervolgt u gerust uw betoog.

Mevrouw **De Koning** (D66): Een leek zou nog denken: wat raar, dit scheelt het notariaat toch een aanzienlijke klandizie, te weten 300.000 testamenten per jaar van hen die voor de ouderlijke boedelverdeling kozen. Maar dat valt wel mee. Inmiddels is in ruimere kring bekend, dat de notarissen naar eigen zeggen op testamenten uitsluitend toeleggen. Wij komen hier gelukkig binnen een paar weken opnieuw over te spreken. De positie van de langstlevende echtgenoot wordt aanzienlijk versterkt doordat hij – en dat is

meestal zij – van rechtswege alles ontvangt: de gehele nalatenschap en de schulden. De kinderen krijgen een vordering in geld die pas opeisbaar is bij de dood of bij faillissement. Daarnaast ontstaan er de wilsrechten waarover ik later meer zal zeggen. De tweede belangrijke verandering ligt in het terugbrengen van de legitieme portie tot een vast breukdeel van de helft. Deze beide essenties van het nieuwe versterf-erfrecht zijn dan vastgelegd in de vijfde, c.q. zesde nota van wijziging. Ik volg nu verder in grote lijn de lijnen van het wetsvoorstel. Het moet mij, daaraan voorafgaand, van het hart dat ik het betreurt dat er geen poging is gedaan tot enige vorm van modernisering van de taal in dit voorstel, aangezien dit voorstel weer vermoedelijk vijftig jaar mee moet. Een voorbeeld van archaïsche formulering vinden we al direct in Titel 4, Afdeling 1 onder 4.1.3.1c: Hij die bij rechterlijke uitspraak overtuigd is tegen de erflater en lasterlijk een beschuldiging van een misdrijf te hebben ingebracht ... Het is gewoon puur Frans vertaald en geen Nederlandse leraar zou het in een opstel goedkeuren. Vroeger pleitte de Utrechtse officier van justitie mr. Bos, thans advocaat-generaal hoog in het land, zeer vurig voor begrijpelijke taal in de dagvaarding, opdat eenieder die zou begrijpen. Officieel is het er nooit doorgekomen maar hij hield zich er altijd aan. Artikel 4.1.3.1 heeft betrekking op het begrip "onwaardig" en dat leidt van rechtswege tot het niet kunnen erven. Dat geldt bijvoorbeeld voor degene die de erflater om het leven heeft gebracht. Mijn collega's zijn in dit verband uitvoerig ingegaan op het zogenoemde moordarrest en alle vragen die dat heeft opgeroepen. Overigens hebben wij ook mogen genieten – voorzover daar sprake van is – van de geschiedenis van de Haagse verpleger, die 3,5 mln. in de kast zag liggen. Cumulatief vereist is dat een vonnis in kracht van gewijsde is gegaan en dat het misdrijf maximaal vier jaar als straf kent. Heb je inderdaad aan het strafdossier genoeg? Zouden er, als je moet stellen dat het tegen de erflater gericht was, geen andere bewijsproblemen te verwachten zijn op het moment dat sprake is van andere gegevens buiten het dossier om? Ik deel de mening van collega Biesheuvel, dat de regelgeving

eigenlijk daaromtrent zo goed mogelijk moet zijn. Tot de critici van het onderhavige wetsvoorstel en in het bijzonder van Titel 4.2A behoren ook de emeritus hoogleraar Van Opstall en zijn collega De Boer. Recentelijk nog hebben zij, zoals gezegd, in de NRC hun mening gegeven. De titel van hun bijdragen laat weinig te raden: "van vangnet naar hangmat" en "langstlevende alles en de kinderen de rest". Er zit volgens mij wel iets in de stelling, dat de langstlevende ouder inderdaad alle goederen kan opmaken en vervreemden. In ieder geval zijn de emotionele argumenten rond wat wij "opa's gouden horloge" zijn gaan noemen niet erg geldend meer. Elk horloge kan verdwijnen en elk schilderij ook als de langstlevende dat wil. Zelfs surseance van betaling leidt nog niet tot opeisbaarheid van een geldvordering, om over de goederen maar niet te spreken. Misschien is het argument, dat de testamentaire ouderlijke boedelverdeling weinig juridische problemen heeft gegeven, tot nu toe wel een voldoende contra-argument. Maar misschien wil de minister toch nog een enkel woord wijden aan de voornoemde bezwaren. Het maakt ten slotte een groot verschil of partijen bij testament de positie van de langstlevende veilig stellen of dat de wet het zo inricht, dat kinderen in theorie en praktijk er stevig op achteruit kunnen gaan. In de wet komt onder 4.2.2A de niet van tafel en bed gescheiden echtgenoot als zelfs een van de eerst geroepen erfgenamen voor. In de schriftelijke wisseling is opgemerkt, dat de verzoening zelf bepalend is voor het kunnen zijn van erfgenaam zij het dat voor werking tegenover derden inschrijving daarvan nodig is. Kinderen zijn echter geen derden en de echte derden houden verhaal op de nalatenschap. Naar mijn idee is deze discussie een schijndiscussie, aangezien in het echte leven een scheiding van tafel en bed zeer frequent maar tijdelijk voorkomt zonder dat er überhaupt iets van is ingeschreven. Vermoedelijk komt de echte, formele scheiding van tafel en bed nauwelijks meer voor. Ik wijs in dit verband op de fysieke versus de formele scheiding van tafel en bed. In Afdeling 4.2.2A.1 wordt het erfrecht van de kinderen nader uitgewerkt. Bij een wettelijke verdeling is een kind voor het eigen deel wel aansprakelijk voor

nalatenschapsschulden maar zijn vermogen kan niet worden uitgewonnen, tenzij hij zelf vrijwillig een schuld voldoet. Dan kan hij het niet van de schuldeiser terugvorderen, behalve het meerdere waarvoor hij niet aansprakelijk was. Het kind moet terug naar de echtgenoot om het betaalde vergoed te krijgen. Kan dit niet leiden tot het veelvuldig aanspreken door de schuldeisers van die kinderen, zeker als het gaat om bejaarde langstlevende echtgenoten? Die schuldeisers van de nalatenschap gaan altijd voor. Het eigen vermogen van de langstlevende is daarvan niet altijd afgescheiden. Is het niet wenselijk c.q. denkbaar om een aparte administratie te voeren over wat is vastgesteld te zijn de nalatenschap c.q. het privé-vermogen van de langstlevende? Ik kan mij voorstellen dat dit in de praktijk erg lastig kan zijn. Ik kom bij artikel 4.2A.1.4. De boedelbeschrijving kan worden verlangd, maar is inmiddels alleen verplicht geworden als er sprake is van geen vrij beheer en dient binnen een jaar te worden ingeleverd bij de griffie van het kantongerecht. Is die tijdsperiode, gezien de andere termijnen, niet heel erg lang? Ik denk aan de drie maanden waarbinnen de echtgenoot de wettelijke verdeling ongedaan kan maken. Dan lijkt mij een termijn van een jaar voor een boedelbeschrijving wel erg lang. Maar die komt ongetwijfeld voort uit andere wetgeving. Te allen tijde kan een geldvordering van een kind worden voldaan door de echtgenoot, mits de kinderen de tijd wordt gegund voor het uitoefenen van het wilsrecht. Het kind kan op zijn beurt pas de vordering opeisen bij dood en faillissement, maar niet bij hertrouwen van de langstlevende. Wij kunnen dat billijken, omdat het immers erfrecht bij de sterf betreft. Overigens is het heel goed denkbaar dat dit veelvuldig leidt tot een testamentaire making, al variëren de opvattingen over de onzedelijkheid van een dergelijke bepaling. Ik doel dan op de bepaling: je krijgt je geld als mama met oom Piet gaat trouwen. Dan kom ik te spreken over de wilsrechten, artikel 4.2A.1.7 t/m 4.2A.1.10. Deze wilsrechten zijn een vondst, die naar ons oordeel in eerste instantie het uitzicht op zekerheid bieden en pas in tweede instantie het behoud garanderen van uitzicht op bepaalde goederen.

Immers, die goederen kunnen al lang vervreemd zijn. Hoe wordt de waarde van de goederen overigens bepaald? Wordt dat gedaan door een deskundige? Mag de kantonrechter zich laten bijstaan? Is hij ook verplicht zich te laten bijstaan? Wat te denken van het enorm leuke liedje dat na verloop van jaren een hit wordt en veel geld aan auteursrechten oplevert? Dat is natuurlijk moeilijk te voorspellen. Maar wat gebeurt er dan? De wilsrechten kunnen met of zonder vruchtgebruik worden uitgeoefend. Dan is er sprake van blote c.q. volle eigendom. Het lijkt merkwaardig dat als de langstlevende echtgenoot afziet van het vruchtgebruik, hij of zij daarvoor toestemming nodig heeft van de inmiddels nieuwe echtgenoot. Dit is te meer raar daar volgens de gedachte van de minister – de toekomstige aanpassingswetgeving – dat vruchtgebruik nu juist niet in de nieuwe gemeenschap zou vallen. Wat heeft de nieuwe echtgenoot er dan mee te maken?

Artikel 4.2A.1.12 beoogt door het introduceren van het bewijsvermoeden de discussie te vermijden over wat wel en niet tot de nalatenschap van de erflater behoort. Ik leg in dit verband een vraag van de beroepsorganisatie voor. Ik moet echter eerst een correctie aanbrengen: in de tweede zin van dit artikel dient het woordje "zij" te worden vervangen door het woordje "het". "Het" slaat immers terug op "het goed". Als het in dit dikke wetboek verkeerd staat, heb je de poppen aan het dansen! Stel dat de langstlevende samen met een partner, ieder voor de onverdeelde helft, een woning in eigendom verwerft waarvan de koopsom wordt voldaan uit de opbrengst van de verkoop van hun beider vorige woning. Kunnen de kinderen van zowel de langstlevende als de partner, die op zijn beurt ook langstlevende is, een wilsrecht uitoefenen op de hele woning? Of kunnen zij dat recht slechts uitoefenen ten aanzien van het geheel? Dat lijken mij leuke vragen.

In dit artikel wordt voor het eerst het begrip zaaksvervanging geïntroduceerd. Dit betekent dat het ene oude landschapsschilderijtje door een modern abstract schilderij kan zijn vervangen. Zelfs de grote echtelijke woning kan zijn vervangen door een kleinere woning. De zaaksvervanging lijkt echter het minste van twee

kwaden te zijn. Zonder dat zou in wezen iedere vervreemding van goederen uit de nalatenschap door de echtgenoot van de erflater de werking van de wilsrechten beperken. Dan heb je helemaal geen schilderijtje. Alleen in geval van opzettelijk bezwaren teneinde de kinderen opzettelijk te benadelen zal een beroep kunnen worden gedaan op paulianus handelen. Beschouwt de minister dit in de praktijk als reëel? Het lijkt erg moeilijk te bewijzen of iemand opzettelijk of per ongeluk iets bezwaart.

De informatieplicht van een kind dat zijn wilsrecht wil uitoefenen tegenover broers en zusters komt niet zozeer vreemd voor, maar er wordt geen termijn bij genoemd. In ons tijdsbestek kun je zeggen dat je aan vier uur ook genoeg hebt, want je kunt internetten en e-mailen. Wat is die redelijke termijn in dit artikel? Ik kom op het karakter van het wilsrecht. Ook ik heb begrepen dat het wel een zelfstandig recht, maar geen hoogstpersoonlijk recht is, want het valt in de gemeenschap. Wil de minister er nog eens haar licht over laten schijnen?

Het wilsrecht ontstaat als een recht op overdracht van goederen. Het is een zelfstandig recht dat niet meegaat met de vordering; dit voor het geval dat het wilsrecht is ingeroepen maar nog niet is gerealiseerd. Het gaat wel teniet bij overdracht van de vordering aan een mede-erfgenaam, als ik het goed heb. Daarover is misschien discussie mogelijk. Kan het ook teloorgaan zonder dat de vordering verdwijnt, bijvoorbeeld als een kind niet reageert op de redelijke termijn uit 4.2A.12, lid 4? Wat is hier dan de redelijke termijn?

Als twee kinderen hetzelfde schilderij willen, beslist de kantonrechter op verzoek van een van hen. Daartegen staat alleen cassatie in het belang der wet open. De rol van de kantonrechter is door het hele wetsontwerp heen zeer vooraanstaand; dat is altijd zo geweest. Dat zal een weinig bevreemdende uitspraak zijn, maar het zal vermoedelijk wel vaak voorkomen. De billijkheid van de belangen zal niet zelden gelijk oplopen tussen twee kinderen. Wordt het dan gezamenlijke eigendom? Hoe moet dat in de praktijk? Waar gaan wij het ophangen? De een de vaas en de ander de bloemen, is de oplossing van mijn collega's. Dat is trouwens niet gek.

Ik kom bij de discussie over dwingend of regelend recht. Ik neem aan dat er voldoende bespiegelingen aan gewijd zijn en dat de wilsrechten als regelend recht worden aange-merkt met een enkele uitzondering. Bij de overige wettelijke rechten is het dwingend recht apart vastgelegd in een slotbepaling. Is hier niet overwogen om in spiegelbeeld steeds aan te geven bij de wilsrechten: dit is geen dwingend recht en die twee of drie uitzonderingen zijn wel dwingendrechtelijk van aard? De vernieuwing van het betrekken van het stiefkind als eigen kind, uiteraard bij testament, bij de wettelijke verdeling komt mijn fractie zeer passend voor. Ook ik ben evenwel benieuwd naar de antwoorden op alle ingewikkelde vragen over de kinderen van al die mensen die het niet bij een huwelijk hebben kunnen houden, wat natuurlijk reuze onverstandig is.

Ik heb nog een enkele vraag in verband met de wilsrechten. Moeten bij de uitoefening daarvan met betrekking tot de aandelen in een BV de statutaire bepalingen betreffende de blokkering in acht worden genomen? Ik zou zelf denken dat ze gelden, maar wij vragen het natuurlijk aan de minister. In artikel 4.2A.2.9, lid 3, worden ze namelijk expliciet genoemd en hierin niet. Ik kom op 4.2A.2.2 betreffende het voortgezette gebruik van de woning en de rechten die daaruit voortvloeien. Ik heb uit de literatuur begrepen dat het gaat om de eerste woning en niet om de vakantiewoning; dat kan ook nog discussie geven. Zo zijn de erfgenamen verplicht tot medewerking aan de vestiging van een vruchtgebruik op zo'n woning. Geldt dat ook in geval van zaaksvervanging; met andere woorden, als de langstlevende het grote huis heeft verkocht en een kleiner huis heeft teruggekocht? Heeft die langstlevende dan ook het vruchtgebruik over het resterende geld of al het geld, bijvoorbeeld als hij het huis verkoopt en in een hotel gaat wonen? Hoe verhouden deze aanspraken van de langstlevende echtgenoot zich overigens tot die van een kind? Ik verwijs naar artikel 4.2A.2.6, de som ter verzorging en opvoeding. Wat is overigens in het daaropvolgende artikel 7 een billijke vergoeding voor verrichte arbeid? Regelmatig komen begrippen als "redelijk", "passend" en "billijk" terug. Is dat steeds opnieuw ter

beoordeling van partijen en uiteindelijk de kantonrechter? Elders worden namelijk wel degelijk zeer specifieke en vaak fatale termijnen vastgelegd. Wat bepaalt dan de keuze?

Uit de formulering van artikel 4.2A.2.9 blijkt dat ook een dienstwoning onderdeel van de goederen dienstbaar aan het uitgeoefende beroep of bedrijf kan uitmaken. Zou dat niet beter expliciet genoemd kunnen worden, gezien de belangen die op het spel staan bij een eventuele overdracht? Kan bij de gewenste voortzetting van zo'n bedrijf een zaakwaarnemer die tijdelijk de uitoefening op zich nam, buitenspel gezet worden?

Ik kom terug op artikel 4.3.2.6, waarin is bepaald dat de verpleger/verzorgster in een instelling hoort tot degenen die niet kunnen erven. Ik vind het jammer dat het alleen om verplegers/verzorgers in een instelling gaat, maar misschien moet zo'n beperking wel worden aangebracht. Waar het natuurlijk echt fout kan gaan, is buiten een instelling. In een instelling wordt normaal gesproken wel enigermate opgelet. Ik kom op de legitieme portie. De minister heeft een uitvoerige toelichting gegeven op het besluit om nu niet, en misschien wel nooit niet, over te gaan tot schrapping van de legitieme portie. Het zou te vaak moeilijk te aanvaarden zijn. Een algemeen geformuleerde open grond zou te grote problemen voor de praktijk opleveren. Mijn fractie betreurt de keuze voor handhaving enigermate, maar tekent daar direct bij aan dat de zo zeer gewenste afronding van Boek 4 vermoedelijk dan nog weer jaren vertraging zou hebben opgelopen. Immers, de discussie over de wenselijkheid van afschaffing van de legitieme portie houdt de partijen in evenwicht verdeeld.

Door de versterkte positie van de langstlevende wordt het handhaven van de legitieme eigenlijk een beetje een wassen neus. Terecht merkt de minister op dat het testamentaire bewind een oplossing is voor alle gevallen waarin een ouder niet wil dat zijn, bijvoorbeeld verslaafde, kind erft. Het nieuwe aan de regeling is het breukdeel, de helft van het versterfdeel. De eerste zin van het stuk over de legitieme is voor een betrekkelijke leek in het erfrecht, wat ik ben, tamelijk onbegrijpelijk: "De legitieme portie van een kind van de

erflater bedraagt de helft van de waarde waarover de legitieme porties worden berekend." Als je dat voor het eerst leest, denk je: dit zingt rond. Inmiddels begrijp ik het overigens wel. De regeling die volgt uit het betrekken van het stiefkind als eigen kind komt ons helder voor. De giften bij doden worden aangemerkt als legaat voorzover relevant bij inkorting en vermindering. De gift door sommenverzekering vormt kennelijk een apart probleem, waaraan in de nota naar aanleiding van het eindverslag een bladzijde of zes is gewijd. Waarschijnlijk had ik het beter meteen terzijde kunnen leggen. Is het mogelijk dat de minister de verhouding tussen verzekeraar, begunstigde en degene die aanspraak maakt in gewone mensentaal verduidelijkt? De nieuwe formulering van artikel 4.3.3.11 regelt het uitoefenen van de rechten door legitimarissen. Bij al deze bepalingen komt de vraag naar voren of de legitimaris door zijn schuldeisers ook gedwongen kan worden, een beroep te doen op zijn legitieme portie. Hier raken wij aan het vonnis van de rechtbank van Amsterdam in de bekende zaak De Vilder. De president zei in zijn vonnis dat gebaande paden zo nu en dan moeten worden verlaten. Hij voegde toe dat er te weinig goede argumenten waren aangedragen. Deelt de minister deze mening? Zou een uitspraak parallel aan de bevoegdheid van artikel 4.9.67 BW ook denkbaar zijn geweest? Ik neem aan dat hier gewoon een faillissement had kunnen worden aangevraagd. De curator had dan wel degelijk in de voetsporen van de aantrekkelijke Robin de Vilder kunnen treden. Voorzitter! Ik word een beetje zenuwachtig van uw blik. Ik houd er dus mee op. Ik heb willen zeggen dat het wetsvoorstel, de wijzigingen en met name het wettelijk verzorgingsrecht voor de langstlevende echtgenoot onze instemming hebben. Wij wensen het voorstel dan ook een behouden vaart en een snelle aankomst.

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter! Ik spreek mede namens de fracties van RPF en GPV. Dat er iets zal moeten veranderen in ons bepaald niet dikwijls gemoderniseerde erfrecht, is, gezien de maatschappelijke ontwikkelingen, bepaald niet verbazingwekkend te

noemen. Er is al diverse keren gememoreerd hoe inmiddels al 50 jaar wordt gestudeerd en gediscussieerd over deze aanpassing van ons erfrecht. Die lange duur is op zichzelf ook niet verbazingwekkend. Ik denk dat dit ook de weerbaarheid van de materie markeert. Ook denk ik dat in het kader van deze materie best gezegd mag worden dat een zekere mate van consensus tussen theorie en praktijk een goede zaak en dat de politiek dus goed moet luisteren naar de geluiden uit zowel de theorie als de praktijk. Daarmee wil ik niet zeggen dat elke wetswijziging een halve eeuw moet duren, maar ik wil deze geluiden wel enigszins relativeren. Is er de afgelopen tijd nou echt zoveel misgegaan? Dat kunt je toch niet zeggen: de praktijk heeft zich goed weten te redden. Dit neemt niet weg dat ook onze fracties op het springende punt van de voorstellen die nu voorliggen, behoefte hebben aan wijziging en daar ook mee instemmen. Ik doel hierbij met name op de poging om de positie van de langstlevende ouder/echtgenoot te versterken. Dat vinden wij een goede zaak, omdat wij van mening zijn dat de zorg die man en vrouw in het huwelijk ten opzichte van elkaar hebben aangegaan, zich ook moet uitstrekken tot na de beëindiging van het huwelijk wegens het overlijden van een van beiden. Ik denk dat juist op dit punt duidelijk is geworden dat de huidige wetgeving niet aansluit bij de meningen die daar langzamerhand duidelijk over zijn gaan heersen. Ik zei het al: op dat punt gaan de voorstellen volgens onze fracties een goede richting op. Je kunt natuurlijk de vraag stellen – die discussie duurt eigenlijk tot op dit moment voort – of wij niet te ver zijn doorgeslagen ten nadele van de positie van de kinderen. Ik kom daar straks nog even op terug. Ik moet overigens ook opmerken – ook dat is een complicerende factor bij een herziening als deze – dat elk stelsel in dezen het resultaat van een afweging of een compromis moet zijn tussen enerzijds de eisen van de rechtvaardigheid die hier natuurlijk duidelijk aan de orde zijn, en anderzijds de doelmatigheid. Onder doelmatigheid moet in dit verband worden verstaan: eenvoud en hanteerbaarheid. Dat is immers evenzeer van belang. Verschillende keren werd na het nodige wikken en wegen aangenomen dat er zo'n

aanvaardbaar compromis was of zou kunnen worden bereikt, maar even zovele keren is de afgelopen decennia gebleken dat zo'n compromis weer schipbreuk leed. Ik ga de geschiedenis niet herhalen. U hebt er zelf iets over gezegd, voorzitter, en ook andere woordvoerders hebben dat reeds voldoende gedaan, zodat ik mij daar als laatste spreker niet in behoef uit te putten. Ik wil nog wel opmerken dat het voorstel dat in 1993 door het notariaat werd aangeboden, een belangrijke doorbraak heeft betekend. Dat voorstel is via de regeringsnotitie van maart 1996 eigenlijk de belangrijkste impuls geweest voor het thans voorliggende wetsvoorstel. Onze fracties willen graag hun waardering uitspreken voor in het bijzonder de minister, de regeringscommissaris en hun medewerkers voor het bereiken van datgene wat nu op tafel ligt. Hoe je er ook over denkt, wij hebben nu in ieder geval echt uitzicht op een "redelijk spoedig" van kracht worden van Boek 4 BW, waar al heel lang op gewacht wordt. Misschien kan de minister in dit verband nog iets zeggen over het verdere invoerings-traject. Ik heb iets gelezen over 2002. Klopt dat? Wat moet er nog allemaal gebeuren om dat ook realiteit te doen zijn?

Voorzitter! Ik maak nog enkele inhoudelijke opmerkingen over het wetsvoorstel. Om te beginnen, richt ik mij op de in mijn beschouwing belangrijkste onderdelen, namelijk 2A.1 en 2A.2. Het lijkt erop alsof niemand de kip die op het breekbare compromis broedt, nog durft te storen. Toch hebben ten minste twee stoorzenders, als ik ze zo oneerbiedig mag aanduiden, het gewaagd om zich te laten horen. Ik bedoel dit natuurlijk enigszins badinerend, maar ik doel op de hoogleraren Van Opstall en De Boer. Zij hebben fundamentele kritiek geuit op een aantal principiële keuzen die in het wetsvoorstel gemaakt zijn. Zonder nu diep en gedetailleerd op die commentaren te willen ingaan, willen wij van onze kant toch wel gezegd hebben dat aan dat commentaar niet achteloos voorbij zou mogen worden gegaan, ook niet door de regering. Ik zeg dat niet alleen om daarmee te betonen dat wij noch doof noch murw zijn geworden, zoals prof. De Boer ons als parlementariërs aanwreef – dat lijkt mij niet geheel terecht – maar

omdat er wat ons betreft ook best nog wel wat inhoudelijke vragen te stellen zijn bij het compromis dat nu voorligt, zoals de vraag of wij niet al te veel naar een kant zijn doorgeslagen. Die vragen mogen gesteld en beantwoord worden.

Voor onze fractie is in elk geval de vraag of het uitgangspunt voor de langstlevenderegeling, namelijk dat de langstlevende het bestaande leefpatroon zonder meer moet kunnen voortzetten, wel in alle omstandigheden en opzichten houdbaar is. Is dat uitgangspunt nu wel de juiste norm en maatstaf voor de voorziening in de verzorgingsbehoefte van de langstlevende? Meer concreet zou de vraag kunnen zijn of als basisvoorziening niet volstaan zou kunnen worden met het dwingendrechtelijk pakket van afdeling 4.2A.2.

Voorts zouden wij graag zien dat de regering inging op het onder nr. 5 van zijn artikel in RM Themis, door prof. Van Opstall aan de minister gerichte verzoek. In hoeverre speelt bij Van Opstall's conclusie en oordeel een rol dat hij uitgaat van de premisse dat de echtgenoten bij huwelijkse voorwaarden iedere gemeenschap van goederen hebben uitgesloten? Of is dat ook het uitgangspunt van de regering? Uitgaande van een ander uitgangspunt bij de verdeling van rechten en plichten ten aanzien van de verzorgingsbehoefte van de langstlevende, zouden wij de vraag willen stellen of kinderen de wettelijke boedelverdeling niet gedeeltelijk ongedaan zouden moeten kunnen maken indien zij aantonen dat de langstlevende niet in die mate verzorging behoeft, als resultaat van het voorstel zou zijn. Vervolgens kom ik te spreken over artikel 4.1.3., de onwaardigheid waarover anderen veel breder hebben gesproken, waarbij ik mij nu kortheidshalve aansluit. Dat geldt overigens ook voor andere onderwerpen. In de toelichting bij de zesde nota van wijziging wordt opgemerkt, dat het antwoord op de vraag of het bestrafte feit tegen de erflater was gericht, behalve uit het strafvonnis ook uit andere gegevens zou kunnen blijken. Waarschijnlijk wordt daarmee bedoeld op het strafdossier. De vraag is echter of dit dossier voor het slachtoffer of diens erfgenamen toegankelijk is. Gaarne meer duidelijkheid hierover in het belang

van het zoveel mogelijk voorkomen van bewijsproblemen.

Een andere vraag in dit verband is of een veroordeling door de rechter altijd een toereikend criterium mag heten. Wat bijvoorbeeld indien de strafvervolgning is geëindigd in een schikking dan wel transactie?

Voorzitter! Dan wil ik nog iets opmerken over de ontneming van de legitieme. In de nota van wijziging wordt verslag gedaan van het afwegingsproces dat de regering tot de conclusie heeft gebracht dat moet worden afgezien van het formuleren van een criterium in de wet op grond waarvan ontneming van de legitieme door een erflater die bijvoorbeeld wil voorkomen dat zijn vermogen naar aan drugs of anderszins verslaafde kinderen zou gaan, mogelijk zou worden. Het argument, dat het formuleren van een dergelijk algemeen geformuleerd criterium problemen oproept, ontmoet bij onze fracties op zichzelf begrip. Soortgelijke problemen doen zich voor indien men het zoekt in de sfeer van gronden van onwaardigheid. Ook daar wordt aangeknoopt bij het objectieve gegeven van het rechterlijk vonnis. Is onze conclusie juist dat er volgens de regering in een geval, zoals bij wijze van voorbeeld ook door ons genoemd, eigenlijk niets anders resteert dan dat de erflater zijn toevlucht neemt tot de bekende instrumenten zoals een testamentair bewind, een bewind ex artikel 1.19 BW, of in het uiterste geval een curatele? Hieraan zouden wij de vraag willen toevoegen of de cautio socini die onder het nieuwe stelsel zonder betekenis is geworden – zie artikel 4.3.3.8A. – in een geval als het genoemde betekenis had kunnen bewijzen. De wilsrechten van afdeling 4.2A., afdeling 1 zijn regelend recht, hetgeen wil zeggen dat ze bij testament opzij zijn te zetten. Blijkens de toelichting bij de vijfde nota van wijziging is er wel aan gedacht om er dwingend recht van te maken. Daar is echter van afgezien omdat "een dwingendrechtelijke voorziening onder omstandigheden een benadering die beter bij een concrete situatie zou passen, juist in de weg kan staan". Wij vragen of er wel voldoende is stilgestaan bij de overweging, dat als er geen harmonie in de familieverhoudingen bestaat en er dus juist behoefte is aan wilsrechten is, dwingend recht een stok achter de deur zou kunnen

zijn. Is het verder niet merkwaardig dat de wilsrechten in de afdeling 4.2A.1. regelend recht zijn maar dat twee belangrijke andere groepen wilsrechten, namelijk de wettelijke rechten zoals voorgesteld in afdeling 4.2A.2. en de legitieme portie in 4.3.3. wel van dwingendrechtelijke aard zijn? Wij zien ook niet onmiddellijk wat het nadeel is van het dwingend rechtelijk maken van het wilsrecht. Ook al is er een dwingendrechtelijke wilsrecht, dan nog behoeft de gerechtigde daar immers geen beroep op te doen.

Ik heb nog enkele vragen over de bedrijfsopvolging. Op verschillende plaatsen in het voorstel komt de voortzetting van het beroep of bedrijf van de erflater aan de orde. Ook in de schriftelijke voorbereiding is daarover gesproken. Artikel 4.2A.2.9 formuleert een aantal open normen die door de kantonrechter ingevuld moeten worden. Het artikel roept een aantal vragen op. Daarbij ontleen ik er enkele aan een artikel van mevrouw Mellema-Kranenburg in Agrarisch recht van oktober jongstleden. Wanneer is er sprake van een zwaarwegend belang van de potentiële bedrijfsopvolger? Moet daarbij gedacht worden aan een noodzaak voor de bedrijfsopvolger om een bestaansmogelijkheid te hebben? Zou bij de interpretatie van dit criterium aansluiting gevonden kunnen worden bij de jurisprudentie inzake de in de plaats stelling bij pachtovereenkomsten? Voorts kan de vraag naar voren komen wie als gerechtigde beschouwd moet worden wanneer zich meerdere potentiële voortzetters zouden aandienen. Verder is er de vraag wanneer er sprake is van voortzetting. Betekent dat dat de bedrijfsopvolger reeds werkzaam moet zijn in dat bedrijf voor het overlijden van de langstlevende of kan hij ook na diens overlijden zich aandienen? Moet de gerechtigde uit artikel 4.2A.2.9 zelf het bedrijf feitelijk voortzetten of kan hij het bedrijf ook verpachten of verhuren? Wat te denken van een redelijke prijs? Wat moet hieronder verstaan worden? Dient hier wellicht weer aansluiting gevonden te worden bij de pachtjurisprudentie waar gesproken wordt over een prijs die een rendabele exploitatie nog juist mogelijk maakt of dient hier wellicht niet alleen naar de draagkracht van de bedrijfsopvolger, maar ook naar de verzorgingsbehoefte van de langstlevende te worden

gekeken? Dient overigens in artikel 4.5.4.8a niet dezelfde terminologie van redelijke prijs gehanteerd te worden? Wat moet worden verstaan onder de in artikel 4.2A.2.9, lid 1 voorkomende zinsnede: bij zijn beschikking kan de kantonrechter nadere regelingen treffen? Moeten wij daarbij bijvoorbeeld denken aan de mogelijkheid dat aan de eventuele redelijke prijs een zogenaamde meerwaardeclausule gevoegd zou kunnen worden?

De mogelijkheid van beneficiaire aanvaarding of aanvaarding onder het voorrecht van boedelbeschrijving is uiteraard in artikel 4.5.2 behouden. Wij zouden het op prijs stellen indien ingegaan zou kunnen worden op de vraag of beneficiaire aanvaarding nog wel zinvol genoemd kan worden in die gevallen waarin de beperkte verhaalsaansprakelijkheid van artikel 4.2A.1.1 geldt.

Ik sluit mij aan bij de vragen die zijn gesteld over de scheiding van tafel en bed en met name bij de vraag hoe kenbaar het is dat er verzoening tot stand is gekomen. Ik merk dit nog even op, omdat hier en daar de gedachte leeft dat scheiding van tafel en bed een bijna niet meer voorkomend fenomeen zou zijn. Ik wijs erop dat in de kringen die ik hier mag vertegenwoordigen, vanwege de visie op de onontbindbaarheid van het huwelijk een blijvende situatie van scheiding van tafel en bed kan voorkomen en ook zal blijven voorkomen, uiteraard zolang de wet die mogelijkheid biedt. Vandaar dat deze vraag relevant kan blijven. Ik hecht er dan ook aan daar een duidelijk antwoord op te krijgen. In het kader van dit voorstel spreekt ook de Faillissementswet een rol. Ik wijs op hetgeen prof. Van Opstall daarover zegt bij punt IX van zijn artikel. Tevens speelt hierbij een rol het wetsvoorstel tot wijziging van de Faillissementswet, dat nog bij de Eerste Kamer aanhangig is, terwijl bij de Tweede Kamer een novelle onder nummer 25672 in behandeling is. Is bezien of de novelle consequenties kan hebben voor dit erfrechtvoorstel? Een punt dat onze fracties duidelijk aan het hart gaat, is het volgende. Bij de zesde nota van wijziging is een nieuw artikel 4.1.4 ingevoegd, waarin de consequenties van dit wetsvoorstel betreffende het geregistreerd partnerschap verwerkt worden. Het zal duidelijk zijn, ik hecht eraan dit hier te melden, dat de fracties die ik hier vertegenwoordig hun principiële

bezwaren tegen deze ontwikkeling rond geregistreerd partnerschap, zowel bij de nota Leefvormen als bij het desbetreffende wetsvoorstel hebben uitgesproken. Dat betekent ook dat wij op dit punt, hoewel de minister wel zal zeggen dat het een sequeel is van de eerdere wetswijziging, onze principiële bezwaren handhaven. Bij de behandeling van zowel de nota Leefvormen, als het wetsvoorstel Geregistreerd partnerschap is gebleken dat de regering overweegt om het wettelijk huwelijksgoederenstelsel te herzien. Dat is in dat kader aangekondigd. Zou dat voornemen consequenties kunnen hebben voor de positie van de langstlevende? Dat raakt toch de vooronderstellingen bij dit deel van het erfrecht. Ik hoor graag hoe het daarmee staat.

Voorzitter! Ik hoor graag nog van de minister hoe verder geopereerd gaat worden met de noodzakelijke consequentie van de voorliggende voorstellen, namelijk de behandeling van de fiscale wetgeving, successierecht enz. In de stukken wordt gesteld dat dit een sequeel is, dat dit volgend is. Het lijkt mij van belang om daar zicht op te hebben. In de praktijk zal het toch gaan om een gezamenlijke toepassing. Dus het moet niet helemaal uit beeld verdwijnen. Kan de minister een en ander nader concretiseren?

Voorzitter! Op een aantal punten heb ik kritische vragen gesteld. Ik heb aangegeven dat de hoofdrichting van de voorstellen, het punt van de versterking van de positie van de langstlevende ouder, onze fracties aanspreekt. Ik wacht graag, voordat ik een eindoordeel uitspreek – dat zal toch pas in een later stadium gebeuren – met veel belangstelling de reactie van de minister af.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Voorzitter! Ik heb nog een vraag aan de minister naar aanleiding van het betoog van de heer Biesheuvel. Ik vraag mij af of de langstlevende echtgenoot bij de nieuwe regeling van de legitieme portie, in combinatie met de regeling van afdeling 4.2A.1, in geval van de nieuwe verdeling wordt gebruik gemaakt de successierechten van de ontferfde moet voorschieten indien deze een beroep doet op zijn legitieme portie.

De vergadering wordt van 13.10 uur tot 14.00 uur geschorst.

Eerste termijn van de zijde van de regering

Minister **Sorgdrager**: Voorzitter! Het lijkt mij goed eerst een aantal algemene opmerkingen te maken. Daarna zal ik vragen, voorzover mogelijk, in algemene zin beantwoorden. Ik wil u verzoeken, voor de meer technische specificaties de regeringscommissaris het woord te geven. Hij heeft hieraan tenslotte ook een hoop werk verricht. Nu de regeringscommissaris eenmaal regeringscommissaris is, meen ik dat het goed is dat hij zich presenteert. Voorzitter! Ik ben bijzonder blij dat het erfrecht vandaag aan de orde is. Het is iets waarmee ik vanaf mijn aantreden ben geconfronteerd: wij moeten er iets mee, het is ontzettend moeilijk, wij weten de oplossing niet, maar het moet er wel komen. Nu het nieuwe Boek 4 er toch echt binnen afzienbare tijd lijkt aan te komen, meen ik dat wij daar met z'n allen heel positief over kunnen denken. Velen hebben hieraan gewerkt. Er is al een aantal mijlpalen in dit ontwikkelingstraject genoemd. Voor de geschiedenis wil ik toch heel kort aangegeven hoe lang het allemaal heeft geduurd: in 1954 zijn wij begonnen met de erfgenaam bij versterf tevens legitimaris; tevens gerechtigde op een som ineens ter verzorging in 1962; vervolgens geen legitimaris meer, maar nog wel een gerechtigde tot de som ineens ter grootte van de nu fictieve legitieme portie. Dat was in 1965. Zo is het in het Staatsblad van 1969 aangekomen. Vast stond toen echter wel dat de aanvaarding van de vaststellingswet geenszins betekende dat het erfrecht zo zou worden ingevoerd. Op hoofdlijnen bleef verschil van opvatting bestaan. In 1973 volgde het zogenaamde "voortreinvoorstel" van Van Agt. Dat ging volgens de toenmalige vaste commissie weer te ver, omdat de kinderen geen erfgenaam bij versterf meer zouden zijn, maar slechts aanspraak zouden kunnen maken op een uitkeringsrecht. In 1981 wordt het voorstel voor de invoeringswet, het onderhavige wetsvoorstel met het nummer 17141, ingediend. Daarin zijn de kinderen, samen met hun langstlevende ouder, erfgenaam. Op de erfdelen van de kinderen rust echter van rechtswege vruchtgebruik met beschikkingsbevoegdheid voor de langstlevende echtgenoot. Ook dat bleek weer op onvoldoende steun te

kunnen rekenen. Door het notariaat, maar ook door anderen, werd op de wijze waarop aan de "tijdelijke eigendom" van de langstlevende vorm was gegeven, indringende kritiek geleverd. Alternatieve wetsvoorstellen zijn gepresenteerd, de laatste in 1993, door de commissie Erfrecht van de toen Koninklijke Nederlandse notariële broederschap, in samenwerking met de hoogleraren Luijten en Van Mourik. Deze laatste is al genoemd. Hij heeft nogal wat invloed gehad in de discussie rondom het erfrecht. Toen ik aantrad, dacht ik inderdaad: er moet wat gebeuren. Ik heb vrij kort daarna de heer Van Dijk als regeringscommissaris aangesteld. Ik had namelijk het gevoel dat, wanneer je iemand op dat niveau daarmee exclusief belast, de kans dat er een doorbraak komt, aanwezig is. Dat klopt. Wij hebben in mei vorig jaar over een notitie gesproken. Op basis van dat overleg en op basis van wat ons buiten dat overleg is aangereikt, hebben wij een vijfde nota van wijziging voorgelegd. Het nader eindverslag van de Kamer hebben wij met spoed beantwoord en uiteindelijk vergezeld doen gaan van een zesde nota van wijziging. Zo ver zijn wij nu. Ik denk dat het voorgestelde stelsel aansluit bij de maatschappelijke realiteit en dat het niet onnodig conflicten in familieverhoudingen opwekt, terwijl onzekerheid in het rechtsverkeer met derden zoveel mogelijk wordt vermeden. Zoals gesteld, is aansluiting gezocht bij de gangbare praktijk van de ouderlijke boedelverdeling. De langstlevende echtgenoot wordt van rechtswege volledig rechthebbende op de goederen van de nalatenschap, waarbij de kinderen als erfgenaam van rechtswege een geldvordering ten laste van de echtgenoot verkrijgen. Deze geldvordering komt overeen met de waarde van hun erfdeel. Die geldvordering van de kinderen wordt in de regel pas opeisbaar, als ook hun overlevende ouder zal zijn overleden. Met het belang van de kinderen bij uitzicht op goederen die hun overleden ouder heeft nagelaten, wordt in verschillende situaties door de wilsrechten die wij hebben ingevoerd, op passende wijze rekening gehouden. Ik denk dat het stelsel op die manier voldoende flexibiliteit biedt. De erflater kan

namelijk de regeling van de wettelijke verdeling geheel uitsluiten. De testeervrijheid wordt ook anderszins gerespecteerd. Zo kan de wettelijke verdeling uitgangspunt zijn, maar met de mogelijkheid van afwijking van een of meer onderdelen daarvan, waar de wet dit uitdrukkelijk toelaat. Zo kunnen de gronden voor de opeisbaarheid van de vordering van het kind op de echtgenoot van de erflater bij testament worden uitgebreid. De wilsrechten zelf kunnen ook worden uitgebreid, beperkt of opgeheven, terwijl de erflater zijn stiefkind als een eigen kind in de verdeling kan betrekken.

Kortom, het is een flexibel stelsel, met verschillende mogelijkheden, dat op een evenwichtige manier met de belangen van alle betrokkenen rekening kan houden.

Voorzover ik tot nu toe heb kunnen constateren, is dit een stelsel waar het notariaat zich achter stelt en zijn volle vertrouwen in uitspreekt. Ik zeg "tot nu toe", omdat je nooit weet wat er vanaf heden weer in allerlei kranten en tijdschriften verschijnt. Niet zo lang geleden zijn er twee artikelen van de heren De Boer en Opstall verschenen, waar ik zo nog even op terugkom. Wel wil ik ervan zeggen dat er natuurlijk altijd uit een of andere hoek wel een artikel wordt geschreven dat men het niet helemaal eens is met het voorgestelde. Het aardige van de wetenschap is nu juist dat zij bijna is ingehuurd om kritisch te kijken naar de wetgeving die er wordt geproduceerd.

Ondertussen moeten wij niet vergeten dat de positie van de langstlevende in het versterferfrecht maar een verhoudingsgewijs klein onderdeel van het totaal vormt. Het nieuwe Boek 4 betreft niet alleen het erfrecht bij versterf van de langstlevende echtgenoot en de kinderen, maar het gaat over veel meer. Het bevat ook een aantal veranderingen ten opzichte van het geldende recht. Zo geeft afdeling 4.5.3 een uitvoerige regeling van de vereffening van de nalatenschap. Afdeling 4.4.7 geeft een complete regeling over bij testament over de nalatenschap of delen daarvan in te stellen bewind, waarbij de povere regeling van de huidige wet bepaald afsteekt. Niet onbelangrijk is verder ook dat de legitieme portie van de kinderen, die nu nog een recht op een gedeelte van de goederen is, volgens artikel

4.3.3.1. een gedeelte in waarde van het vermogen van de erflater zal zijn. Dat de legitieme portie in geld wordt vertaald, is allerwegen positief gewaardeerd. Ik ga dadelijk in op de discussie over de legitieme portie op zichzelf.

Dan kom ik op de verdere werkzaamheden wat betreft Boek 4 en Boek 7, inclusief de schenking en het verblijvingsbeding. De aanpassingswetgeving voor het nieuwe erfrecht zal in 1998 worden ingediend. In die aanpassingswet zullen bijvoorbeeld de fiscale gevolgen van het nieuwe erfrecht worden opgenomen, zoals in de brief van 5 juni 1997 staat. Het wetsvoorstel voor de overgangswetgeving zal in 1998 worden ingediend, dus het overgangsrecht voor het nieuwe erfrecht. Een belangrijke vraag betreft de mate waarin het nieuwe erfrecht eerbiedigende werking zal hebben ten opzichte van erfrechtelijk relevante handelingen die onder het oude erfrecht zijn verricht.

Inzake de schenking wordt gewerkt aan een nota van wijziging op wetsvoorstel 17213, Vaststelling van Titel 7.3 (Schenking) van het nieuwe Burgerlijk Wetboek. Het wetsvoorstel is al oud en dateert van 1981. Daarin gaat de aandacht vooral uit naar de vormvereisten voor de zogenoemde schenkingen bij dode, schenkingen die naar hun strekking pas na het overlijden van de erflater zullen worden uitgevoerd, maar ook wordt aandacht besteed aan de regeling van de gift door sommenverzekering en het zogenaamde verblijvingsbeding. Wij hopen dat alles volgend jaar naar de Kamer te sturen. De nota van wijziging moet eerst nog ingediend worden bij de Raad van State. Het zal dus wel het einde van het volgend jaar worden.

Ten aanzien van de partnerschapsregistratie is gevraagd of deze inderdaad op 1 januari 1998 in werking gaat. Het antwoord is ja. De heer Van den Berg heeft gelijk als hij zegt dat dit wetsvoorstel dat dan wet zal zijn natuurlijk gevolgen heeft voor het hele erfrechtelijke stelsel. Er wordt ook gewerkt aan het wettelijke huwelijksgoederenstelsel, in aansluiting op de partnerschapsregistratie. Deze heeft allemaal gevolgen voor vermogensrechtelijke rechtsbetrekkingen. Een commissie is bezig met een eerste studie. Een eerste rapport zal rond de jaarwisseling gereed zijn en aan de staatssecretaris worden aangeboden.

Ik wil vervolgens ingaan op een aantal specifieke onderwerpen die door enkele sprekers zijn aangestipt. Het betreft in de eerste plaats de onwaardigheid. Allen hebben daarover gesproken. Artikel 4.1.3, lid 1, onder a en b, gaat over de veroordeling door de rechter. Moet dat een onherroepelijke veroordeling zijn? Is het van belang of de veroordeling voor of na het overlijden plaatsvond etc.? Inderdaad is er geen sprake van onwaardigheid om te erven wanneer bijvoorbeeld een strafrechtelijke veroordeling voor moord op de erflater in hoger beroep geen stand houdt. Vrijspraak heeft dat gevolg. De formulering "is veroordeeld" zonder "onherroepelijk" is overgenomen uit artikel 885, boek 4 BW. Wellicht is het niet helemaal duidelijk. Bedoeld is natuurlijk een onherroepelijke veroordeling. Wij zullen nagaan of dit duidelijker in de omschrijving kan worden aangegeven.

Ook een veroordeling na het overlijden leidt uiteraard tot onwaardigheid. Wanneer je dat niet zegt, zou het tot een onaanvaardbaar resultaat leiden. Stel dat er sprake is van een moord, dan vindt de veroordeling altijd plaats na het overlijden van de erflater. Dat wil zeggen dat gedurende een bepaalde tijd na het overlijden er een periode kan zijn, waarin die onwaardigheid boven de markt hangt. Onwaardigheid kan er dus toe leiden dat iemand die aanvankelijk terecht als erfgenaam leek op te treden, achteraf alsnog die kwaliteit blijkt te missen. Als hij de nalatenschap in bezit heeft genomen, kan deze persoon gelden als bezitter te kwade trouw. De juridische gevolgen van de onwaardigheid zijn geregeld in lid 2 van artikel 4.1.3. Rechten, door derden te goeder trouw verkregen voordat onwaardigheid is vastgesteld, worden geëerbiedigd. Zijn de goederen door een derde om niet verkregen, dan kan de rechter bepalen dat die derde een vergoeding verschuldigd wordt aan de erfgenamen c.q. de opvolgende erfgenamen van die alsnog onwaardige persoon. Deze regeling is al eerder op voorstel van de commissie Erfrecht via de vierde nota van wijziging in het wetsvoorstel verwerkt.

Dan het eerste lid onder b, waarover is gevraagd of voor de toepassing van die bepaling cumulatief vereist is

dat er een in kracht van gewijsde gegane veroordeling door een Nederlandse of een buitenlandse rechter is en dat het naar Nederlands recht een misdrijf betreft waarop naar de Nederlandse wettelijke omschrijving een vrijheidsstraf is gesteld met een maximum van ten minste vier jaar. De volgende vraag is of de veroordeling betrekking moet hebben op een feit waarop naar de Nederlandse wettelijke omschrijving een maximumstraf van vier jaar of meer staat. Het lijkt in het algemeen onwenselijk om voor het Nederlandse erfrecht gevolgen te verbinden aan een buitenlandse veroordeling als het een delict betreft waarop in het desbetreffende land wel een straf van maximaal ten minste vier jaar staat, maar in Nederland niet. Naar verwachting zullen zich slechts in een beperkt aantal gevallen onduidelikheden kunnen voordoen, maar toch denk ik dat een nadere regeling aanbeveling verdient waarmee veroordeling door een buitenlandse rechter niet tot onwaardigheid leidt als het een feit betreft waarop naar de Nederlandse omschrijving geen maximale straf van ten minste vier jaar of meer staat. Dit zullen wij nog verduidelijken.

Ook is er nog gevraagd, hoe je kennis kunt nemen van zo'n strafvonnis, vooral of het tegen de erflater gericht is. Niet altijd zal dit uit het vonnis sec blijken, het zal ook andere gegevens kunnen blijken. Kun je nu toegang hebben toe die andere gegevens? Wanneer een belanghebbende zich op de onwaardigheid van een erfgenaam beroept, dan zal hij daarvoor een grond hebben. Dat doe je immers niet zo maar. Hij kan bijvoorbeeld kennis dragen van een veroordeling en van de vermoedelijke achtergrond daarvan. Je moet op het idee komen. Als de kwestie van de onwaardigheid in rechte aan de orde komt, zal de belanghebbende daaromtrent gemotiveerd kunnen stellen, wat hem daaromtrent bekend is. Veelal zal de belanghebbende op de voet van artikel 838 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering over een afschrift van het strafvonnis kunnen beschikken. En de vermeende onwaardige zal daartegen gemotiveerd verweer moeten voeren. Als die bijvoorbeeld een strafrechtelijke veroordeling ontkent, dan zal de bewijslast daarvan in beginsel op de belanghebbende rusten. Wel, een

bewijs heb je door het vonnis over te leggen. Wordt de veroordeling als zodanig erkend, maar wordt er betwist dat de veroordeling betrekking had op een feit tegen de erflater, dan zal in veel gevallen aan de hand van de erbij verstrekte gegevens dan wel aan de hand van andere gegevens, zoals getuigenbewijs, de achtergrond van de veroordeling kunnen worden vastgesteld. Het staat de rechter vrij, daarbij onder omstandigheden op grond van de regels van redelijkheid en billijkheid en in het licht van hetgeen over en weer door partijen is gesteld, de bewijslast aldus te verdelen, dat aangenomen wordt dat de veroordeling een tegen de erflater gericht feit betrof, en de veroordeelde toe te laten tot het bewijs van het tegendeel.

Dan het geval waarin het om euthanasie gaat. Dat is op zichzelf een interessant punt, maar ik denk dat het om een heel klein aantal gevallen gaat. Waar speelt dit volgens de letterlijke tekst namelijk een rol? In die gevallen waarin de arts die euthanasie verricht, de erfgenaam is van degene die die handeling ondergaat. Welke arts zal als arts op een van zijn eigen ouders euthanasie plegen? Het zal kunnen voorkomen.

De **voorzitter**: Dat is het eerste euthanasiegeval geweest in Friesland.

Minister **Sorgdrager**: Maar dat is langzamerhand in de beoordeling van de hele beroepspraktijk toch een casus geworden die als zeer ongewenst wordt beschouwd. Wat ik eigenlijk veel gevaarlijker vind, is de omstandigheid waar je bij de beoordeling van de vraag of er strafvervolgung moet zijn of niet, kijkt of de euthanasiserend arts op een ontoelaatbare wijze is beïnvloed door familieleden. Daar is heel moeilijk achter te komen, maar op die casus moet je altijd bedacht zijn. Je ziet immers vaak dat huisartsen ongelooflijk onder druk staan van familieleden, waarbij ik in het eerste geval denk aan goed bedoelende familieleden die het lijden niet meer kunnen aanzien. Maar je kunt je ook nog voorstellen dat er familieleden zijn die vinden dat het maar eens afgelopen moet zijn. Daar kom je heel moeilijk achter, ook in de beoordeling van euthanasiegevallen,

maar dat punt blijft wel een beetje in de lucht hangen.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Maar wat is dan de conclusie? De strafrechter zal, alles rondom de euthanasiezaak in aanmerking nemend, op een gegeven moment kunnen vaststellen dat de arts zeer zorgvuldig en niet onder druk van de familie heeft gehandeld maar dat hij misschien gezien de noodsituatie niet een extra consultatie op dat moment had kunnen organiseren. Men zal dan zeggen dat er onder het huidige systeem geen sprake van overmacht is of als de strafuitsluitingsgronden in het Wetboek van strafrecht misschien worden opgenomen zou men ook kunnen zeggen dat daaraan niet wordt voldaan, maar dat hij wel vrijuit hoort te gaan. Hij wordt wel schuldig bevonden maar er wordt geen straf opgelegd. Maar zou dan op dat moment de strafrechter als het ware moeten bepalen of er sprake is van onwaardigheid? Iemand moet de knoop doorhakken of die onwaardigheid aanwezig is.

Minister **Sorgdrager**: Dan wordt het aantal gevallen nog kleiner omdat het dan zou gaan om een arts die zijn eigen ouders heeft geëuthanaseerd en bovendien voor strafvervolgung in aanmerking komt. Als dat niet zo is, komt dit geval helemaal niet bij een veroordeling terecht. Het moet dus iemand zijn die vervolgd wordt wegens euthanasie en die bovendien als schuldig wordt veroordeeld maar alleen geen straf krijgt. In principe moet het niet altijd zo zijn dat hij dus onwaardig is. Maar als die onwaardigheid ingeroepen wordt, moet de rechter uiteindelijk bepalen of er aanleiding is om op grond van dat vonnis de onwaardigheid uit te spreken. Het hangt er dan maar vanaf om welke reden.

De **voorzitter**: Dat kan niet minister, want het is van rechtswege.

Minister **Sorgdrager**: Inderdaad, het gaat om de vraag of je de fictie kunt aannemen dat het bij voorbaat vergeven is. Dat kan. Ik kom nu bij de schulden uit de nalatenschap, waarover iedereen vragen heeft gesteld. Het gaat over artikel 4.1.3e, lid 1, onder e. Het gaat om de vraag of wanneer tot de nalatenschapsschulden ook de schulden horen uit belastingen die

terzake van het openvallen van de nalatenschap worden geheven, deze integraal uit de nalatenschap moeten worden voldaan zodat de erfgenaam die meer successierecht is verschuldigd dan de ander daarmee per saldo voordeliger uit is. Het bestempelen van een schuld tot nalatenschapsschuld heeft vooral tot gevolg dat de schuld verhaald kan worden op de goederen van de nalatenschap – dat staat in artikel 3:192 BW – zulks met inachtneming van de uit de wet voortvloeiende rangorde van de nalatenschapsschulden. Bijvoorbeeld: de vordering van een legitimaris gaat boven die van een legataris. Evenzo zijn aanspraken van een gewone schuldeiser van de erflater als nalatenschapsschuldeiser weer sterker dan die van een legitimaris. Sommige nalatenschapsschulden hebben slechts betrekking op een of enkele van de erfgenamen. Zo kunnen successierechten voor elk der erfgenamen een ander bedrag belopen. Ook is het mogelijk dat een schuld uit een legaat niet op alle erfgenamen rust maar dat slechts een der erfgenamen met dat legaat belast is. Bij het bepalen van het aandeel van de erfgenamen in de goederen van de nalatenschap wordt rekening gehouden met dat verschil bij het bepalen van ieders aandeel. Schulden die op de gezamenlijke erfgenamen rusten, kunnen gewoon ieder voor zijn deel in mindering worden gebracht op ieders aandeel in de goederen. Successierechten en andere schulden die op een der erfgenamen rusten, komen slechts in mindering op het aandeel van de desbetreffende erfgenaam in de nalatenschapsgoederen. Dit systeem ligt ten grondslag zowel aan het huidige erfrecht als aan het komende erfrecht van het nieuwe Boek 4. Degene die meer successierecht is verschuldigd dan de andere erfgenamen is dus per saldo niet voordeliger uit.

Ik kom op de artikelen van de heren Van Opstall en De Boer. Het bezwaar van prof. Van Opstall betreft het feit, dat de vorderingen van de kinderen in de regel niet opeisbaar zullen zijn gedurende het leven van de langstlevende echtgenoot. Aldus zou de langstlevende in vele gevallen een te vergaande beschikkingsmogelijkheid ten aanzien van de nalatenschapsgoederen verkrijgen. Zijn of haar aanspraak op verzorging behoeft namelijk, aldus Van Opstall,

niet mee te brengen dat het bestaande levenspatroon voortgezet moet kunnen worden, terwijl daaruit evenmin voortvloeit dat hij of zij de hele nalatenschap behoeft. Van Opstall vindt het daarom voldoende een recht voor de langstlevende op het treffen van een naar omstandigheden te bepalen voorziening in de verzorging. Het bezwaar van professor De Boer komt in feite op hetzelfde neer, waar deze zich afvraagt of het uitgangspunt dat de goederen alle eerst naar de langstlevende gaan, nog steeds bij de tijd is en bepleit dat – zoals hij dat uitdrukt – de hangmat van de langstlevende, die zijns inziens Afdeling 4.2A.1. is te schrappen en met Afdeling 4.2A.2 te volstaan. Ik wil in de eerste plaats benadrukken, dat we hier spreken over de wijze waarop het versterkerrecht moet worden ingericht. We hebben het dus over erfrecht dat geldt tenzij er een testament is gemaakt. Daarbij is ook van belang, dat zo veel mogelijk mensen niet alsnog – en dus onnodig – voor een testament naar een notaris moeten gaan. We moeten goed beseffen, dat de doorsneenalatenschap, waarvoor geen testament wordt gemaakt, een bescheiden omvang heeft in het algemeen en als zodanig in de regel in zijn geheel nodig zal zijn om de langstlevende te kunnen doen voortleven als voorheen. Het is ook om die reden, dat de testamentaire praktijk van de ouderlijke boedelverdeling het opeisbare kindsdeel heeft vervangen door een vordering van het kind in geld, die pas opeisbaar is als ook de andere ouder is komen te overlijden. In het wettelijk erfrecht gaat het primair om de normale gevallen en een doorsnee-nalatenschap gaat over het huis – al dan niet met hypotheek – de auto en een spaarsaldo van meestal ongeveer f 25.000. Het bezwaar van Van Opstall en dat van De Boer tegen het uitgangspunt van de nieuwe wettelijke regeling, namelijk dat de langstlevende moet kunnen voortleven als voorheen en dus overeenkomstig het bestaande leefpatroon, is overigens naar aanleiding van het artikel van Van Opstall in het WPNR uit 1992 al aan de orde gekomen en in de memorie van antwoord uitvoerig van commentaar voorzien in stuk nr. 12, bladzijden 21 en 22. Door de regering is toen gesteld, dat in de eerste plaats het vaststellen van de

voorziening nodig voor haar verzorging een uiterst ingewikkelde aangelegenheid zou zijn die aanleiding geeft tot verschillen van inzicht bij betrokkenen, omdat zowel de toekomstige inkomsten alsook de levensduur van de langstlevende een onzekere factor vormt. Een bron van onzekerheid en onenigheid, aldus de memorie van antwoord. En dat is nu juist wat wij beogen te vermijden. Aangekend zij, dat Van Opstall toen de toekenning van een verzorgingsom voorstond. Niet valt in te zien, dat de bezwaren niet ook zouden gelden voor een andersoortige voorziening die nodig is voor de verzorging. In de tweede plaats – aldus de memorie van antwoord – miskent Van Opstall dat het wetsvoorstel niet alleen stoelt op de verzorgingsgedachte maar ook – en hier zelfs primair – op de gedachte, dat het de langstlevende zonder meer mogelijk zal zijn de levenswijze waar hij of zij aan gewend was, voort te zetten. Men moet daarvoor bijvoorbeeld niet genoodzaakt zijn, de woning met een overwaarde te verkopen teneinde de kinderen hun aandeel in de nalatenschap te kunnen uitkeren. De consequentie van de opvatting van Van Opstall en De Boer is dat de langstlevende echtgenoot voor huis, inboedel en het voor de verzorging benodigde in de vragende positie zal worden geplaatst en zal zijn gedwongen, de omvang van zijn of haar verzorgingsbehoefte aan te tonen. En dat moet nu juist gebeuren tegenover de kinderen, terwijl het vermogen van de nalatenschap veelal werd gevormd voor de gezamenlijke inspanningen van beide echtgenoten. Afdeling 4.2A.2 is als vangnet bedoeld voor de gevallen dat een erflater anders heeft beschikt en bewerkt voor die gevallen dat de langstlevende echtgenoot niet in de kou komt te staan. Met een dwingende aanspraak op huis, inboedel en wat voor verzorging werkelijk nodig is, kan dus niet als algemene versterkerrechtelijke regel worden volstaan. Kortom, voor de doorsneenalatenschap krijgt de langstlevende datgene wat, naar hetgeen algemeen in de praktijk leeft, nodig is. Hij of zij hoeft daarom dus niet te vragen. Dat is wat in lijn van de huidige praktijk van de testamentaire ouderlijke boedelverdeling als passende voorziening mag worden beschouwd voor het doorsneegeval. Eerlijk gezegd, zie ik

in de opvatting van beide heren niet zoveel, omdat telkens moet worden vastgesteld hoe ver de behoefte van de langstlevende in het concrete geval strekt en op welke wijze daaraan tegemoetgekomen moet worden en vooral omdat de langstlevende volgens de in de laatste decennia gevestigde opvatting, het bestaande leefpatroon zonder meer moet kunnen voortzetten.

Allen hebben gevraagd naar de problematiek van de scheiding van tafel en bed. Zij hebben gevraagd naar duidelijkheid omtrent de verzoening. Inschrijving is nu al wel mogelijk, maar niet verplicht. Zonder inschrijving van de verzoening kan dus verzoening plaatsvinden. Er is dan dus sprake van een herleefde gemeenschap. Die verzoening en de daarmee herleefde gemeenschap kunnen echter niet aan derden die daarmee onbekend waren, worden tegengeworpen. Dat deert die derden echter ook niet, want zij zijn en blijven schuldeisers van de nalatenschap en kunnen dus op de goederen van de nalatenschap verhaal nemen. Indien door de herleefde huwelijksgemeenschap de verhaalsmogelijkheden zijn toegenomen omdat de nalatenschap is toegenomen, hebben de schuldeisers zelfs een voordeel. Het verplicht stellen van de inschrijving roept de vraag op of dan niet ook de scheiding van tafel en bed moet worden ingeschreven. Dat is thans niet het geval, omdat het huwelijk namelijk wel in stand blijft. Het komt mij voor dat de vraag of de scheiding van tafel en bed zou dienen te worden ingeschreven, niet in het kader van het erfrecht moet worden behandeld. Ik wil wel bevorderen dat dit nader wordt onderzocht. Dit punt verdient de aandacht.

Mevrouw Swildens heeft een vraag gesteld over artikel 4.2A.1.2, derde lid. Hoe kan het verhaal van de schuldeiser op de geldvordering van een kind in de praktijk worden gerealiseerd? Verhaal op de geldvordering van een kind kan plaatsvinden op de wijze als voorzien in het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering voor verhaal op vorderingen. Dat wil zeggen dat verhaal geschiedt door gewoon derdenbeslag onder de langstlevende echtgenoot. Ik verwijs hiervoor naar artikel 475 van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvor-

dering. Die mogelijkheid is natuurlijk nogal theoretisch. De schuldeiser zal in de eerste plaats de langstlevende echtgenoot rechtstreeks aanspreken als degene die de nalatenschaps-schulden dient te voldoen. Wanneer de langstlevende daarmee in gebreke blijft, kan weliswaar verhaal worden gezocht op de vordering van een kind, maar dan zal het er toch op neerkomen dat de langstlevende ook ten aanzien van die vordering in gebreke zal blijven. Voorzover de vordering van een kind op de langstlevende nog niet opeisbaar is, zal gewoon derdenbeslag overigens niet kunnen leiden tot enige betaling door de langstlevende aan de beslaglegger. In dat geval kan de beslaglegger nog kiezen voor de weg van artikel 474bb van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering. Hierdoor zal een executoriale verkoop van de vordering van het kind kunnen plaatsvinden. Een dergelijke gang van zaken zal overigens voor de beslaglegger weinig aantrekkelijk zijn, want een redelijke opbrengst zal dan meestal niet te verwachten zijn. Er is een aantal vragen gesteld over de mogelijkheid van het ongedaan maken van de wettelijke verdeling. Het verschaffen van een ongedaan-makingsbevoegdheid leidt ertoe dat bij het opvallen van een nalatenschap nog niet met zekerheid te zeggen valt wie er uiteindelijk gerechtigd zal of zullen zijn tot de goederen van de nalatenschap. Die onzekerheid is onvermijdelijk, maar met het oog daarop is de termijn in het wetsvoorstel beperkt tot slechts drie maanden. Door een zo korte termijn te kiezen is de periode van mogelijke onzekerheid ook ingeperkt. Na ongedaanmaking zal een nieuwe verklaring van erfrecht kunnen worden afgegeven die voortbouwt op het onderzoek dat de notaris reeds voor de eerste verklaring heeft verricht. Gevraagd is of een langstlevende voor ommekomst van de termijn van drie maanden van artikel 4.2A.1.6, lid 1, een hem bindende verklaring kan afgeven dat hij de wettelijke verdeling eerbiedigt en geen gebruik zal maken van het hem in lid 1 gegeven recht. Het valt niet uit te sluiten dat een langstlevende echtgenoot afstand wil doen van de bevoegdheid tot ongedaanmaking. Die mogelijkheid heeft hij dan ook. Dit kan zich bijvoorbeeld voordoen in gevallen waarin het overlijden van

de erflater door betrokkenen reeds geruime tijd van te voren is voorzien en men zich van de gevolgen daarvan terdege rekenschap heeft kunnen geven. Er is gevraagd of het niet wenselijk is om ook de kinderen de mogelijkheid te geven om de wettelijke verdeling ongedaan te maken behalve ten aanzien van woning en inboedel, indien zij antonen dat de langstlevende echtgenoot de nalatenschap voor het overige niet voor zijn of haar verzorging nodig heeft. Als een erflater geen testament heeft gemaakt, moet ervan worden uitgegaan dat het zijn bedoeling is geweest dat de langstlevende alle goederen verkrijgt en de kinderen een niet opeisbare vordering met wilsrechten krijgen. Op deze wijze kan de langstlevende voortleven zoals hij gewend was. Het zou een te grote inbreuk op de kennelijke wens van hun overleden ouder zijn, indien de verzorgingsbehoefte van de langstlevende maatstaf zou worden. Dat zou bovendien een bron van conflictstof tussen de langstlevende ouder en kinderen opleveren en onzekerheid voor de langstlevende ouder betekenen. In feite zou dat de wettelijke regeling weer uithollen. Allen hebben vragen gesteld over de uitoefening van wilsrechten. Gesteld dat een kind een wilsrecht uitoefent met betrekking tot een goed dat meer waard is dan zijn vordering, wordt dan aan dat kind een gedeelte van dat goed overgedragen of verkrijgt hij het hele goed onder de verplichting tot verrekening van het te veel ontvangene? Wanneer een kind zijn wilsrecht wil benutten om een goed te verkrijgen dat meer waard is dan zijn vordering op de langstlevende, zijn er verschillende mogelijkheden. Een mogelijke uitkomst is dat het goed slechts gedeeltelijk wordt overgedragen aan het kind. Een andere mogelijkheid is dat het kind het goed volledig erft tegen bijbetaling van het verschil tussen zijn vordering en de waarde van het goed. Komen betrokkenen er niet uit, dan zal de kantonrechter op verzoek van een hunner een beslissing kunnen nemen. Indien een wilsrecht wordt uitgeoefend met betrekking tot aandelen in een besloten vennootschap, dienen dan de statutaire bepalingen met betrekking tot blokkering in acht te worden genomen? Ook bij de overdracht van aandelen na uitoefening van een wilsrecht zijn de

bepalingen over blokkerings-regelingen in Boek 2, artikel 195 BW van toepassing. Wanneer in de statuten niet is afgeweken van de wet, zal dat geen problemen opleveren, nu de langstlevende echtgenoot de aandelen krachtens lid 1 van artikel 195 zowel aan kinderen als aan stiefkinderen vrijelijk kan overdragen. In de statuten kan de overdracht echter verder zijn beperkt. Ook als een echtgenoot op de voet van artikel 4.2A.1.14 in een wettelijke verdeling betrokken is met voor-huwelijkse stiefkinderen van haar echtgenoot – dat wil zeggen met stiefkinderen van de echtgenoot uit een eerder huwelijk – zal er een probleem rijzen. De blokkerings-regeling zou zich dan tegen overdracht van aandelen aan die erfgenamen verzetten, nu deze noch bloedverwant noch aanverwant van de langstlevende echtgenoot zijn. Ik zie geen reden waarom voor een overdracht krachtens een wilsrecht een uitzondering gemaakt moet worden op de blokkeringsregeling. Artikel 4.2A.2.9, lid 2, heeft betrekking op een recht op overdracht van aandelen in een besloten vennootschap. Het ligt voor de hand om buiten twijfel te stellen dat dit recht geldende blokkeringsbepalingen onverlet laat. De regeling van de wilsrechten van artikel 4.2A.1.7 en volgende bestrijkt een veel ruimer terrein van goederen. Om die reden is daarbij geen afzonderlijke melding gemaakt van een overdrachts-beperkende blokkeringsregeling. Ik kom op artikel 4.2A.1.11, lid 4. In verband met het vruchtgebruik van de langstlevende echtgenoot over goederen die krachtens de wilsrechten van de artikelen 4.2A.1.7 en 4.2A.1.9 aan een kind zijn overgedragen, kunnen nadere regelingen worden getroffen door betrokkene of door de kantonrechter. De vraag is dan of het geen aanbeveling verdient, in de wet een sanctie-bepaling op te nemen tegen onbevoegd beschikken over de vruchtgebruikgoederen, althans de roerende vruchtgebruikgoederen. Onbevoegd beschikken over goederen waarvan de langstlevende slechts het vruchtgebruik heeft, is de langstlevende niet toegestaan. Door te beschikken pleegt hij civielrechtelijk een onrechtmatige daad jegens de hoofdgerechtigde en zal hij derhalve tot schadevergoeding gehouden zijn. Na onbevoegde beschikkingshandelingen zullen door

derden verkregen rechten veelal geëerbiedigd moeten worden (artikel 3:86 BW), behalve als het gaat om een onbevoegdlijk gedane schenking. Ook zouden strafrechtelijke sancties mogelijk zijn als het gaat om verduistering of bedrog. De algemene regeling van het vruchtgebruik in Boek 3 BW bevat geen specifieke sanctie voor onbevoegde beschikkingshandelingen. Wel is in artikel 221 van Boek 3 bepaald dat, indien de vruchtgebruiker in ernstige mate tekortschiet in de nakoming van zijn verplichtingen, het vruchtgebruik onder bewind kan worden gesteld of het beheer ervan aan de hoofdgerechtigde kan worden overgedragen. Deze regeling geldt ook voor het vruchtgebruik van de langstlevende echtgenoot. Een kind kan derhalve ingeval van onbevoegde beschikkingshandelingen verzoeken om over eventuele resterende vruchtgebruikgoederen met het beheer te worden belast. Ik zie dan ook geen aanleiding om specifiek voor het erfrecht een andere sanctie in de wet op te nemen.

Is het juist dat, indien de langstlevende tezamen met een partner ieder voor de onverdeelde helft een woning in eigendom verwerft waarvan de koopsom wordt voldaan uit de opbrengst van ieders vorige woning, zowel de kinderen van de langstlevende als de kinderen van de partner, die op zijn beurt ook langstlevende is, samen een wilsrecht kunnen uitoefenen ten aanzien van deze woning? Of kunnen zij dat recht slechts uitoefenen ieder ten aanzien van de helft? Er kunnen zich situaties voordoen waarin verschillende kinderen een wilsrecht kunnen uitoefenen ten aanzien van eenzelfde goed. Het kan daarbij inderdaad zelfs gaan om kinderen van verschillende ouders. Het verdient daarbij opmerking dat verwerving, ieder voor de onverdeelde helft, niet voldoende is om ten aanzien van beide kinderen wilsrechten te doen ontstaan. Doorslaggevend is of voor beide partners geldt dat zijn aandeel is verkregen met middelen uit de nalatenschap van diens eerste echtgenoot of de ontbonden huwelijksgemeenschap. Indien een der partners meer dan de helft van de koopsom fourneert, zal het wilsrecht van de kinderen van de andere partner geen betrekking hebben op de woning.

Tegen samenlopende wilsrechten van kinderen van verschillende echtgenoten bestaat op zichzelf geen bezwaar. Zouden verschillende kinderen hun wilsrecht ook daadwerkelijk kunnen uitoefenen, dan zijn zij gehouden tot overleg krachtens rechtstreekse of analoge toepassing van artikel 4.2A.1.12. Gezamenlijk eigendom is een van de mogelijke uitkomsten.

Verder is er gevraagd hoe, als er privé-investeringen zijn gedaan, bijvoorbeeld wanneer de langstlevende de voormalige echtelijke woning met privé-middelen heeft verbouwd, deze moeten worden verrekend bij de uitoefening van een wilsrecht. Investerings uit privé-middelen zullen over het algemeen van invloed zijn op de waarde van het goed waaraan of waarin is geïnvesteerd. Die waarde wordt verrekend bij de overdracht krachtens een uitgeoefend wilsrecht. Op de vordering van het kind wordt de waarde van het goed in mindering gebracht, welke waarde vastgesteld moet worden naar het tijdstip van de overdracht.

De heer Biesheuvel heeft gevraagd naar de combinatie van het erfrecht en de Algemene bijstandswet. Blijkens artikel 4.2A.1.5, eerste lid, is de echtgenoot te allen tijde gerechtigd om de niet-opeisbare geldvordering van het kind geheel of gedeeltelijk te voldoen. Onder het regime van de testamentaire ouderlijke boedelverdeling is in de rechtspraak beslist dat het betalen van de niet-opeisbare vordering van het kind geen schenking is in de zin van de Algemene bijstandswet. De Hoge Raad heeft daar in 1991 een uitspraak over gedaan (NJ 1992, 259).

Mevrouw Swildens-Rozendaal (PvdA): Voorzitter! In de stukken is dit ook al aan de orde geweest, maar toen werd alleen maar gesproken over het voldoen aan dat gedeelte dat tot de legitieme portie van het kind behoort. Gaat het verhaal echter ook op voor het gewone versterf-erfdeel?

Minister Sorgdrager: Ja, dat is inderdaad een feit. Noch het voldoen van de legitieme noch de niet-opeisbare geldvordering is evenwel een schenking in de zin van de Algemene bijstandswet. Een ander punt is of het onverplicht betalen – dat is in feite wat de

langstlevende doet – getuigt van tekortschietend besef van verantwoordelijkheid voor de voorziening in het bestaan, zoals dat omschreven is in artikel 14, lid 1, van de Algemene bijstandswet. Als daarvan sprake is, moeten burgemeester en wethouders de bijstand tijdelijk geheel of gedeeltelijk weigeren. Over dat punt wordt verschillend gedacht. Er zijn bij ons geen rechterlijke uitspraken dan wel problemen in ons land bekend. Artikel 14, lid 1, van de Algemene bijstandswet zou er echter wel toe kunnen leiden dat geen of minder bijstand wordt verstrekt. Dat lijkt op zichzelf niet onbillijk. De langstlevende heeft immers de beschikking gekregen over de goederen van de nalatenschap om zichzelf daarvan uit eigen middelen te kunnen verzorgen en dus te kunnen voortleven. Zolang de geldvordering van een kind nog niet is voldaan, wordt met het bestaan van die vordering geen rekening gehouden bij de bijstandsverlening. Dit is ook in overeenstemming met jurisprudentie van de Kroon. Op pagina 3 van stuk nr. 20 staat nog een uiteenzetting over dit probleem. Ik kom op de stiefkinderen en de wettelijke verdeling. De vraag is of het betrekken van een stiefkind in de wettelijke boedelverdeling overeenkomstig artikel 4.2A.1.14 met zich brengt dat zo'n stiefkind alle rechten verkrijgt die aan een kind zijn toegekend in afdeling 4.2A.1. Met andere woorden: heeft het ook een legitieme portie en rechten en/of plichten tot inbreng en gedwongen schuldtoerekening? Door een stiefkind bij de wettelijke verdeling te betrekken met een uiterste wilsbeschikking als bedoeld in artikel 4.2A.1.14, zal het stiefkind mogen deelnemen aan de wettelijke verdeling van de nalatenschap overeenkomstig afdeling 4.2A.1. De voor een kind uit de regeling van de wettelijke verdeling voortvloeiende rechten gelden op overeenkomstige wijze voor het stiefkind. Het stiefkind krijgt daarbij niet een positie als legitimaris. Het stiefkind verwerft immers geen rechten bij versterf, maar rechten uit een uiterste wilsbeschikking. Deze testamentaire bevoordeling kan, net als alle testamentaire bevoordelingen, ook weer worden herroepen. Het beginsel van gedwongen schuldtoerekening van artikel 4.5.4.2. kan ook bij de wettelijke verdeling worden toegepast. Schuld-

toerekening komt erop neer dat tot de nalatenschapsgoederen behorende vorderingen op erfgenamen worden toebedeeld aan die erfgenamen, zodat zij door vermenigening tenietgaan. Deze toerekening is in deze vorm bij de wettelijke verdeling niet nodig.

Wat betreft de inbreng dient het stiefkind eveneens als eigen kind te worden beschouwd, zodat hij in beginsel tot inbreng verplicht. Omdat een stiefkind niet erfgenaam in de nederdalende lijn is, zal voor hem niet artikel 4.5.4.3 maar artikel 4.5.4.3b van toepassing zijn, zodat inbreng slechts verplicht zou zijn als de erflater dat expliciet heeft bepaald bij de gift of bij uiterste wilsbeschikking. Om dit onwenselijke verschil op te heffen, zal alsnog een wettelijke voorziening worden getroffen in artikel 4.5.4.3.

Dan het voorbeeld dat is genoemd. B en C zijn in voor beiden tweede echt met elkaar gehuwd, waarbij B als kinderen meebrengt W en X en C de kinderen Y en Z. C overlijdt nadat hij bij testament zijn stiefkinderen, W en X, bij de verdeling van zijn nalatenschap heeft betrokken overeenkomstig artikel 4.2A.1.14. Als W nu voor C is overleden, vindt in dat geval aanwas plaats ten behoeve van de langstlevende B, de kinderen Y en Z en het stiefkind X of alleen ten behoeve van B en X, dan wel vindt ten behoeve van B in het geheel geen aanwas plaats, maar wel ten behoeve van X, Y en Z of van X alleen? Het deel van W wast aan bij zowel B en X als bij Y en Z. Dat vloeit voort uit artikel 4.2A.1.14 en artikel 4.2A.1.1, stiefkinderen gelden namelijk als eigen kinderen van de erflater bij de wettelijke verdeling. Tot de nalatenschap worden slechts de echtgenoot en de eigen en betrokken stiefkinderen geroepen. Hetzelfde beginsel ligt ten grondslag aan artikel 4.3.1.10 voor de situatie waarin verschillende personen bij uiterste wilsbeschikking tot erfgenaam of legataris zijn geroepen. Dan het kind S dat ten tonele wordt gevoerd, het kind van hen samen. Dan blijft het idee hetzelfde. Ook geldt dat wanneer een van de kinderen overleden is. De verdeling blijft bij degenen die geroepen zijn. Vervolgens kom ik te spreken over afdeling 4.2A.2, het verzorgingsrecht van de langstlevende echtgenoot. De langstlevende kan het vruchtgebruik verkrijgen over de echtelijke woning en de inboedel daarvan. Op dit

vruchtgebruik zijn de algemene regels over vruchtgebruik van toepassing, alsmede de bijzondere bepalingen van artikel 4.2A.1.11. Artikel 4.2A.2.2 spreekt van de echtgenoot van de erflater die niet of niet enig rechthebbende is, terwijl blijkens de toelichting die bepaling toepasselijk is voorzover de echtgenoot niet de enige rechthebbende is. De vraag is dus of de toelichting op dat punt onvolledig is. Dat klopt. Inderdaad is het zo dat de formulering in de toelichting van dat artikel 4.2A.2.2 toepasselijk is voorzover de echtgenoot de enige rechthebbende is, onvolledig. Het moet zo gelezen worden: voorzover de echtgenoot niet of niet enig rechthebbende is. Dat wordt aangepast.

De **voorzitter**: Neen, is bij dezen rechtgezet.

Minister **Sorgdrager**: Inderdaad. Dan artikel 4.2A.1.13. Dat speelt alleen een rol als een wilsrecht is ontstaan. Hoe nu als het wilsrecht nog niet bestaat en dus nog niet kan worden uitgeoefend? Dan kan een ouder die kwaad wil toch ongecontroleerd het erfgeld dat zijn kind toekomt, opsouperen, zo is door de heer Van Emden, kantonrechter in Rotterdam, gesteld. In de nota naar aanleiding van het nader eindverslag is hierover opgemerkt, dat voor die vrees geen grond is. Immers, voor de medewerking aan de verplichte boedelbeschrijving zal de ouder die ouderlijk gezag uitoefent, curator is, dan wel bewindvoerder in de zin van Titel 19, Boek 1 BW, machtiging van de kantonrechter behoeven. De kantonrechter kan zekerheidstelling bevelen voor een juist bewind, bijvoorbeeld en vooral als er van verkwisting sprake zou zijn en daardoor de verzorging van het kind in gedrang zal komen. Bovendien kan de kantonrechter naar aanleiding van signalen die hem van het kind of van derden zouden bereiken, de ouder, de ouder-curator of de ouder-bewindvoerder ten verhoere oproepen. Veelal zal het daarop volgende gesprek voldoende zijn en zijn preventieve maatregelen, zoals de genoemde zekerheidstelling, niet nodig. Verder is er in alle gevallen nog de aansprakelijkheid bij slecht bewind.

Er is nog een aantal vragen gesteld over afdeling 4.2A.2. Er is gevraagd naar de omvang van de verzorgings-

verplichting van artikel 4.2A.2.3, lid 1. De verplichting van de erfgenamen om mee te werken aan de vestiging van een vruchtgebruik ten behoeve van de langstlevende echtgenoot op goederen van de nalatenschap wordt begrensd door de behoefte van de langstlevende aan verzorging. De omvang van deze behoefte zal in elk concreet geval nader moeten worden bepaald, waarbij de wettelijke maatstaven omtrent het verschaffen van levensonderhoud tussen de gewezen echtgenoten een oriëntatiepunt kunnen vormen.

Wie bepaalt wat de langstlevende als erfgenaam uit de nalatenschap had kunnen krijgen, zodat dit in mindering komt op de behoefte die bepalend is voor de aanspraak op vestiging van vruchtgebruik? Veelal zal in overleg tussen de langstlevende echtgenoot en de erfgenamen zonder meer kunnen worden bepaald wat de echtgenoot uit de nalatenschap had kunnen verkrijgen. Daarbij gaat het immers om rechten die de echtgenoot als erfgenaam en/of legataris kon uitoefenen, maar welke door deze zijn verworpen. Worden zij het desondanks niet eens, dan zal de kantonrechter daaromtrent moeten beslissen wanneer hij op de voet van artikel 4.2A.2.3, lid 6 verzocht wordt om een beslissing omtrent het vruchtgebruik.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Ik had ook gevraagd of er voorbeelden denkbaar zijn dat een sommenverzekering niet wordt uitgekeerd. Daar ging het om.

Minister **Sorgdrager**: Daar zal de regeringscommissaris op antwoorden.

De heer **Van Dijk**: In welke situatie kan het gebeuren dat een sommenverzekering uitkering door de langstlevende wordt geweigerd? Dat zal misschien om emotionele redenen kunnen gebeuren. Dat weet je niet. Hier is rekening gehouden met "had kunnen verkrijgen" om de regeling sluitend te maken en dus ook in die gevallen, waarin men een middel dat ter beschikking stond niet heeft aanvaard, maar wel daarna van dat wettelijk verzorgingsrecht gebruik wil maken; dan wordt datgene wat men had kunnen verkrijgen daarbij wel in aanmerking genomen. Ik ben het met mevrouw Swildens eens dat zich dat niet zo heel snel laat denken.

Dit was trouwens iets dat al in de regeling stond sinds 1981.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Dat maakt ons daarom niet minder nieuwsgierig.

De heer **Van Dijk**: Ik hoop uw nieuwsgierigheid bevredigd te hebben.

Minister **Sorgdrager**: Voorzitter! Er is gevraagd wat een redelijke termijn is waarover in artikel 4.2A.2.4, lid 2 wordt gesproken. Het zal afhangen van de concrete omstandigheden van het geval welke termijn de erfgenamen redelijkerwijze aan de langstlevende kunnen stellen om zich uit te laten omtrent zijn eventuele aanspraken op vestiging van een vruchtgebruik als bedoeld in artikel 4.2A.2.2 of 4.2A.4.3. De wet geeft voor deze termijnen een bovengrens. Omtrent woning en de inboedel dient de echtgenoot zich binnen zes maanden na het overlijden van de erflater uit te spreken. Omtrent vruchtgebruik op andere nalatenschapsgoederen binnen een jaar. Deze termijnen kunnen door de erfgenamen worden verkort, maar niet zodanig dat de echtgenoot redelijkerwijze niet voldoende tijd heeft om een beslissing te nemen. Een termijn van enige weken zal vrijwel altijd te kort zijn. Wanneer de erfgenamen in een vroeg stadium aandringen op een beslissing zal daarbij een termijn van bijvoorbeeld vier of vijf maanden in veel gevallen wel voldoende zijn. Uiteindelijk zal de rechter in het concrete geval de termijnen kunnen toetsen. Dan is er gevraagd wat een zwaarwegend belang in artikelen 4.2A.2.5, lid 1 en 4.2A.2.9, lid 1 is. Een zwaarwegend belang bij overdracht van bedrijfsgoederen aan een kind of stiefkind van de erflater, dan wel aan de echtgenoot van een van deze personen, die het bedrijf voortzet, zou het volgende kunnen zijn. De voortzettende persoon kan een zwaarwegend belang hebben bij het verkrijgen van het bedrijfspand indien hij dit nodig heeft als zekerheidsobject voor het aantrekken van krediet in het belang van de bedrijfsvoering. Meer in het algemeen zal de voortzettende persoon voldoende belang hebben op verkrijging van die goederen, zonder welke een vlotte bedrijfsvoering gehinderd wordt en welke buiten de bedrijfsvoering ook niet

van bijzondere – bijvoorbeeld emotionele – waarde voor de overige erfgenamen zijn. Een zwaarwegend belang in de zin van artikel 4.2A.2.5, dat wil zeggen een zwaarwegend belang van een erfgenaam bij het wijzigen van de rechtstoestand van aan verzorgingsvruchtgebruik onderworpen goederen, valt niet zo eenvoudig in algemene termen te omschrijven. Het belang zal van zodanig gewicht moeten zijn, dat het de wijziging in de rechtstoestand, veelal neerkomend op beperking of beëindiging van de bevoegdheden van de langstlevende echtgenoot, kan rechtvaardigen.

Dan de vraag of toedeling door de kantonrechter als bedoeld in artikel 4.2A.2.5, lid 1 een volkomen rechtsgeldige titel oplevert. De kantonrechter kan in geval van een vruchtgebruik krachtens afdeling 4.2A.2 op verzoek van een hoofdgerechtigde diverse maatregelen treffen, waaronder het toedelen van een vruchtgebruikgoed aan die hoofdgerechtigde, al dan niet onder de last van vruchtgebruik. Inderdaad levert die toedeling een volkomen geldige titel op, net als de toedeling waarvan sprake is in de artikelen 185 en 186 van Boek 3. Wel is op grond van artikel 186 Boek 3 nog levering vereist van het toebedeelde op dezelfde wijze als voor overdracht is voorgeschreven.

Dan de vraag hoe de aanspraken van een kind in artikel 4.2A.2.6, lid 1 zich verhouden tot die van de langstlevende (artikel 4.2A.2.2 e.v.). Dan gaat het om gelijkwaardige aanspraken die derhalve bij een tekort naar evenredigheid zullen moeten worden voldaan uit de nalatenschap. Wel is het zo dat de aanspraken van het kind op een som ineens in die zin subsidiair zijn, dat deze aanspraken wijken als het kind zijn aanspraak in plaats van tegen de nalatenschap kan richten tegen de langstlevende echtgenoot (artikel 4.2A.2.6, lid 2). Ten slotte de vraag wat een billijke vergoeding is in artikel 4.2A.2.7, lid 1. De omvang van een billijke vergoeding – en dan gaat het over arbeid die een kind gedurende zijn meerderjarigheid heeft verricht voor het beroep of bedrijf van de erflater – zal afhankelijk zijn van diverse factoren, zoals de aard van de arbeid en het voor die arbeid gebruikelijke loonniveau alsmede de duur en de omvang van de verrichte arbeid. Ook zal bijvoorbeeld van invloed kunnen zijn dat een kind geen bijdrage voor

kosten en inwoning heeft hoeven voldoen hoewel zijn niet mee-arbeidende broers of zusters wel kostgeld moesten betalen. Verder zal rekening gehouden kunnen worden met de mate waarin het kind, ondanks het afwezig zijn van een beloning, van die arbeid heeft geprofiteerd, bijvoorbeeld door het opdoen van relevante arbeidservaring en het verwerven van de mogelijkheid van bedrijfsvoortzetting. Voorzover het kind, rekening gehouden met al deze en dergelijke factoren, geen passende beloning voor zijn/haar arbeid heeft ontvangen kan het aanspraak maken op een som ineens krachtens artikel 4.2A.2.7.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Ik had de minister gevraagd of onder de arbeid die in de huishouding dan wel in het bedrijf van de erflater wordt verricht ook verstaan wordt dat het kind de erflater verzorgd en verpleegd heeft. Het lijkt mij goed als de minister dit hardop zegt omdat dit één van de knelpunten is in de discussie over het afschaffen van de legitieme portie voor de kinderen. Ik noem het voorbeeld van de oude dochter die haar oude vader of moeder verzorgt. De kansen op een actieve deelname aan de maatschappij en op een huwelijk zijn voor haar verkeken. En dan komt het in de praktijk ook nog voor dat bijvoorbeeld de vader op het laatste moment in het huwelijk treedt met de professionele verpleegster, het groene blaadje. Dat is natuurlijk heel onrechtvaardig ten opzichte van die dochter die haar leven vergooid heeft aan de verzorging van een ouder.

De **voorzitter**: Dat zij haar leven "vergooit" vind ik wel erg sterk uitgedrukt. Het is uit liefde gedaan.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Het kan met zeer veel liefde gedaan zijn, maar achteraf gezien kan het wel eens geheel anders worden beoordeeld. Daarom vraag ik de minister om er nog eens met nadruk op te wijzen dat die situaties ook onder de werking van de wet vallen. Als je achteraf de passende of billijke vergoeding kunt krijgen, dan neemt dat misschien ook in die andere discussie nog wat kou uit de lucht.

Minister **Sorgdrager**: Afgezien van

de vraag of het al dan niet schrijnende toestanden oproept: de verzorging en verpleging door een kind van de hulpbehoevende erflater valt ook onder deze regeling. Dan kom ik nu op een volgend onderwerp, Titel 4.5, de gevolgen van de erfopvolging. De heer Biesheuvel heeft gevraagd of er betekenis moet worden gehecht aan het feit dat op deze plaats sprake is van aanvaarding onder voorrecht van boedelbeschrijving, terwijl elders sprake is van beneficiaire aanvaarding. Beide termen zijn op het ogenblik gebruikelijk. Zij kwamen al voor in de vaststellingswet van Boek 4, gepubliceerd in Staatsblad 1969, nr. 392. In bijvoorbeeld artikel 4.5.2.1 is sprake van het voorrecht van boedelbeschrijving en artikel 4.5.2.4., lid 2, gaat over de beneficiaire aanvaarding. Aan het verschil in terminologie, dat in de rechtspraak is ingeburgerd, komt geen betekenis toe.

De heer Van den Berg vroeg of beneficiaire aanvaarding nog wel zinvol is in de gevallen waarin de wettelijke verdeling van toepassing is. Het kind verkrijgt door aanvaarding immers geen goederen en behoeft ook de schulden niet te dragen. Het is inderdaad zo dat het belang van beneficiaire aanvaarding nog maar gering is als de wettelijke verdeling van toepassing is. Zou voor deze gevallen echter alleen zuivere aanvaarding kunnen plaatsvinden, dan kan er een probleem ontstaan wanneer de langstlevende echtgenoot gebruik maakt van de bevoegdheid de wettelijke verdeling ongedaan te maken. Alsdan zal een minderjarige immers door de zuivere aanvaarding volledig aansprakelijk zijn voor de nalatenschapsschulden. Om die reden verdient handhaving aanbeveling van de onmogelijkheid voor een wettelijke vertegenwoordiger om zuiver te aanvaarden voor een minderjarige. Opmerking verdient nog dat in geval van samenloop van beneficiaire aanvaarding en de wettelijke verdeling de verplichting tot vereffening van de nalatenschap volgens de wettelijke vereffening-regeling is geschrapt. Dat is artikel 4.5.3.1., lid 3.

Dan kom ik op de legitieme portie. Zoals bekend, is dat een heikel discussiepunt. De standpunten hierover zijn eigenlijk niet duidelijk uitgekristalliseerd. Wij hebben nog geen oplossing gevonden voor de

vraag of deze nu afgeschaft moet worden of niet. Ik vind dat wij het wetsontwerp zoals het er nu ligt, niet moeten ophouden door ook nog die discussie daarin op te nemen. Wel is een vereenvoudiging van de legitieme opgenomen. Nu is er een uniform breukdeel opgenomen, namelijk de helft van wat je in de staat van erfgenaam gekregen zou hebben. Naar mijn idee is dat op deze manier billijk en bovendien duidelijk. Waarom een half en waarom geen ander breukdeel? Op zichzelf is dat arbitrair. Het is afgeleid van het feit dat, wanneer er maar één kind is, dat recht heeft op de helft van zijn ab intestate portie als legitieme portie. Het wordt onduidelijker wanneer er meer kinderen zijn, omdat dan het breukdeel steeds verandert: bij twee kinderen allebei twee derde, bij drie kinderen drie vierde. Als je voor iedereen een half opneemt – ook als er meer kinderen zijn – dan komt dat volgens mij de duidelijkheid ten goede. Het is waar dat je daarmee de mogelijkheden van de erflater vergroot. Daar is dan ook bewust voor gekozen. Er vindt immers een maatschappelijke ontwikkeling plaats. Erflaters worden over het algemeen genomen redelijk oud, evenals de erfgenamen. Is het niet logisch om, wanneer erfgenamen ook reeds op leeftijd zijn, de erflater wat meer ruimte te geven om te beschikken over hun eigen gedeelte? Vroeger was het nog vaak het geval, maar het is niet meer zo dat kinderen juist aan het begin van hun carrière erfgenaam waren omdat hun ouders kwamen te overlijden. Tegenwoordig komt het dikwijls voor dat ook de erfgenamen al een heel eind op weg zijn, laat staan ongeveer tegen het einde van hun carrière verkeren. Ik vind dat het in het licht van deze ontwikkelingen niet verkeerd is om het gedeelte waarover de erflater vrij kan beschikken, wat groter te laten zijn. Dat is de motivering voor het invoeren van het breukdeel van de helft, ongeacht hoeveel kinderen er zijn.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Kunnen wij niet meteen op "ik, opa" overgaan?

Minister **Sorgdrager**: Dan sla je wat over. Dat zou kunnen en het gebeurt ook wel eens. Wij moeten wel doorgaan met de discussie of de legitieme portie moet worden

afgeschaft of niet, maar los van dit wetsvoorstel.

De **voorzitter**: Het woord is aan de regeringscommissaris.

De heer **Van Dijk**: Voorzitter! Om te beginnen dank voor de vriendelijke woorden die zijn gesproken over de voorbereiding van dit werk. Ik heb, met mijn collega's Jansen en Salomons, ervaren hoe waardevol het is om ingewikkelde wetgeving voor te bereiden in nauwe samenwerking met degenen die in de praktijk werkzaam zijn, en degenen die zich er wetenschappelijk mee bezighouden. Ik noem de commissie erfrecht van de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie, geleid door de heer Heuff. Deze bestaat niet alleen uit notarissen, maar ook uit hooggeleerden, zoals de hoogleraren Kleijn en Soons. Ik noem uit de wetenschap verder de hooggeleerden Luijten en Van Mourik, alsmede de heer Breemhaar. Er is in dit overleg nog een naam genoemd, namelijk de heer De Die. Hij verzorgde de lijn met het verleden en stond ons terzijde om het voorstel verder te ontwikkelen. Het gaat om ingewikkelde wetgeving en daarom is het nuttig om te zorgen dat zij breed wordt gedragen. Een belangrijke factor in het geheel is ook de constructieve opstelling van de politiek.

Ik zal ingaan op enige vragen die gesteld zijn. Als er daarna nog vragen zijn overgebleven, hoor ik dat graag. Over de nieuwe regeling voor het versterkerrecht die is opgenomen in afdeling 2A.1, is gevraagd of daar nu wel duidelijk genoeg uit blijkt wat dwingend is en wat niet. Wij denken dat wij dat bereikt hebben door in artikel 4.2A.1.1. te zeggen dat de regeling van de wettelijke verdeling geldt, tenzij de erflater bij uiterste wilsbeschikking heeft bepaald dat die regeling niet van toepassing is. Er is dus wel of niet sprake van de wettelijke verdeling. Voor de situatie dat je de wettelijke verdeling ingaat en die regeling van toepassing is, is op een aantal plaatsen aangegeven waar men van die bepalingen kan afwijken. Dat is heel expliciet gebeurd. Wij denken dat het op deze manier duidelijk is. Het was een slag ingewikkelder dan in afdeling 2. Daarin wordt heel rechtstreeks een aantal rechten gegeven, waarvan aan het eind wordt gezegd dat zij

dwingend zijn. Hier is in zekere zin gekozen voor het beschrijven van een hele procedure, waarin allerlei voorwaarden zijn opgenomen voor de voltrekking van die procedure. Deze moeten worden nageleefd, maar er wordt ook aangegeven op welke punten daarvan kan worden afgeweken.

De heer Biesheuvel heeft gevraagd wat de voordelen zijn van de wettelijke verdeling boven de testamentaire ouderlijke boedelverdeling. Daar is een heel college over te geven van vijftien punten, maar dat wil hij niet horen. Er zijn een paar punten die bij deze regeling in het oog springen. Een belangrijk verschil is dat deze van rechtswege werkt en dat je daarvoor niet naar de notaris hoeft. Hij legde zelf al de vinger op een belangrijke verandering, namelijk bij de aansprakelijkheid voor de schulden. De wetgeving kan natuurlijk verdergaan wat betreft de positie van derden dan bij testament mogelijk is. Het kanaliseren van die aansprakelijkheid in de wet is een belangrijk voordeel. Verder vinden wij een belangrijk element in het geheel dat de wilsrechten daaraan zijn toegevoegd. Dat was niet het geval in de testamentaire ouderlijke boedelverdeling.

In verband met de wilsrechten heeft mevrouw De Vries gevraagd in te gaan op de brief van minister Korthals Altes waarin indertijd de vergelijking tussen de ouderlijke boedelverdeling en het toen ingediende voorstel voor het vruchtgebruik is gemaakt. Zij vroeg of de langstlevende over de goederen in de nalatenschap bij testament kan beschikken. Ja, dat is op zichzelf mogelijk. Je zou je kunnen voorstellen dat zich een zekere samenloop kan voordoen wanneer bij testament door de langstlevende over een goed is beschikt en de kinderen een wilsrecht hebben dat kan worden uitgeoefend op het moment dat de langstlevende overlijdt. Dan zou in die casuspositie het wilsrecht voor gaan.

In verband met de uitoefening van de wilsrechten heeft mevrouw De Vries ook een vraag gesteld over de Van Gogh. Die vraag heeft ons aan het denken gezet en aan het denken gehouden. Enerzijds kun je zeggen dat het kind een vordering heeft gekregen die nog niet opeisbaar is. Het heeft het wilsrecht en gaat dat

ook uitoefenen. Het krijgt daarmee de blote eigendom van de Van Gogh. Stel nu even dat het dat op dat moment kreeg, gladlopend met de openstaande vordering, dan zou je zeggen dat daarmee de vordering is voldaan. Wanneer moeder overlijdt, is het schilderij vervolgens volledige eigendom van de blote eigenaar. Ik moet zeggen dat wij over één puntje nog even doordenken. Ik heb gebladerd door de regeling die wij hebben getroffen. In artikel 4.2A.1.3 is in het tweede lid een bepaling opgenomen die het mogelijk maakt, alsnog wijziging van de vaststelling van een omvang van de geldvordering te vragen wanneer gedwaald is in de waarde van de goederen. Ik moet zeggen dat ik mij daarover nog niet nader uitspreek. Mijn eerste reactie hoe ik tegenover haar vraag stond, heb ik gegeven.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Voorzitter! Gaat het om dwaling op het oorspronkelijke moment? In de tussentijd kan de waarde natuurlijk gestegen zijn.

Mevrouw **J.M. de Vries** (VVD): Ik heb beide cases genoemd.

De heer **Van Dijk**: Zij waren beide aanwezig. Als de waarde daarna stijgt, zou je erover kunnen twisten.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): De dwaling kan betrekking hebben op de auteur of de artiest.

De heer **Van Dijk**: Dat is waar. In verband met dezelfde problematiek van de wilsrechten heeft mevrouw De Vries gevraagd, nog even terug te komen op de kwestie van de dwingendrechtelijkheid. Uit de toelichting bij de nota van wijzigingen blijkt dat daarbij is stilgestaan en daarvoor uiteindelijk niet is gekozen. Een belangrijk bezwaar bij het kiezen voor dwingendrechtelijkheid van de wilsrechten lijkt ons dat je daarmee een dwingendrechtelijk recht van kinderen zou creëren – dat dus niet is af te nemen – op goederen bij het opvallen van de nalatenschap. Je kunt dat plaatsen tegen de achtergrond van de ontwikkelingen in de legitieme. De legitieme geeft nu een recht op goederen en dat is ook een niet-afneembaar recht. Een van de wijzigingen van Boek 4 wordt, zo heb ik ervaren, toegejuicht door voor- en tegenstanders van de legitieme, die

elkaar in ons land in evenwicht houden. Maar op dit punt zijn zij het wél eens, namelijk dat de wijziging van de legitieme in een recht op een deel van de waarde een belangrijke verworvenheid is. Dwingendrechtelijkheid van de wilsrechten staat haaks op deze ontwikkeling. Bovendien moet je ook met een zekere flexibiliteit rekening houden, die in het recht zo vaak gewenst is. Op die flexibiliteit is in de toelichting ingespeeld met een passage over de manier waarop de notarissen hierop in hun adviezen zouden kunnen ingaan. Deze passage heeft bij het notariaat al de vraag opgeroepen of de minister in de toelichting normatieve uitspraken heeft gedaan. Er is in de toelichting de verwachting uitgesproken dat wanneer er in het versterferrecht bepaalde rechtsposities zijn gegeven, dat ook de uitgangspunten zijn die in beginsel gehanteerd worden. Maar je kunt je situaties voorstellen waarin je daar toch van zou willen afwijken. Een voorbeeld waarin je het wilsrecht niet zou willen hanteren, is het geval waarin de erflater een aantal goederen juist heel expliciet bij wijze van legaat aan zijn kinderen toedeelt. Dan wil hij wilsrechten ontnemen om discussies te vermijden. Verder heeft mevrouw De Koning nog het voorbeeld genoemd van de moeder jegens wie het wilsrecht uit artikel 7, het wilsrecht bij het huwelijk, wordt uitgeoefend, die afziet van het vruchtgebruik van bijvoorbeeld een mooie kast. Inderdaad heeft zij, voorzover daarbij sprake is van een gift, daarvoor toestemming van haar nieuwe echtgenoot nodig (artikel 1188, lid 1, onder b). Dit hangt overigens op zichzelf niet samen met het bestaan van het stelsel van wettelijke gemeenschap, want wat in artikel 88 is vermeld valt onder wat voor het huwelijk in het algemeen geldt. Mevrouw De Koning heeft ook gevraagd naar de consistentie met de vraag of het vruchtgebruik wel in de gemeenschap zou moeten vallen. Nu zijn er al in 1992 uitspraken gedaan dat het nuttig zou zijn, het vruchtgebruik daarbuiten te houden. Ik moet zeggen dat we dit nog bij de aanpassingswet zullen bezien. Wij hebben er op zichzelf enige twijfel over of dit nodig is, omdat het vruchtgebruik niet vervreemd kan worden. Het dient voor de vrouw ter verzorging en als het in de gemeenschap komt, zou het theoretisch wel

aan de ander kunnen worden toegedeeld, maar de regels van de goede trouw, die bij de verdeling worden toegepast, zouden toch leiden tot toedeling aan de vrouw. De heer Van den Berg had nog een aantal vragen over artikel 4.2A.2.9, de bepaling over de voortzetting van het bedrijf. Mevrouw De Koning vroeg in dit verband naar de dienstwoning. Ik meen dat wij al in de stukken hebben aangegeven dat de dienstwoning hier ook onder valt; anders moet het nu nog even expliciet blijken.

Mevrouw **De Koning** (D66): Dat is ook wel zo, maar ik vroeg me af of een dienstwoning niet zo'n essentieel onderdeel van een bedrijf is dat ze in de wettekst zelf genoemd zou moeten worden.

De heer **Van Dijk**: Ik meen dat de omschrijving zo is, dat de dienstwoning eronder valt. Maar ik heb enige aarzeling om specifieke objecten te noemen, omdat je dan heel gauw een aantal objecten moet gaan noemen, waarbij weer de vraag rijst of het dan voor andere misschien niet zou gelden. Ik denk dat men er in de praktijk, zeker met de toelichting dat het daarvoor bedoeld is, wel uit zou moeten komen. De minister is al ingegaan op de vraag wat hier het zwaarwegend belang kan zijn. Voorts is er nog gevraagd of de gerechtigde ook zelf zou moeten voortzetten en niet bijvoorbeeld het bedrijf verhuren. Wij denken van wel, gelet op het feit dat er ook een zwaarwegend belang moet zijn om dit te kunnen doen. Ik zou daar wel van uitgaan. Er is ook gevraagd naar de redelijke prijs. Dat begrip redelijke prijs komt ook elders voor in het BW, namelijk bij de koop in artikel 4 van Boek 7. Wanneer er een koop is gesloten zonder dat de prijs is bepaald, is de koper een redelijke prijs verschuldigd. Welke zijn de factoren die kunnen spelen bij de bepaling wat een redelijke prijs is? Een belangrijke factor lijkt ons de waarde te zijn die zo'n goed in het economisch verkeer heeft. De waarde die in het economisch verkeer wordt toegekend, zou je in zekere zin de bovengrens kunnen noemen van de prijs waar je in dit verband aan moet denken, want er zijn ook andere elementen die meespelen. In de toelichting bij de introductie van 4.2A.2.9 hebben wij daarover gezegd dat de prijs zodanig

moet zijn, dat het niet onmogelijk is om het bedrijf voort te zetten. Daarbij komt een ander element naar voren dat ook door de heer Van den Berg naar voren is gebracht, namelijk de vraag van het rendement. Het verwachte rendement zal mede prijsbepalend zijn en in zekere zin ook waardedrukkend. Een voorbeeld uit de praktijk betreft bedrijfsvoortzetting in de agrarische wereld. Daar hanteert men het begrip agrarische waarde. Daar speelt het rendement een doorslaggevende rol. Tot zover wat ik in het algemeen over het begrip prijs naar voren zou willen brengen.

Mevrouw De Koning heeft aandacht gevraagd voor artikel 4.3.2.6. Dat is de bepaling in de afdeling over de uiterste wilsbeschikkingen en wie daaruit voordeel kunnen trekken. Die bepaling heeft nu alleen betrekking op geneesheren, beoefenaars van geneeskunde en als het om verzorging en verpleging gaat, degenen die in een dergelijke instelling daaraan leiding geven of daarin werkzaam zijn. Gevraagd is wat geldt voor een verpleger die particulier werkt, althans niet in een instelling. Ik denk dat wij daar nog even naar moeten kijken, zoals wij trouwens toch nog naar die bepaling moeten kijken in verband met de BIG. Wij hebben de indruk dat de wijziging van de BIG nog niet tot Boek 4 is doorgedrongen. Wij zullen daar meteen aandacht aan geven. Mevrouw Swildens heeft gevraagd naar de bedoeling van artikel 4.3.3.11d, lid 2. Deze bepaling ziet op de situatie van een samenloop. Wij bevinden ons in de afdeling van de legitieme en in welke mate en wanneer de legitieme opeisbaar is. Hier is een samenloop van een eventueel recht van een legitimaris met het wettelijk verzorgingsrecht van de langstlevende. Op zichzelf is dit een heel specifiek geval, want wanneer een legitimaris bij een langstlevende kan aankloppen, moet die niet ontferd zijn. Immers, als zij ontferd is, kan de legitimaris niet bij haar komen. Het gaat dus niet om de langstlevende die geheel ontferd is, maar om een langstlevende die onvoldoende heeft gekregen, want zij kan overwegen het verzorgingsrecht in te roepen. Voor die situatie moeten we denken aan de samenloop, dat een legitimaris een beroep op zijn legitieme portie zou kunnen doen. Om het sluitend te maken, willen wij voor die specifieke

gevallen regelen wat de langstlevende daarmee aan moet. Wil zij namelijk van haar verzorgingsrecht gebruik maken – en dat moet zij binnen een jaar doen – dan moet zij weten wat haar behoefte is. Als zij kan worden aangesproken, bijvoorbeeld op een making die aan haar is gedaan en die de legitimaris wil inkorten, dan wordt haar behoefte groter. Zij moet dus zekerheid hebben wat de legitimaris doet. Voor dat heel specifieke geval is ervoor gekozen, dat de legitimaris zich tijdig meldt. Het risico wordt wat dat betreft dus neergelegd bij de legitimaris. Dat is de keuze die is gemaakt, maar ik hoop duidelijk te hebben gemaakt, dat deze situatie niet vaak zal voorkomen.

Mevrouw Swildens en mevrouw De Koning hebben gesproken over het moeilijke terrein van de levensverzekering. Het is zeker in dit verband bekeken een moeilijk terrein, omdat het zich een beetje tussen het erfrecht en het schenkingsrecht in bevindt. Het heeft trekken van beide. Als in een levensverzekering een begunstiging is aanvaard, ligt het weer heel dicht bij de schenking. Het gaat om een schenking terzake des doods. Immers, op het moment van overlijden komt de verzekering tot uitkering. Gaat het om een begunstiging zonder aanvaarding, dan ligt de vergelijking met een legaat weer meer voor de hand. Het bevindt zich op het grensgebied. Net als legaten kunnen levensverzekeringen juist en vooral dienen voor verzorging van nabestaanden. De wetgever is doende om een zo goed mogelijke regeling te maken, die ook niet te ingewikkeld wordt. We hebben geprobeerd al iets aan de ingewikkeldheid te doen, maar we kunnen er pas verder mee komen wanneer wij ook de al door de minister aangekondigde wijziging van de Titel Schenking en de Titel Levensverzekering verder brengen. Zoals de stukken er nu liggen, gaat het bij deze levensverzekeringen om een voorbeeld van wat we kunnen noemen een schenking terzake des doods. Die vinden hun regeling bij het ontwerp voor de schenking dat bij de Kamer ligt en wel in Titel 7.3, waarin de schenkingen terzake des doods in het algemeen worden geregeld. De regeling voor de sommenverzekering is te vinden in 7.3.12c. De vraag van mevrouw Swildens zou dus aan de hand van 7.3.12c beantwoord moeten worden.

Ik heb deze inleiding echter gegeven om te verduidelijken waar we hier mee te maken hebben. Uit 7.3.12c blijkt, dat een onderscheid moet worden gemaakt of er al dan niet sprake is van een gift. Als er sprake is van een gift en van vrijgevigheid, is de uitkering inkortbaar volgens 7.3.12c, maar is de uitkering ter nakoming van een verbintenis – ook een natuurlijke verbintenis – is zij niet inkortbaar ingevolge 7.3.12c. Dan moet je het uitstapje maken naar iets wat nu in artikel 7.17.3.23b is geregeld, een bepaling van het verzekeringsrecht, waaruit blijkt dat bij de vererving zo'n uitkering toch nog tot de afkoopwaarde kan worden ingekort. Daar is intussen een regeling overheen gekomen, in de samenloop met de regeling voor de schuldsanering. Ik dacht even aan het woord "marge", maar dat zou onrecht doen aan het belang van datgene waarmee wij nu bezig zijn. De regeling van de schuldsanering heeft betrekking op de lopende polissen. Wij gaan, zoals gezegd, kijken naar de schenking en de levensverzekering. Daarbij zullen wij tevens aandacht besteden aan de uitkeringen. Tegen deze achtergrond gaan wij met de materie om. Er is het voorbeeld genoemd van de uitkering uit sommenverzekering, gedaan aan de erfgenamen als zodanig. De erfgenamen als zodanig zijn in het kader van zo'n begunstigingsclausule de door de wet geroepen erfgenamen. Dat kunnen uiteindelijk anderen zijn dan degenen die optreden als erfgenamen. Daarbij moet in aanmerking worden genomen dat de uitkering niet behoort tot de nalatenschap. De uitkering kan wel via de instrumenten van inkorting of vermindering erbij betrokken raken. Maar zij hoort niet tot de nalatenschap. De schuldeisers van de nalatenschap hebben op de uitkering niet een verhaal als op een goed van de nalatenschap. Zij hebben wel een verhaal wanneer de uitkering terechtkomt bij de erfgenamen die aansprakelijk zijn voor de schulden van de nalatenschap. De situatie waarin de langstlevende echtgenoot na de wettelijke verdeling aansprakelijk is voor de schulden doch niet de beschikking heeft over een deel van de uitkering, kan zich niet voordoen. De langstlevende echtgenoot is namelijk één van de erfgenamen als zodanig, in het kader van de wettelijke verdeling. En betreft het

een begunstiging van de kinderen als zodanig, zoals ook wel voorkomt, dan zal de langstlevende de uitkering niet kunnen aanwenden voor nalatenschapsschulden.

De voorzitter: Dan is nu het woord aan de heer Verhoeven van het ministerie van Financiën. Hij zal ingaan op de vragen en opmerkingen op het fiscale terrein.

De heer Verhoeven: Mijnheer de voorzitter! Mevrouw Swildens heeft aandacht gevraagd voor de vermogensbelasting bij een kind met een niet opeisbare vordering op de langstlevende ouder. Zo'n niet opeisbare vordering is vermogen en daarmee ook vermogen in de zin van de vermogensbelasting. Het kind moet daarover vermogensbelasting betalen. Daar staat tegenover dat bij de langstlevende ouder een schuld in aftrek komt, te weten een schuld die verband houdt met de vordering van het kind. Het kind betaalt vermogensbelasting en de langstlevende ouder betaalt wat minder vermogensbelasting. Een andere benadering zou ook kunnen opkomen, te weten: laat bij de langstlevende ouder de aftrek van die schuld niet meer toe. Dat zou tot gevolg hebben dat ook geen vermogensbelasting mag worden geheven over het vermogen van het kind. Met andere woorden, dat betekent een verplaatsing van de vermogensbelasting van het kind naar de langstlevende ouder. Per saldo hoeft dat echter niet voordeliger te zijn. Als je dat zou doen, komen de vrijstellingen die gelden voor de vermogensbelasting voor het kind niet meer in beeld, terwijl er bij de langstlevende ouder geen bedrag aan vrijstelling bij komt.

Mevrouw Swildens-Rozendaal (PvdA): Het is een kwestie van kiezen. Er kan natuurlijk een ander systeem worden uitgewerkt. Er is een groot probleem: als het vrij lang duurt en het om een hoge nominale vordering gaat, zou een kind dat wel eens niet kunnen opbrengen. Hoe ga je daar dan mee om? Ik neem aan dat het kind geen vrijstelling kan krijgen.

De heer Verhoeven: Het kind zal dan in goed overleg met de langstlevende ouder moeten treden. De langstlevende ouder heeft de mogelijkheid om wat af te lossen op die vordering en kan op die wijze de

vermogensbelasting voldoen welke het kind verschuldigd is over de vordering.

Mevrouw Swildens-Rozendaal (PvdA): Het kind zit natuurlijk wel fantastisch in de klem als de ouder er niet aan meewerkt. Het kind heeft dan geen enkel rechtsmiddel. Vandaar de opmerking in navolging van professor Van Opstall: moet je dan de regeling niet aanpassen, moet je eventueel niet met hardheidsclausules werken? Ik hoef de regeling niet te bedenken, maar ik kan mij voorstellen dat het resultaat nu niet altijd even bevredigend is.

De heer Verhoeven: Datgene wat ik vandaag hier heb gehoord neem ik mee naar het ministerie. Daarom heb ik al gezegd dat ik mij ook een andere benadering zou kunnen voorstellen. Dat is de benadering die je op dit moment in de praktijk ziet bij vruchtgebruik en bloot eigendom: de vruchtgebruiker moet vermogensbelasting betalen en de bloot eigenaar niet.

De heer Biesheuvel heeft aandacht gevraagd voor de situatie waarin het kind het wilsrecht uitoefent en er ten gevolge van de uitoefening van dat wilsrecht goederen overgaan van de langstlevende ouder op het kind, maar het vruchtgebruik bij die langstlevende ouder blijft. Hij heeft gevraagd of dit er niet toe leidt dat de regeling in de inkomstenbelasting betreffende tijdelijke genotsrechten in beeld komt. Ik kan hem geruststellen: dat is niet zo. De overgang van het vermogen van de langstlevende op het kind is een verkrijging krachtens erfrecht. Daardoor kun je een beroep doen op de vrijstelling in de regeling van de tijdelijke genotsrechten. Die vrijstelling houdt in dat de aangroei van de blote eigendom tot de volle eigendoms waarde bij het kind niet wordt getroffen door inkomstenbelasting. Dit alles – dat is typisch een fiscale opmerking – geldt alleen maar voorzover de volle eigendoms waarde van de goederen die overgaan van ouder naar kind niet uitgaat boven de nominale waarde van de vordering die het kind op de ouder heeft.

De heer Biesheuvel heeft gevraagd hoe het in deze situatie zit met de overdrachtsbelasting. De overdrachtsbelasting komt niet in beeld, omdat het een overgang krachtens erfrecht is.

De heer Biesheuvel heeft opgemerkt dat de wijzigingen van het erfrecht naadloos dienen aan te sluiten op het successierecht. Van die opmerking moet ik afstand nemen. In de visie van Financiën is het precies andersom. Het erfrecht is in dezen richtinggevend en de fiscaliteit hoort te volgen. De fiscaliteit hoort in dezen het nieuwe erfrecht niet in de wielen te rijden. Of zoals de heer Van den Berg vanochtend heeft gezegd: de fiscaliteit is hier volgend. Volgens het nieuwe erfrecht krijgt het kind een niet opeisbare vordering op de ouder. Daartegenover staat dat de langstlevende ouder een schuld aan het kind heeft. De successiewet sluit hierbij aan. De niet opeisbare vordering is grondslag voor successierecht bij het kind. Bij de langstlevende ouder is deze vordering een schuld, waardoor minder successierecht verschuldigd is. Ik proefde vanochtend even dat de heer Biesheuvel aan een andere opzet dacht: kunnen wij niet volstaan met successierecht bij de langstlevende ouder en bij het kind niets meer heffen? Dan komen wij in dezelfde situatie als zojuist bij de vermogensbelasting, want dan zul je bij de langstlevende ouder ook geen schuld meer in aftrek moeten toelaten. Dat is in deze situatie echter zeer nadelig, want dan mis je de vrijstelling voor het successierecht bij de kinderen, terwijl de langstlevende ouder er geen vrijstelling bij krijgt. Een tweede element is dat het successierecht een progressie kent: naarmate je meer verkrijgt, neemt het tarief toe. Ik denk dat het laatste element wel eens een hindernis zou kunnen zijn voor het uitwerken van de gedachte die naar voren is gebracht.

Mevrouw Swildens-Rozendaal (PvdA): Ik heb gevraagd of successie door de langstlevende moet worden voorgeschoten als de voorgestelde verdeling wordt gevolgd en er sprake is van een beroep op een legitieme portie door een onterfde legitimaris.

De heer **Verhoeven**: Volgens het nieuwe erfrecht is een successieschuld een boedelschuld. De langstlevende ouder zal die voor het kind moeten voldoen. Als er betalingsproblemen komen, zal de ontvanger de langstlevende ouder moeten aanspreken.

Mevrouw Swildens-Rozendaal

(PvdA): De onterfde legitimaris heeft alleen maar een vordering en is niet automatisch erfgenaam.

De heer **Van Dijk**: In artikel 4.1.3e, lid 1, onder e, gaat het om "de schulden uit belastingen die terzake van het openvallen der nalatenschap worden geheven, voorzover zij op de erfgenamen komen te berusten", terwijl de legitimaris in het nieuwe stelsel geen erfgenaam is. Wij zullen hier dus een andere oplossing voor moeten vinden.

De vergadering wordt van 15.47 uur tot 16.00 uur geschorst.

Tweede termijn van de zijde van de commissie

Mevrouw Swildens-Rozendaal (PvdA): Voorzitter! Ik dank de minister en de regeringscommissaris voor hun uitgebreide antwoord op onze vragen in eerste termijn. De minister begon met het aankondigen van wetgeving die in voorbereiding is, en het uitstippelen van het traject. Ik kom hier nog op terug. De heer Biesheuvel zal ingaan op de onwaardigheid. De uitspraak van de minister over de fictieve vergeving, met name in de sfeer van euthanasie, is volgens mij heel belangrijk. Ik meen dat wij die met elkaar moeten vasthouden. De minister heeft gezegd dat zij gaat onderzoeken of zowel het ingaan van de scheiding van tafel en bed als de verzoening, dus het opheffen daarvan, moet worden ingeschreven. Het lijkt mij heel belangrijk dat hier duidelijkheid over ontstaat, vooral voor de kinderen. Ik beklemtoon dat nogmaals. Ik denk dat het goed is, als er tot zo'n regeling gekomen wordt. De vraag is nu wanneer de minister ons zal verblijden met het resultaat van dat onderzoek. De minister heeft aangekondigd dat zij met een nota van wijziging inzake de stiefkinderenproblematiek zal komen. Ook hier is het de vraag wanneer die ons zal bereiken. Ik hoop dat dit op zeer korte termijn het geval zal zijn, zodat wij dit hoofdstuk kunnen afhandelen. Het vraagstuk van de levensverzekering is geplaatst in het kader van het wetgevingstraject. Ten aanzien van schenking en levensverzekering verwachten wij nog een nota van wijziging. Tegelijkertijd is er sprake van een novelle op het gebied van het faillissementsrecht. Waar

regelingen hier niet allemaal gelijk afgerond zijn en er sprake is van haasje-over springen, kan ik niet genoeg benadrukken dat wij de zaken constant in goede samenhang met elkaar moeten kunnen beoordelen. Voorkomen moet worden dat wij onnodig werk doen ten aanzien van de ene regeling om bij de volgende regeling geconfronteerd te worden met consequenties die wij niet hebben voorzien of beoogd. Ik denk dat het van het allergrootste belang is dat de overgangsregeling ervoor zorgt dat al die onderdelen naadloos op elkaar aansluiten. Dat zal echter absoluut niet eenvoudig zijn. Ik ben blij met het antwoord van de heer Verhoeven dat hij het ten aanzien van de vermogensbelasting geschetste probleem mee terug zal nemen naar het ministerie van Financiën. Wij hopen daar in het kader van de voortgang van dit wetsvoorstel zo snel mogelijk over geïnformeerd te worden.

De heer **Biesheuvel** (CDA): Voorzitter! Ook ik spreek mijn dank uit voor de uitgebreide beantwoording door de minister, de regeringscommissaris en de vertegenwoordiger van de minister van Financiën. Wij hebben kunnen constateren dat er nog een nota van wijziging komt op het punt van de onwaardigheid. Wij wachten die met zeer veel belangstelling af. De minister heeft wel gezegd wat de bedoeling is van artikel 4.1.3., maar het is belangrijk dat die bedoeling zonneklaar blijkt. Hoewel wij ons realiseren dat hetgeen waar wij nu mee bezig zijn, namelijk dit wetgevingsoverleg, hopelijk zal bijdragen tot een goede wetsinterpretatie, is het klip en klaar duidelijk dat er over dit thema geen verschil van mening mag zijn. Ik kom op de vraag of het niet wenselijk zou zijn om in de wet de mogelijkheid op te nemen dat kinderen de wettelijke boedelverdeling ongedaan kunnen maken. De minister heeft in dit verband niet geheel ten onrechte gezegd dat je je dan eerst moet afvragen wat de kennelijke bedoeling van de erflater is geweest. Daar kan ik mij op zichzelf in vinden. Verder heeft de minister gezegd dat het aantonen van de verzorgingsbehoefte heel lastig is. Ik meen dat de minister hierin een juiste lijn te pakken heeft, zij het dat wel geconstateerd moet worden dat hier niet sprake is van

dwingend recht. Ik denk dat het goed is om dat nog even vast te stellen. Dan kom ik te spreken over de relatie tussen het erfrecht en de Algemene bijstandswet. Is datgene wat de minister terzake heeft vastgesteld wel redelijk in de situatie waarin een ouder/geestelijk gehandicapte bij de langstlevende inwoont en daar veel kosten maakt? De minister sprak in haar betoog op dit punt in een tussenzin dat niet alle gemeenten gelijk handelen in dezen. Misschien is het helemaal niet zo'n gek idee dat de regering met de VNG hierover in overleg treedt. Het is namelijk van belang dat er geen sprake is van een onredelijke positie van de ouder/geestelijk gehandicapte ten opzichte van de Algemene bijstandswet. De minister heeft zeer nadrukkelijk gezegd dat er geen vrees is voor de positie van de ouder/geestelijk gehandicapte in zijn algemeenheid. Toen schilderde de minister situaties waarin er sprake was van een curator of een mentor. Zij is het toch wel met mij eens dat een grote groep ouder/geestelijk gehandicapten juist geen mentor of curator heeft? In dat geval is er de vraag wie dan voor hen opkomt. Ik meen ook dat daar de zorg van mensen zoals Van Emden zit, die waarschijnlijk uit hun praktijk voorbeelden hiervan kennen. Dan is het de vraag of je er alleen uitkomt met een opmerking dat er bij slecht bewind altijd nog de aansprakelijkheidsvraag aan de orde is. Maar wat als er geen bewind is? Zou de minister daarop nog eens wat dieper kunnen ingaan? De minister stelt in het kader van het wetsvoorstel dat er minder mensen naar de notaris gaan. Ik heb gezegd dat er ongeveer 200.000 testamenten worden opgesteld. Ik las in de WPNR dat het er 300.000 zouden zijn. Hoeveel zijn het er nu uiteindelijk? De vraag is verder of dat aantal inderdaad zal verminderen. Ik heb het voorbeeld genoemd van een situatie waarin de langstlevende die hertrouwd is, overlijdt voor haar tweede echtgenoot. Zijn dat situaties waardoor de gang naar de notaris er wel meer in zal zitten dan de minister veronderstelt?

Mevrouw **J.M. de Vries** (VVD): Voorzitter! Ik dank de minister, de regeringscommissaris en de vertegenwoordiger van Financiën voor de uitgebreide beantwoording. Wat betreft de legitieme waarover ik zeer nadrukkelijk vragen heb gesteld

in eerste termijn, zou ik nog graag het volgende naar voren willen brengen. De minister stelt onder meer voor het breukdeel te veranderen en te bepalen op een half. Zij heeft in zoverre mijn fractie overtuigd, dat zij daarmee aansluit op het breukdeel dat gehanteerd wordt bij slechts een kind en dat slechts verandert bij meerdere kinderen. Op zichzelf vind ik dat een sluitende redenering. Het eenduidige breukdeel vind ik op zichzelf niet zo'n heikel punt. Ook het feit dat tegenwoordig de erfgenamen over het algemeen ouder zijn dan in het verleden, heeft wel enige invloed. Niettemin wil ik duidelijk stipuleren dat wij als fractie een zeer fundamentele discussie over het voor en tegen van een legitieme zouden willen voeren, alvorens akkoord te gaan met verdere wijzigingen in dat kader. Op het punt van de onwaardigheid komt er nog een nota van wijziging. De gang naar de kantonrechter, die hier al vele keren ten tonele is gevoerd, hoeft niet vaker gemaakt worden als wij in de wet gewoon helderheid kunnen verschaffen. Ook bij scheiding van tafel en bed moet dat niet tot de onmogelijkheden behoren. Ik kom nog even terug op het punt van het wilsrecht en dan niet alleen op de zonneploemen. Er is gezegd dat daar misschien toch nog wat meer over valt te melden. Het punt is natuurlijk wel dat er gevallen zullen zijn dat één kind een wilsrecht wil uitoefenen, terwijl de andere dat ten opzichte van een langstlevende ouder die hertrouwd is of misschien zelfs de overblijvende stiefvader of -moeder niet zullen doen. Zij worden dan min of meer gedwongen. Het kan ook zijn dat kinderen hetzelfde willen. Dan kun je zeggen: dan hebben zij het gewoon samen. Maar dat duurt misschien maar even. In de toelichting wordt op meerdere plaatsen gesteld dat men het wilsrecht kan gebruiken als een vorm van zekerheidstelling, dat men de geldvordering krijgt, dan is het toch erg vervelend als je het samen moet behouden, want dan schiet het niet erg op. Verder kan het zijn dat de een het goed wil verkopen om iets anders met het geld te doen, terwijl de ander het wil houden. Daar zou een duidelijke regeling voor moeten komen. Hoe moet de rechter beslissen? Nu moet hij dat in feite met de natte vinger doen. Daar moet

je een rechter niet voor gebruiken, want dan krijgt hij een soort ombudsfunctie. Het punt van de schilderijen houdt toch ook een zekerheidstelling in. Het is misschien een ludiek voorbeeld, maar op zichzelf niet onwaarschijnlijk. Het kan zijn dat een sterke daling of stijging van de waarde van een goed consequenties heeft voor anderen en dat iemand terwijl hij denkt dat hij iets krijgt, voorgelogen kan zijn. Men kan zijn hele leven niet anders weten dan dat het schilderij buitengewoon kostbaar is, gezien de hand van de maker, maar dat kan wel eens op een onwaarheid berusten, waar iemand expres aan heeft meegewerkt. Hoe gaan wij hier dan mee om? Ik denk dat dit punt verder moet worden uitgewerkt voordat wij daarmee akkoord kunnen gaan. Op het punt van de stiefkinderen komt er nog een nota van wijziging. Op welk artikel zal die betrekking hebben? Dat is mij niet helemaal duidelijk. De vertegenwoordiger van Financiën heeft aangegeven dat je ook terug zou kunnen keren naar de regeling, zoals die thans geldt bij vruchtgebruik. Misschien is het goed om, alvorens de Kamer een keuze maakt welke regeling zij wil hanteren, de verschillende systemen die men zou kunnen hanteren, lopend van de erfgenaam naar de langstlevende, voor te leggen met de voor- en nadelen, zodat de Kamer weet waarom ze kiest wat ze kiest. Dit betreft de vermogensbelasting.

Mevrouw **De Koning** (D66): Voorzitter! Ik heb ook gevraagd naar dat gezamenlijke eigendom, omdat vaak het oordeel van billijkheid ertoe zal leiden dat je het haast niet kunt beslissen, omdat kinderen in gelijke mate belangen hebben. Mevrouw De Vries en ik hebben gevraagd naar het persoonlijke van het wilsrecht. Wanneer is het een hoogstpersoonlijk recht? Het valt meer ik wel in de gemeenschap. Daar is niet echt op ingegaan. Ik heb een vraag gesteld over de zaaksvervanging. Die uitspraak is verwarrend. Het is een persoonlijk recht, maar geen hoogstpersoonlijk recht. Ik wil graag horen wat het onderscheid tussen die twee rechten is. Verder heb ik gevraagd naar de zaaksvervanging. Als een langstlevende ouder een grote echtelijke

woning verkoopt en een kleinere daarvoor terugkoopt en het geld ergens neerzet, loopt het vruchtgebruik dan door? Op die vraag heb ik geen antwoord gekregen. De minister heeft tot mijn genoegen toegezegd de rol van de verpleger en de verzorger in de particuliere woning nader te bezien. De regeringscommissaris haakte daarbij aan door de Wet BIG te noemen. Ik neem aan dat de Wet BIG bij meer onderdelen van het voorliggende wetsvoorstel een rol zal spelen. Dan heb ik nog een opmerking over de zaak-De Vilder, een kwestie die nu misschien niet aan de orde is, maar die wel erg interessant is: enerzijds berusten in het onterfd zijn en anderzijds weigeren om werk te maken van wat legitiem was. In de literatuur zijn daar verschillende opvattingen over te vinden, los van het feit dat die mensen gewoon een curator hadden en faillissement hadden moeten aanvragen. Dat laatste hebben zij niet gedaan. Is het voor te stellen dat een schuldeiser onder bepaalde omstandigheden van iemand verlangt dat hij werk maakt van zijn legitieme portie?

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter! Ik sluit mij aan bij de dankwoorden voor de beantwoording. Ik wil nu niet ingaan op algemene discussies rond dit wetsontwerp. Het laatste woord zal nog niet over dit onderwerp gezegd zijn. Ik neem aan dat er nog een plenaire afronding zal plaatsvinden en die leent zich meer voor definitief concluderende beschouwingen, ook naar aanleiding van wat de minister heeft gezegd in het kader van de opmerkingen die gemaakt zijn door professor Van Opstall en professor De Boer. Mij dunkt dat daar ook uit politiek oogpunt nog een aantal opmerkingen over te maken zijn. Dat laat onverlet dat ik de hoofdrichting van dit wetsvoorstel graag ondersteun namens de door mij vertegenwoordigde fracties. Voorzitter! De minister is op een enkel punt nog niet ingegaan in eerste termijn. Op het punt van de onwaardigheid heeft zij gezegd dat alleen een door de rechter uitgesproken veroordeling relevant is. Ik heb haar gevraagd wat er gebeurt als er sprake is van een beëindiging van de strafvordering via schikking of transactie. Kan dat niet relevant zijn? Een tweede serie vragen betrof de bedrijfsopvolging, artikel 4.2A.2.9. De

meeste zijn helder beantwoord. Op een enkele vraag is zij niet ingegaan. Ik had gevraagd wie als gerechtigde moet worden beschouwd wanneer zich meerdere potentiële voortzetters aandienen. Dat kan natuurlijk bij bedrijven. Ook heb ik gevraagd wanneer er sprake is van een voortzetter. Moet de bedrijfsopvolger reeds werkzaam zijn in het bedrijf voor het overlijden van de langstlevende of kan iemand zich ook na diens overlijden als bedrijfsvoortzetter aandienen? In dit verband heb ik gevraagd wat wij moeten verstaan onder de zinsnede in artikel 4.2A.2.9 dat bij zijn beschikking de kantonrechter nadere regelingen kan treffen. Waar moet ik aan denken bij deze nadere regelingen? Dan had ik nog een vraag gesteld in het kader van de faillissementswetgeving, met name over de novelle die nog bij de Tweede Kamer aanhangig is, vooruitlopend op een complex dat nu nog bij de Eerste Kamer speelt. Ik heb gevraagd naar de consequenties voor dit wetsvoorstel. Is dat al nagegaan of wordt daar nader op ingegaan in de aanpassingswetgeving? Voorzitter! Daarmee ben ik bij mijn laatste opmerking aanbeland. Het verdere traject is nogal omvangrijk, denk alleen al aan de toegezegde nota's van wijziging. Op welke termijn kunnen wij deze tegemoet zien? Dat kan voor de geplande afronding van dit debat van groot belang zijn. Misschien kan de minister een indicatie geven. Er komt overgangswetgeving, aanpassingswetgeving. Dat zal juridisch gezien vrij ingewikkeld zijn. Heeft dit invloed op de beoogde datum van de inwerkingtreding? In de stukken is gesproken over 2002. Ik heb de minister dit jaartal niet horen noemen vanmiddag. Is dat nog realistisch? Wat moet er gebeuren om binnen afzienbare tot een noodzakelijke invoering te komen?

Tweede termijn van de zijde van de regering

Minister **Sorgdrager**: Voorzitter! Zoals het er nu naar uitziet, kan de nota van wijziging begin volgend jaar aan de Kamer worden aangeboden. Ik hoop dat dit zeer in het begin zal zijn. Het zal een technische nota van wijziging zijn. In elk geval worden daarin opgenomen: - bij de onwaardigheid de onherroepelijke veroordeling,

- het feit dat het buitenlandse feit in Nederland ook een strafbedreiging van ten minste vier jaar moet hebben,
- het betrekken van het stiefkind bij de inbreng wanneer dat kind als een eigen kind wordt behandeld en
- de verplegers die voordeel kunnen hebben uit een testament en in een particuliere setting verplegen. De wet BIG wordt daarbij dus bekeken. Wij bestuderen het inschrijven van de verzoening na scheiding van tafel en bed. Wij zullen bekijken of wij dat hierbij kunnen betrekken. Als dat niet het geval is, zullen daarvoor de argumenten worden gegeven. Het is mogelijk dat door het doorvloeien van het een en ander een paar andere technische dingen erbij betrokken worden. Ik zeg het met nadruk: het is een technische nota. Zijn er fundamentele dingen aan de orde, dan kan dat niet op deze manier. Dan zullen wij dat op een andere manier doen. Bovendien is nog een aantal redactionele wijzigingen noodzakelijk. Mevrouw De Koning zei dat terecht. Ook daarop zullen wij het voorstel nog bekijken. Het wordt terecht benadrukt dat de samenhang en coördinatie met andere wetten van groot belang is. Als je niet oppast, buitelt het een immers over het ander en dan loop je voortdurend achter de feiten aan. Alles wat ermee te maken heeft, zullen wij dus goed moeten bekijken, zodat het in de aanpassingswetgeving in een keer wordt geregeld. Zoals gezegd, moet het naadloos op elkaar aansluiten. De heer Van den Berg vraagt naar het jaar 2002. Ik denk dat dit haalbaar is. Ik hoop zelfs dat het eerder kan. Het moet toch eens een keertje afgelopen zijn. In de eerste termijn heb ik verzuimd in te gaan op het aspect voorlichting. Dat is door een aantal sprekers genoemd. Voorlichting is inderdaad van groot belang. Het ministerie van Justitie voert hierover nauw overleg met de notarissen omdat de notarissen in feite een heel groot deel van de voorlichting moeten geven. Er zijn veel contacten; wij zullen ervoor zorgen dat de juiste informatie op de juiste manier wordt verstrekt aan de mensen die deze nodig hebben. Dan kom ik op een aantal specifieke vragen, onder andere over de geestelijk gehandicapte die inwoont bij de langstlevende. In veel gevallen

is geen sprake van een curator of bewindvoerder. In feite neemt de langstlevende ouder de verzorging dagelijks op zich. In dat geval is het inderdaad misschien nog wat onduidelijk. Er mogen geen onredelijke situaties ontstaan. Wij zullen bezien of daar iets aan te doen is, of je via de Algemene bijstandswet of regelingen er toch voor kunt zorgen dat deze situaties goed verlopen.

De heer **Biesheuvel** (CDA): Ik heb dat ook nog in relatie met de Algemene bijstandswet en het overleg met de gemeenten gebracht.

Minister **Sorgdrager**: Dat wordt hierbij betrokken. Wij zullen met Sociale Zaken bekijken hoe wij dat doen. Zij is natuurlijk de eerste gegadigde voor een overleg over de Algemene bijstandswet. Wij zullen dat contact in elk geval leggen. Hoeveel mensen er nu naar de notaris gaan, weet ik niet precies. Daar zal de regeringscommissaris zo dadelijk op ingaan. Zouden er minder mensen naar de notaris gaan? Ik denk van wel. Men zal toch de neiging hebben wilsrechten vast te leggen. Hoe moet je het anders doen? De mensen die echt een wilsrecht willen vestigen, zullen voorzover nodig naar de notaris gaan. Maar dat is maar een deel. De meeste mensen die naar de notaris gaan, gaan daarnaast bij het maken van een testament om de verzorging van de langstlevende vast te leggen. Dat hoeft niet meer. Je krijgt nu een tweetrapsraket. De eerste categorie zou het niet meer hoeven te doen, maar de mensen die wilsrechten willen laten vastleggen, zouden naar de notaris gaan. Dat zijn niet de ouders, maar de kinderen. Dat is de volgende generatie. Mevrouw De Vries zegt heel principieel dat zij akkoord gaat met wat wij nu voorstellen, maar dat er fundamenteel over gesproken moet worden, zodra je iets meer wil. Daar ben ik het mee eens en dat zeg ik toe bij dezen. De nota's van wijziging die wij nog van plan zijn te maken, zijn technisch. Wij gaan geen verandering van de legitieme portie invoeren. Dat ben ik niet van plan. Wij hebben nu gekozen om het zo te doen, wetende dat de problematiek van de legitieme portie heel moeilijk ligt. Dat zal dus niet gebeuren. Dan kom ik op het probleem van de wilsrechten, wanneer de een deze

wel wil vestigen en de ander niet. Je kunt wilsrechten vestigen tot het bedrag van je erfdeel. Wanneer iemand dat doet en een ander niet, zou je in principe geen ongelijke behandeling hebben. Als mensen tegelijkertijd op hetzelfde goed een wilsrecht willen vestigen, is het niet meer dan redelijk dat beiden in principe een wilsrecht op dat goed vestigen. Er zijn verschillende mogelijkheden wanneer je dat wilsrecht later moet effectueren. Of het is gemeenschappelijk eigendom of de een of de ander moet het krijgen. Dat kun je in de wet moeilijk regelen. Dat zul je toch aan de rechter moeten overlaten, als men dat zo ver wil voeren. Dan zal de rechter toch naar redelijkheid en billijkheid een beslissing moeten nemen. Een element van die beslissing zou kunnen zijn, wanneer de een dat wilsrecht heeft gevestigd, niet omdat hij het voor zichzelf wil, maar omdat hij er iets anders mee wil doen. Hij zal het dan eerder afleggen tegen degene die het werkelijk wil. Dat heeft niet alles te maken met het bedrag dat je in geld krijgt. Het gaat dan om dat heel specifieke goed.

Mevrouw **J.M. de Vries** (VVD): Zo lijkt het bijna een papieren maatregel, maar het gaat om twee dingen. Enerzijds gaat het meestal gewoon om plat geld. Anderzijds is het emotioneel. Er zijn bijvoorbeeld drie kinderen die de familiebijbel willen, maar een zegt heel snel dat hij alvast het wilsrecht vestigt, zodat het is geregeld. Dat kan natuurlijk niet. Daar zou de minister toch even op in moeten gaan, want de kantonrechter kan toch niet al die problemen oplossen?

Mevrouw **De Koning** (D66): Dat kan ook niet, want dan moet je je broertjes en zusjes waarschuwen dat je dat voornemen hebt. Zij hebben een redelijke termijn om te zeggen: dat had je gedacht zuster, die bijbel is toevallig voor ons allebei.

De **voorzitter**: Het antwoord van de regeringscommissaris heeft nog meer kracht dan het uwe.

De heer **Van Dijk**: Mevrouw De Koning had het bij het rechte eind. Wanneer een kind een wilsrecht wil uitoefenen, moeten de andere kinderen daarvan op de hoogte worden gebracht. Dit voorbeeld is bij

uitstek een voorbeeld waarbij je misschien tijdelijk moet denken aan een gezamenlijke eigendom. Deze problematiek is niet zo vreemd in het erfrecht. Enige tijd later overlijdt moeder en dan moet de nalatenschap worden verdeeld. Dan zijn dit de vragen bij uitstek waar je mee wordt geconfronteerd. Ik ben zelf zo'n adept van gezamenlijke eigendom om juist die discussie wat vooruit te schuiven. Soms is het: komt tijd, komt raad. In ieder geval kan de vestiging van het wilsrecht zekerheid betekenen dat iemand het wil hebben, maar het kan ook dienen als zekerheid voor anderen. Dan is gezamenlijk eigendom een nuttige uitkomst.

Minister **Sorgdrager**: Bovendien kan het jaren duren, voordat het wilsrecht wordt geëffectueerd. Mevrouw De Vries heeft ook een vraag gesteld over een kostbaar schilderij met zonnebloemen, dat uiteindelijk niet zo kostbaar bleek te zijn. Wanneer een schilderij of een ander voorwerp als zeer kostbaar wordt gepresenteerd en later niet veel waard blijkt te zijn, kom je toch in de sfeer van de goede of kwade trouw. Wanneer het ernstig is, kom je in de sfeer van bedrog. Dan gaat het meer de kant op van een valse voorspiegeling van zaken.

Mevrouw **J.M. de Vries** (VVD): Dat is niet het antwoord dat ik verwachtte. Laten wij niet van de kwade trouw uitgaan, want dat is misschien het gemakkelijkste geval, maar van de goede trouw. Iedereen is het ermee eens. Men heeft een verdeling gemaakt. Bij nader inzien blijkt dat een van de erfgenamen zeer onderbedeeld is, omdat het goed dat hij als zekerheidstelling voor zijn geldvordering had veel minder waard is dan aanvankelijk door iedereen werd gedacht. Daarover bestaat geen verschil van mening. Moeten de andere erfgenamen nu bijpassen? Moet degene die wegens overbedeling dat deel met de anderen heeft verrekend, dat weer terugkrijgen? Hij heeft die anderen geld gegeven voor iets wat dit niet waard was. Hoe gaat de minister daarmee om?

De heer **Van Dijk**: Als ik het goed zie, blijkt na enige tijd dat het goed dat in de boedel zat, meer waard was. Ik vrees dat ik dan weer terugkom op de bepaling die ik

zo-even al heb genoemd als een bepaling die in dit verband de aandacht verdient. Het is achteraf bezien de vraag, of de vaststelling van de verdeling van de nalatenschap en van de vordering wel juist is geweest. Ik kom dan weer bij die bepaling dat men opnieuw moet bekijken of er sprake is geweest van het uitgaan van een onjuiste waarde, dat wil zeggen een dwaling in de waarde. Dat zou in dit geval opgang doen als het te goeder trouw is gebeurd.

Minister **Sorgdrager**: Dat geldt niet voor de zinsnede die mevrouw De Vries presenteerde, namelijk "als zeer kostbaar gepresenteerd". In dat laatste geval sluimert iets van kwade trouw.

Ik zou de regeringscommissaris willen verzoeken, de vragen van mevrouw De Koning over het wilsrecht te beantwoorden. Er is een vraag gesteld over de zaaksvervangende in verband met een groter huis dat een kleiner huis wordt waarbij er geld overblijft. Ook in dat geval blijft het vruchtgebruik gewoon doorlopen. De heer Van den Berg heeft in verband met de onwaardigheid gevraagd of alleen de veroordeling door een rechter relevant is en of dat ook geldt voor een schikking die is getroffen met de officier van justitie. Dat laatste geval geldt niet. Alleen een veroordeling door de rechter is relevant. Ik zou de regeringscommissaris willen verzoeken de overige vragen van de heer Van den Berg over voortzetting van een bedrijf te beantwoorden.

De heer **Van Dijk**: Voorzitter! De heer Biesheuvel heeft een vraag gesteld over aantallen testamenten. Het is de vraag om welk soort testament het gaat. Ruwweg kun je zeggen dat het maximumaantal van 300.000 alle soorten testamenten betreft. Het getal 200.000 betreft alleen de ouderlijke boedelverdeling. Er worden nog andere testamenten gemaakt dan ouderlijke boedelverdelingen.

Mevrouw **De Koning** (D66): Weet u ook op hoeveel sterfgevallen dit voorkomt?

De heer **Van Dijk**: Ik kan het niet op die manier zeggen. Wij hebben vorig jaar de relatie uitgezocht tussen het aantal sterfgevallen en het aantal

testamenten. Wij benutten daarbij de gegevens van het Centraal testamentenregister, dat zich binnen het ministerie van Justitie bevindt. Bij de helft van de nalatenschappen die openvallen, is er een testament gemaakt.

Wat betekent dit erfrecht voor de gang naar de notaris? Het is onze inschatting dat je voor het stelsel van de wettelijke verdeling in algemene zin niet naar de notaris hoeft te gaan, omdat het algemene model van de ouderlijke boedelverdeling in belangrijke mate zijn neerslag vindt in de wet en dat is juist wat je met dat testament wilde bereiken. De minister noemde als voorbeeld dat je soms voor een wilsrecht naar de notaris moet. Dat hangt ervan af. Als het bijvoorbeeld om onroerend goed gaat, zul je naar de notaris moeten. Je zoekt bij de inrichting van het versterferecht natuurlijk naar een commune basis voor zoveel mogelijk gevallen. En voor wat daarna nog op maat moet worden gesneden, is er de mogelijkheid van het testament. In zekere zin is de weerslag van de grootste gemene deler in de wet te vinden, voor het overige moet je naar de notaris. De mate waarin men zou willen individualiseren, is wat moeilijker te bepalen. Het is onze indruk – en het is ons ook door het notariaat voorgehouden toen wij er een overleg over hadden – dat deze regeling als uitgangspunt zou moeten gelden en dat men voor het overige naar de notaris zou moeten. De heer Biesheuvel noemde een wat speciaal geval waarvoor je naar de notaris zou moeten gaan. Ik heb er nu zelf ook een genoemd: als je als erflater welbewust overgaat tot een toedeling van goederen, misschien om ruzies te voorkomen, wil je waarschijnlijk geen toepassing van het wilsrecht. Wel, dan zul je naar de notaris moeten. Voor het overige houden wij voeling met het notariaat om in de gaten te kunnen houden, hoe zich dit ontwikkelt. In aansluiting op wat de minister al gezegd heeft, merk ik nog op dat het verstrekken van het wilsrecht het kind een recht geeft, maar in zekere zin ook een rechtspositie, die vervolgens in het overleg met de anderen een rol kan spelen bij het zoeken naar een passende oplossing. Zo is het zeer wel denkbaar dat het kind in dat overleg van het wilsrecht afziet, maar het wilsrecht is wel het minimum in de rechtspositie van het kind zelf. En zoals ik al bij interruptie

opmerkte, moet je bij discussies over de toepassing van het wilsrecht altijd de totale situatie in het oog houden; je moet bij dat overleg ook kijken naar de rest van de boedel, naar andere mogelijkheden en naar andere vormen van zekerheden. Het wilsrecht is een persoonlijk recht. Als je je vordering overdraagt, gaat het niet mee over. Je zou kunnen zeggen dat het overgaat bij algemene titel. Je kinderen hebben het recht wel, als die je vordering erven, maar je kunt het recht niet overdragen.

Mevrouw **Swildens-Rozendaal** (PvdA): Maar als dat recht bij gemeenschap van goederen bij het kind terechtkomt, heb je niet alleen met het "stiefgevaar", maar ook nog met het "schoondochtergevaar" te maken.

De heer **Van Dijk**: Daarmee kom ik terug op hetzelfde punt als bij het vruchtgebruik. Als het binnenkomt in de gemeenschap van goederen, valt het onder het bestuur van degene bij wie het binnenkomt. En als er ooit een scheiding en deling zou moeten plaatsvinden, dan is het krachtens goede trouw een toedeling aan degene van wie het afkomstig is. Ik denk dus niet dat er een probleem is.

Mevrouw **J.M. de Vries** (VVD): Dus ook bij overdracht van de vordering aan mede-erfgenamen gaat het recht niet mee?

De heer **Van Dijk**: Inderdaad. De heer Van den Berg meldde dat een paar vragen over artikel 4.2A.2.9 nog niet beantwoord waren. Daarbij gaat het om de voortzetting van het bedrijf. Er wordt in de bepaling inderdaad niet op ingegaan, wie het bedrijf voortzet als er meer dan één erfgenaam is. Dat is in het algemeen ook heel moeilijk aan te geven. Het is dus een bepaling die ziet op de overdracht van het goed en niet op de persoon van de voortzetter. Degene die mag voortzetten krijgt het recht om, mits hij voldoet aan de voorwaarden die hierin staan, tegen een redelijke prijs een goed overgedragen te krijgen. Dat andere punt hangt van de omstandigheden af. Wanneer is er sprake van een voortzetten? De erflater behoeft niet tot aan zijn dood in het bedrijf werkzaam te zijn geweest. De voortzetting kan ook daarvoor al begonnen zijn en dat zal ook vaak

het geval zijn. Stel dat iemand ziek wordt, dan heeft hij nog wel het bedrijf, maar hij zal er niet meer in werkzaam zijn.

De heer **Van den Berg** (SGP): Mijn vraag was eerder omgekeerd. Ik vroeg of de bedrijfsopvolger, die het bedrijf gaat voortzetten, al werkzaam moest zijn voordien.

De heer **Van Dijk**: Dat is op zichzelf niet verplicht.

De heer **Van den Berg** (SGP): Ik stel die vraag omdat in de praktijk dergelijke vragen nog wel eens opkomen. Nadien kan zich dus iemand aanmelden?

De heer **Van Dijk**: Ja dat is mogelijk. De vraag over de Faillissementswet heeft de minister al beantwoord en ik meen dan ook hiermee alle vragen te hebben beantwoord.

Mevrouw **De Koning** (D66): Moet ik het zonder De Vilder stellen?

De heer **Van Dijk**: Ik ben al weer De Vilder vergeten. Heel concreet heeft mevrouw De Koning gevraagd of het niet vreemd is dat de schuldeisers van de erfgenaam niet het wilsrecht van de erfgenaam kunnen uitoefenen. Wij gaan er bij de wilsrechten in het Nederlands recht van uit, dat die aan de persoon behoren en dat die door hem of door vertegenwoordigers namens hem kunnen worden uitgeoefend. Zij noemde zelf al het voorbeeld van de curator. Hij treedt op dat moment op namens de boedel en hij is de wettelijke vertegenwoordiger van de schuldenaar in dit geval. Die curator kan dat dus en de schuldeiser niet. Nu doet zich vaak de situatie voor dat er meer dan een schuldeiser is. Als je met meer dan een schuldeiser bent met iemand die in gebreke blijft tot betalen, dan is er op zichzelf de mogelijkheid van een faillissement. Dan is dat middel op zichzelf aanwezig.

Mevrouw **De Koning** (D66): Ik was alleen maar geïntrigeerd door de uitspraak van de president. Hij zei dat het tijd wordt dat wij af en toe gebaande paden verlaten. Ik vroeg mij toen af of hij bedoelde dat dit eigenlijk wel mogelijk zou moeten zijn als je maar de goede argumenten had opgebracht, quod non.

De heer **Van Dijk**: Ik heb die zinsnede meer gelezen in de trant van: er worden ook wel eens gebaande paden verlaten. Ik heb daar geen aansporing in gezien om gebaande paden te verlaten.

Mevrouw **De Koning** (D66): Dat lijkt mij ook niets voor u.

De heer **Verhoeven**: Voorzitter! Ik zal de staatssecretaris van Financiën adviseren om de commissie zeer spoedig te informeren omtrent de behandeling van de vermogensbelasting van de niet-opeisbare vordering van het kind en daarbij ook de gedachte mee te nemen om verschillende opties te schetsen alsmede de pro's en contra's van die verschillende opties.

De **voorzitter**: Aan het einde van dit wetgevingsoverleg is het misschien goed om vast te stellen dat wij spoedig in het nieuwe jaar verblijd worden met een nota van wijziging en dat de commissie ernaar streeft om dit wetsvoorstel zo spoedig mogelijk op de plenaire agenda te krijgen, zodat het in ieder geval voor het paasreces zal worden behandeld. Ik dank de minister en ik dank de regeringscommissaris alsmede de vergezellende ambtenaren, ook van Financiën, voor de verstrekte inlichtingen.

Sluiting 16.50 uur.